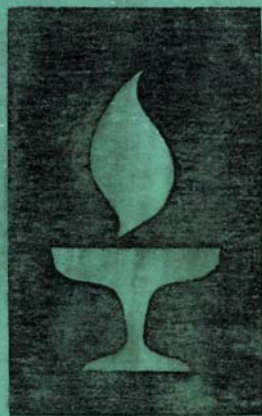

KERESZTÉNY MAGVETŐ

87. ÉVFOLYAM 1. SZÁM — ALAPÍTÁSI ÉVE 1861.

KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ

1981

KERESZTÉNY MAGVETŐ

1981. évi
(87. évfolyam)

tartalomjegyzéke

CIKKEK, ELOADÁSOK, TANULMANYOK

<i>Balázs Ferenc:</i> Új ember vallása	213	<i>Szabó Zoltán:</i> Kőbe vésett történelem	120
<i>Binder Pál dr.:</i> Dávid Ferenc rektor beszercei papja: Albert Krischner (1508—1564)	217	<i>Szász Dénes:</i> A jobbágyfalvi unitárius egyházközség 30 éve	223
<i>Erdő János dr.:</i> Útmutató tanulmányok	149	Augusztus 23 köszöntése	147
<i>Ferencz József dr.:</i> Négy száz éve jelent meg a Defensio	215	Az élet szolgálatában	203
<i>Ferenczi Géza:</i> A székelyderzsi rovásírásos téglák felirata	108	December 30	211
<i>Gaal György:</i> A két Gyergyai az egyház és tudomány szolgálatában	97	<i>Dr. Erdő János a Meadville, Lombard Teológia diszdzoktora</i>	231
<i>Imreh Lajos:</i> Újabb adatok Balázs Ferenc szellemi hagyatékához	214	<i>Igent mondani a munkára</i>	83
<i>Jakab Dénes:</i> Ősi hitvilágunk emlékei a népi hagyományokban és szokásokban	86	SZÓSZÉK — ŪRASZTALA	
<i>Kisgyörgy Zoltán:</i> Unitárius Egyháztörténeti adatok Orbán Balázs a Székelyföld leírásának II. kiadásához készített utólagos toldásai	48	<i>Bálint Ferenc:</i> Ami lélektől született, lélek az	236
<i>Kovács Lajos dr.:</i> Köszöntő újév reggelén	3	<i>Báró József:</i> Újjá kell születnünk	55
<i>Számotadás egy esztendő püspöki ténykedéseiről</i>	4	<i>Ferencz József dr.:</i> Bartók Béla emlékezete	62
<i>Lakatos István:</i> Találkozásaim Bartók Bélával	40	<i>Fülöp Dezső:</i> A szolgálatra való elkötelezés	61
<i>Lakó Elemér:</i> A Kolozsvári Unitárius Kollégium könyvtárának kéziratai a kolozsvári akadémiai könyvtárban	15	<i>Huszi János:</i> Együtt Jézussal	180
<i>Márkos Albert:</i> A Bartók-év ürügyén	35	<i>Kászoni József:</i> Prédikációvázlatok	258
<i>Molnár István dr.:</i> Lőrinczi Lászlóra emlékezve	232	<i>Kedei Mózes:</i> Prédikációvázlatok	252
<i>Simén Domokos:</i> Az ádamosi templom és emlékei	220	<i>Kiss Dezső:</i> Követésre méltó példaképünk	62
<i>Szabó Árpád dr.:</i> Az IARF teológiai konferenciája és 24. kongresszusa	225	<i>Kiss Károly:</i> Haladás és megmaradás	240
<i>Szabó Dezső:</i> Templomépítés az Unitárius Egyházban a türelmi rendeletet követő 30 esztendő alatt	157	<i>Kovács István:</i> Magáról ad számot az ember	133
		<i>Szülők és gyermekek</i>	134
		<i>Az embert tette méri</i>	187
		<i>Kovács Lajos dr.:</i> „Szólj, Uram, mert hallja a te szolgád”	52
		<i>Miklós István:</i> „Példát adtam néktek”	59
		<i>Pataki András:</i> Keressétek az üdvösséget	57
		<i>Boldog új évet</i>	242
		<i>Simén Domokos:</i> Bizonyosságot	122
		<i>Isten szántóföldje vagyunk</i>	123
		<i>Pünkösöd: „Itt és most”</i>	125

Szabó Zoltán: Az örökséget meg-örizni	244	Magyarországi Református Egyház -küldöttségének látogatása	137
Mennyivel vagytok többek?	249	Nyitrai Mózes vadadi lelkész nyug- galomba vonult	72
Szász Dénes dr.: Prédikációvázlatok Tünődés a Bethesda partján	64 247	Pályázathirdetés prédikáció, szer- tartási beszéd és ima írására	72
Szász Ferenc: A betegeknek szük- ségük van orvosra	183	Prédikáció-, szertartási beszéd-, és imapályázat eredménye	72
Török Áron: A láthatatlan erő ha- talma	127	Protestáns Teológiai Intézet béke- gyűlése	263
A boldog házasság titka	128	Püspöki látogatás a homoródmenti egyházközségekben	262
„Emlékezzetek vissza“	178	Rokkantak nemzetközi éve	73
Zsigmond Csaba Attila: Boldog, aki a kísértésben kitart	130	Szász Ferenc gyak. segédlelkész ki- nevezése Marosvásárhelyre	264
Egymásra vigyázni	132	Székelyderzsi műemlék-templom ki- javításának ünnepe	191
EGYHÁZI ÉLET — HÍREK		Személyi változások: 72, 136, 190,	264
Az Angliai Unitárius Egyház évi közgyűlése	137	UNESCO javaslatai az 1981-ben megünnepelendő személyiségekről:	73
Balázs Mózes énekvezér kinevezése az olthévi egyházközségbe	190	Unitárius Világszövetség (IARF) 24. kongresszusa	73
Balázs Sándor lelkész kinevezése Székelykálba	264	Zsinati Főtanács	70
Binder Hermann dr. nagyszabeni teol. tanár 70 éves	264	K Ö N Y V S Z E M L E	
A Bukaresti Ortodox Teológiai In- tézet jubileuma	264	<i>Binder Paul: Abrudul medieval</i> (1201—1720)	141
Egyházi Képviselő Tanács ülései: 70, 136	261	Dávid Ferenc brevárium	139
Egyházköri közgyűlések: maros-kü- llői, székelykeresztúr-udvarhe- lyi, sepsiszentgyörgyi, kolozs-tor- dai	261, 262	Dávid László: A középkori Udvar- helyszék művészeti emlékei	192
Előfizetőink figyelmébe: 73, 137, 191, 265	265	Mikó Imre: Változatok egy témára Művelődéstörténeti tanulmányok 1980	266 74
Fekete Dezső lelkész kinevezése Árkosra	136	A romániai magyar nemzetiség	193
Felekezeti teológiai konferencia 136, 263	263	Sütő András: Évek-hazajáró lelkek 77	77
Homoródszentmártoni egyházközség két lelkészének — Zoltán Sándor és Gellérd Imre — kopjafa-avató ünnepe	190	Szczuki, Lech: Két XVI. századi eretnek gondolkodó (Jacobus Pa- laeologus és Christian Francken).	76
Kálnoki egyházközség harangláb építésének 200. évfordulója	191	H A L O T T A I N K	
Kotecz József lelkész kinevezése Felsőrákosra	190	Bálint Ödönne Nagy Irma	265
Dr. Kovács Lajos püspök újévi kö- szöntése	72	Komjátszegi Gézáne Kuki Olga	265
Környezetvédelmi világnap	137	Lőrinczi László	265
Lelkésznevelés: 72, 136, 190,	263	Márkos Albert	137
Lelkészi értekezletek: 136, 190,	262	dr. Molnár Istvánné Péterffy Er- zsébet	73
		Orbók Gyuláné Csonta Berta	191
		Péterffy Mihályné Gvidó Katica	265
		id. Végh Mihályné Szabó Anna	73

KERESZTÉNY MAGVETŐ

1. szám

87. évfolyam

1981

Kolozsvár-Napoca

TARTALOM

Dr. Kovács Lajos	
Köszöntő újév reggelén	3
Számotadás egy esztendő püspöki ténykedéseiről	4

TANULMÁNYOK

Lakó Elemér	
A Kolozsvári Unitárius Kollégium könyvtárának kéziratai a kolozsvári akadémiai könyvtárban	15
<u>Márkos Albert</u>	
A Bartók-év ürügyén	35
Lakatos István	
Találkozásaim Bartók Bélával	40
Kisgyörgy Zoltán	
Unitárius egyháztörténeti adatok Orbán Balázs a Székelyföld leírásának II. kiadásához készített utólagos tördásaiban	48

SZÓSZÉK — ÚRASZTALA

Dr. Kovács Lajos	
„Szólj Uram, mert hallja a te szolgád“	52
Báró József	
Újjá kell születnünk	55
Pataki András	
Keressétek az üdvösséget	57
Miklós István	
„Példát adtam néktek“	59
Fülöp Dezső	
A szolgálatra való elkötelezés	61
Kiss Dezső	
Követésre méltó példaképünk	62

Dr. Ferencz József	
Bartók Béla emlékezete	62
Dr. Szász Dénes	
PRÉDIKÁCIÓVÁZLATOK	64
EGYHÁZI ÉLET — HÍREK	70
KÖNYVSZEMLE	74

KERESZTÉNY MAGVETŐ
Alapítási éve 1861
Megjelenik negyedévenként
Kiadja az Unitárius Egyház

Postacím: 3400 Cluj-Napoca, B-dul Lenin nr. 9. Szerkesztőség: Kolozsvár-Napoca,
Lenin út 9. Telefon: 146—09. Szerkesztő bizottság: Dr. Kovács Lajos püspök (elnök
és felelős szerkesztő), dr. Erdő János (felelősszerkesztő-helyettes), dr. Szabó Árpád,
Szabó Dezső (szerkesztők), Sebe Ferenc és Andrási György

KÖSZÖNTŐ ÚJÉV REGGELÉN

A további 1980-ik évtől búcsúzva, az 1981-ik esztendő reggelén első szavunk remegő áhitattal gondviselő Istenünk felé száll.

Jézus tanítványait és munkatársait, akik életprogramjának hallgatói és áldott tevékenységének részesei voltak, a sóhoz és világossághoz hasonlította, akiknek az a hivatásuk, hogy az Istennek tetsző élet ízét, zamatát az ő tanításai szellemében továbbadják, és önmagukból fényt, világosságot árasztva, az eszményi élet, az Istenországa eszméinek hordozóivá válva, a tanítvány nevezetre méltóknak bizonyuljanak.

Jézus fellépésében, szavaiban, mondanivalójában, egész lényében volt valami egészen rendkívüli, lenyűgöző és elragadó, amit az egyik evangélista tömör jellemzésben így fejezett ki: „És elálmélkodtak az ő tanításain, mert úgy tanította őket, mint akinek hatalma van és nem úgy, mint az írástudók.“

Ez a gyökerében más, új felfogás jut kifejezésre Lukács evangéliuma 22. része 24—27. verseiben: „A pogányokon uralkodnak az ők királyaik és azokat, akik hatalmat gyakorolnak, jötevőknek nevezik. De ti ne úgy cselekedjete, mint a hatalmon ülők; hanem aki a legnagyobb köztetek, olyan legyen, mint aki a legkisebb, és aki a fő, olyan legyen, mint aki szolgál... Mert én tiktötetek olyan vagyok, mint aki szolgál.“

Újesztendő reggelén az idézett jézusi szavak nekünk, szent elkötelezettségképpen ezt jelentik: a világban, a mindennapi élet állandó kísértései közben általában tülekedés folyik a hatalomért, az uralkodásért, a mindenáron való érvényesülésért. Nekünk azonban, késő tanítványoknak ezzel a szemlélettel erőnk teljes megfeszítésével szembe kell fordulnunk. A mi célunk egy pillanattig sem lehet a hatalom, az uralkodás bármilyen formája. A mi hivatásunk a szolgálat: szolgálat a kettős jézusi szeretetparancs és az ahhoz szervesen kapcsolódó többi evangéliumi követelmény szellemében. Nekünk úgy kell az evangélium eszméi diadalmas hordozóivá válnunk, hogy az elsősorban a családtagoknak, a szomszédoknak, a munkatársaknak, a barátoknak, de ugyanakkor az ismeretlen felebarátoknak is önzetlen szolgálata, megsegítése, oltalmazása, védelmezése legyen társadalmi, nemzeti vagy vallási hovatartozásra való tekintet nélkül.

Ha Jézus tanításai szellemében mindennapi életünkben gyakoroljuk az egymás iránti szeretetszolgálatot, kiérdemljük a legnagyobb tiszteletet, a tanítvány nevezetet.

A fentiekben tehát adva van ebben az esztendőben is az Istenben diadalmas hittel bízó és kötelességeit maradéktalanul teljesítő, a több mint 400 éves egyházi múlt nemes hagyományain álló és a fokozatosan megvalósuló szebb, igazságosabb, áldottabb közösségi élet minden nemes célkitűzésében öntudatos lélekkel részt vevő hívő keresztény és unitárius ember feltétlen szeretetszolgálatára.

Kérem a gondviselő Istent, segítsen minket abban, hogy ebben az esztendőben is tudjunk úgy élni, szeretetszolgálatunkban újra meg újra úgy felmagasztosulni, hazánk, népünk és egyházunk előmeneteléért úgy dolgozni és imádkozni, hogy a jézustanítvány elnevezésre méltóknak bizonyuljunk.

Isten áldása legyen Szocialista Köztársaságunkon, annak vezetőin és minden állampolgárán. Gondviselése áradjon ki templomainkra, egyházközségeinkre, egyházunk és egyházközségeink világi és egyházi vezetőire és minden buzgó gyülekezeti tagunkra, valamint nemzetiségre és felekezetre való tekintet nélkül minden jószándékú, önmagából a békesség és megértés szellemét árasztó emberre.

Egy Istenünk áldása nyugodjék meg mindnyájunkon és adjon békés, eredményes, áldott újesztendőt.

Dr. KOVÁCS LAJOS
püspök

Dr. KOVÁCS LAJOS

SZÁMOTADÁS EGY ESZTENDŐ PÜSPÖKI TÉNYKEDÉSEIRŐL

Főtisztelendő Zsinati Főtanács!

Az 1980. március 22—23. napjain tartott Egyházi Főtanács óta eltelt időszak jelentősebb püspöki ténykedéseiről az alábbiakban terjesztem elő jelentésemet.

1. Változások központunkban, egyházköreinkben és egyházközségeinkben

a) Egyházi Központunkban legutóbbi Főtanácsunk óta személyi változás nem volt.

b) Az egyházköri közgyűléseinken végbement választások eredményeképpen a kolozsvári egyházkörben az esperesi tisztségben változás nem történt; az egyik köri felügyelő gondnok Balla József sinfalvi atyánkfia lett, a másik tisztség egyelőre betöltetlen. A székelykeresztúr—udvarhelyi egyházkör esperese és felügyelő gondnokai továbbra is tisztségükben maradtak; az új köri jegyző Lakatos Gyula humoródkará-

csonyfalvi lelkész lett. A maros-küküllői egyházkör vezetőségében változás nem volt. A sepsiszentgyörgyi egyházkörben Kökösi Kálmán esperes nyugalomba vonulása után az esperesi tisztségre Májay Endre brassói, köri jegyzőnek Kiss Károly baróti lelkészt, a tisztségéből visszavonult dr. Fazakas Miklós helyébe az egyik felügyelő gondnoknak Szabó Sándor baróti afiát választották.

Az egyházkör újra megválasztott tisztségviselői, valamint az ez év január 1-én munkába állott atyánkfiai egyházunk érdekében végzendő munkásságára Isten áldását kérjük. Azoknak pedig, akik eddigi munkásságuk után tisztségeiktől megváltak, önzetlen, buzgó, fáradhatatlan tevékenységükért hálás köszönetet mondunk, kérve őket, hogy egyházunk hűséges fiaiként gyülekezeteik életében továbbra is evangéliumi lelkülettel vegyenek részt.

1980. ápr. 30-án Forró Tamás csegezi lelkész lemondott állásáról. 1980. nov. 18-i hatállyal az egyházi főhatóság Török Ferenc székelyszentmihály—bencédi lelkész munkaszerződését felbontotta.

c) Rendes vagy gyakorló segédlelkészeknek az alábbi atyánkfiait neveztem ki:

— Székely János kidei s. lelkészt 1980. ápr. 1-től Kökösbe rendes lelkésznek;

— Kászoni József bözödújfalú—köröspataki segédlelkészt 1980. máj. 1-től Homoródszentmártonba rendes lelkésznek;

— Török Ferenc székelyszentmihály—bencédi lelkészt 1980. nov. 1-től áthelyeztem az iszlói egyházközségbe;

— Katona Dénes lelkészjelöltet 1980. nov. 1-től kineveztem rendes lelkésznek Székelyderzsbe;

— Szén Sándort 1980. okt. 1-től gyakorló segédlelkésznek a kolozsvári I. számú egyházközségbe.

— Péterfi Sándort 1980. nov. 1-től gyakorló segédlelkésznek a kidei egyházközségbe;

— Varga Sándort 1981. jan. 1-től gyakorló segédlelkésznek Vadadba.

— Simén Domokos csikszeredai lelkész NSZK-ban való tartózkodása alatt súlyos lábtöréssel a müncheni kórházba került, több nehéz operáción esett át, és mind a mai napig a kórházban tartózkodni kénytelen. Betegsége idejére felkérésemre Kelemen Imre ny. lelkész a legnagyobb készséggel vállalta, hogy okt. 1-től kezdődően, lelkész hazatéréséig és munkába állásáig az egyházközségben helyettes lelkészi szolgálatot végezzen.

Az említett időszakban énekvezéri kinevezés nem volt.

d) Lelkészeink közül Kökösi Kálmán 1980. dec 1-től és Nyitrai Mózes 1981. jan 1-től nyugdíjba vonultak.

Kökösi Kálmán bölöni, vargyasi és szabédi egyházközségeinkben közel két éven át mint segédlelkész, majd rendes lelkészi minőségben Mészkon 20 és Árkoson 25 esztendő telt, több mint 46 éven át hűséggel szolgálva egyházunkat. Mint esperes 2 cikluson át hozzáértéssel és buzgósággal irányította a sepsiszentgyörgyi egyházkör életét.

Nyitrai Mózes 2 évig marosújvári, 6 évig lupény—vulkáni, 9 évig kénosi, másfél évig homoródkarácsonyfalvi és végül 16 évig a vadadi egyházközségnek volt evangéliumi lelkületű, missziói szellemű pásztor.

Mindkét érdemes lelkészünknek a tényleges szolgálatból való távo-zása egyházi életünkben veszteséget jelent. Kívánjuk, hogy a gondviselő Isten továbbra is mindkettőjüket áldja meg testi és szellemi erővel, hogy hűséges szolgálatuk után a megérdemelt pihenést sokáig élvezhessék.

2. Az említett időszak püspöki ténykedéséről időrendi sorrendben az alábbiakról számolok be.

Március 27-én részt vettem a Szocialista Demokrácia és Egységfront gyűlésén Bukarestben.

Április 6-án, húsvét első napján a kolozsvári templomunkban úrvacsorára előkészítő ágendát mondtam.

Április 10-én feleségemmel együtt Budapestre utaztam. 12-én a 91 éves korában elhunyt özv. Kovács Kálmánné temetésén az óbudai temetőben a szolgálatot végeztem. A szertartás végzésében Huszti János és Bencze Márton lelkészek, valamint az azóta elhunyt Nagy Sándor éneke-vezér is részt vettek. Az elhunyt férje, Kovács Kálmán a két világháború közti időszakban egyházunk életének egyik, általános tekintélynek ör- vendő, lelkes irányítója volt. Látogatásunkról április 18-án érkezünk haza.

Április 18—21. napjain feleségével együtt egyházunk hivatalos ven- dége volt dr. Jack Mendelsohn észak-amerikai unitárius lelkész, a Chan- ning-centenáriumot előkészítő bizottság elnöke. Channing Ellery Vilmos a XIX. századi amerikai unitarizmus legkiemelkedőbb személyisége volt, aki nagyszerű írásain keresztül, melyeknek magy része a XIX. század második felében az unitárius tanárok fordításában 6 kötetben nyomta- tásban magyar nyelven is megjelentek, egyházunk hitbéli és valláserköl- csi fejlődésére jelentős hatást gyakorolt. Születésének 200-ik évforduló- ján Észak-amerikában és Európában is emlékestiszteletekre és ünnep- ségekre került sor. Dr. Mendelsohn lelkész rövid látogatása alkalmából ápr. 20-án de. kolozsvári és aznap du. tordai templomainkban Channing- emlékestiszteleteket tartottunk. Az imát mindkét helyen dr. Erdő Já- nos egyházi főjegyző mondtatta, aki Mendelsohn atyánkfia Channinget méltató angol nyelvű egyházi beszédét magyar nyelven tolmácsolta; egy- házunk nevében pedig angol és magyar nyelven én mondtam köszöntő beszédet. A vendégeket országunkban való tartózkodása idején Sebe Fe- renc előadó tanácsos kalauzolta.

Április 24-én irodámban fogadtam dr. Wilhelm Schneemelcher bonni teológiai professzort.

Április 27-én feleségemmel együtt Bágyonban részt vettem Rezi Elek volt kolozsvári segédlelkész rendes lelkészi beiktatásán. Ifjú lelkész afia tartalmas beköszöntő szószéki szolgálata után a Filippi levélből vett alapige alapján egyházi beszédemben a lelkészi hivatás nehéz, fele- lősségteljes, de magasztos voltáról és a gyülekezet egysége megteremté- sének szükségességéről beszéltem. Ebben a népes gyülekezetünkben ugyanis az addigi lelkész kényszerű áthelyezése következtében hónapokig tartott az egyházközség életének rendes menetét megbénító helyzet. Vé- gül is a kedélyek lecsillapodtak, a gyülekezet tagjai lelkészüket áthelye- zésének szükségességét megértve, új lelkészüket mellé egy akarattal felsó-

rakoztak, és a küszöbön álló új lelkészi lakás megépítésében buzgó lélekkel vesznek részt.

Április 28-án részt vettem Mészkon Székely Gergely lelkész hitvestársának a temetésén, aki 58 éves korában váratlanul hunyt el. Temetésén a szolgálatot Benedek Sándor esperes és Benedek Ágoston nagyenyedi lelkész, egyházköri jegyző végezték; a sírnál búcsúbeszédet Göncz Mihály alsófelsőszentmihályi és a helyi ortodox lelkész tartottak.

Május 11-én ment végbe Székely János, kidei s. lelkésznek a Mátyás György nyugalomba menetelével megüresedett kökösi egyházközségbe való beköszöntése. A beiktatást Kökösi Kálmán esperes végezte. Lelkész beköszöntő szószéki szolgálata után én Mk 12, 28—31 és Mt 7, 12 alapján az Isten- és emberszeretet evangéliumát hirdettem a gyülekezetnek és vázoltam fel az új lelkész hivatásszerű feladatait. Az egyházkör nevében Török Áron sepsiszentgyörgyi lelkész beszélt; a református gyülekezet üdvözlését Kósa Ernő lelkész tolmácsolta. Az ünnepi hangulatú istentisztelet, amelyen a helyi és vidéki gyülekezeti tagok zsúfolásig megtöltötték a nem régen újjáépített műemléktemplomot, szeretetvendégséggel zárult.

Május 16-án dr. Gyarmathy Árpád főgondnok és Sebe Ferenc előadótanácsos kíséretében visszaadtam dr. Jólesz Károly, a kolozsvárnapocai új főrabbi látogatását. — Ugyanaznap fogadtam dr. Vogel észak-amerikai professzornak, a memphisi unitárius gyülekezet tagjának és családjának látogatását, akik a dévai várba is ellátogattak, hogy egyházalapító püspökünk emlékének adózzanak.

Május 18-án dr. Gyarmathy Árpád főgondnok, dr. Cseke Péter képviselőtanácsosi tag és dr. Szabó Árpád teológiai tanár atyáinkfiaival együtt részt vettem a homoródvárosfalvi gyülekezet templomjavítási ünnepségén. Érkezésünket harangszó jelezte; a község határánál a gyülekezet képviselői Farkas László lelkész vezetésével köszöntöttek; ezt követte a keblitanács tagjaival a tanácsteremben végbement bensőséges találkozás. Az ünnepi istentiszteleten a helybeli gyülekezet tagjain kívül az egyházkör vezetősége, a szomszédos gyülekezetek számos tagja és sok lelkész vett részt. A hivek buzgó áldozatkészségével megújított templomban a szószéki szolgálatot Hózs 6, 6 és Mk 12, 29—31 versei alapján végeztem, áldást mondva az Isten dicsőségét hirdető templomra és a gyülekezet tagjaira. Lelkész a templomjavítás történetét ismertette. Demeter Dénes énekvezér vezetésével az egyházközség énekkara több énekszámot adott elő. A számos üdvözlétből kiemelkedett id. Báró Józsefnek, a gyülekezet több mint fél évszázadon át munkálkodó volt lelkészének erre az alkalomra betegágyából küldött költeménye, amelyet fia, ifj. Báró József köri esperes olvasott fel. A fennkölt hangulatú istentisztelet után meleg hangulatú szeretetvendégség következett. E helyen meg szeretnék emlékezni, követendő példaképpen, az egyházközség mintaszerű módon rendben tartott temetőjéről, amelyhez hasonló nem sok található egyházközségeinkben.

Május 25-én, pünkösdi első napján a sinfalvi egyházközségben szószéki szolgálatot végeztem.

Június 8—11. napjain mint turista, világjáró körútja során látogatást tett egyházunknál és országunkban William McLennan észak-amerikai unitárius lelkész, aki nyilatkozata szerint egyházi életünkről nagyszerű benyomást szerzett.

Június 10—11. napjain részt vettem a maros-küküllői egyházkör Di-csőszentmártonban tartott II. negyedévi lelkészi értekezletén.

Június 16-án, rövid néhány héttel azután, hogy a városfalvi gyülekezet diplomajavítási ünnepén részt vettünk, szomorú kötelesség szólított ismét ebbe az egyházközségbe, hogy a 89 évet élt id. Báró József ny. lelkésztől, aki 62 évi lelkészi szolgálatából 56 évet itt töltött, megrendült lélekkel búcsút vegyünk. A temetési szertartás dr. Szász Dénes lelkész szolgálatával először Székelyudvarhelyen ment végbe. Városfalván, hatalmas gyászoló gyülekezet jelenlétében, Farkas László helybeli lelkész szolgálata után 1Tim 6, 10—11 versei alapján elhunyt atyánkfia érdemeit méltattam. A búcsúbeszédnek hosszú sora után a sírnál a szolgálatot Jakab Dénes, szülőfaluja lelkésze végezte.

Június 27-én a volt Unitárius Kollégium egyetemi bentlakásában tanult vendiákok 50 éves találkozóra gyűltek össze, amelyen egyházunk nevében részt vettem.

Június 29-én a Teológiai Intézet unitárius hallgatóinak évzáróistentiszteletén a szószéki szolgálatot végeztem; aznap délután pedig megjelentem az Intézet évzáró ünnepélyén, meghallgatva dr. Erdő János rektor évi beszámolóját.

Július 6-án az 1941-ben, a kolozsvári unitárius kollégiumban létesített volt Berde Mózes iparostanuló-otthon egykori tanulói, akik mint önálló iparosok később mind nagyszerűen megállották helyüket, és mind a mai napig társadalmunk általánosan becsült tagjai, júl. 6-án Kolozsváron találkozóra gyűltek össze. A bentlakás egykori vezetője, dr. Izsák Vilmos volt növendékeivel később is rendszeres kapcsolatot tartott fenn. Az otthon irányításában rövidebb ideig Sebe Ferenc is részt vett. Az egybegyűlték Józán Miklós püspökről, az otthon alapítójáról kegyelettel emlékeztek meg.

Ugyanezen a napon részt vettem a kolozsvári 1., valamint júl. 13-án a 2. számú egyházközség konfirmációi ünnepélyein, és az ifjakat hozzátartozóikkal együtt köszöntöttem.

Július 5-én Szén Sándor teol. hallgató szakvizsgáján, *júl. 10-én* Kátana Dénes lelkészképesítő vizsgáján elnököltem.

Július 27-én a sinfalvi gyülekezetben a konfirmációi ünnepélyen szószéki szolgálatot végeztem.

Múlt évi jelentésemben beszámoltam arról, hogy 1979. jún. 3—13. napjain részt vettem egy 8 tagú romániai felekezetközi küldöttség tagjaként a „Felhívás a lelkiismerethez“ nevű észak-amerikai felekezetközi szervezet meghívása alapján egy kéthetes észak-amerikai látogatáson. Ez a szervezet júl. 27.—aug. 10. napjain látogatásunkat visszaadta, és országunkban szintén két hetet töltött. A 11 tagú amerikai küldöttség, élén Schneier főrabbi-elnökkel és David Read New York-i lelkész alelnökkel aug. 2-án este Kolozsvárra érkezett. Tiszteletükre Herineanu Teofil ortodox érsek adott vacsorát. Másnap a vendégeket, miután az összes keresztény felekezetek templomait és a zsinagógát meglátogatták, ebéden egyházunk látta szívesen, amelynek során a küldöttség tagjait angol és román nyelven köszöntöttem, kihangsúlyozva a találkozás nagy jelentőségét, mint amely az egymáshoz való őszinte közeledés és testvéri együttműködés erősödését szolgálta. Aug. 7-én délben Bukarestben a Vallásügyi Hivatal elnöke által az amerikai küldöttség tiszteletére adott ebéden, este pedig az amerikai nagykövetség fogadásán vettem részt.

Augusztus 17-én Kászoni József ifjú lelkészt iktattam be a Gel-
lérd Imre váratlan halálával megüresedett homoródszentmártoni lelké-
szi állásba. Az ünnepségre a közeli falvakból és távolabbi helyekről is
sok hívünk gyűlt össze. Lelkészeink is jelentős számban voltak jelen.
A zsúfolásig megtelt, szépen renovált templomban Báró József köri es-
peres végezte a beiktatási szertartást. Az új lelkész beköszöntő szószéki
szolgálatára és a gyülekezet tagjaira kértem Isten áldását. A püspöki párt
Dombi Mózes és Jakab Margit, az új lelkészt Simén Domokos és Kiss
Domokos lelkészek, valamint Bedő Gedeon, a helybeli református gyüle-
kezet lelkésze üdvözölték.

Az augusztus 19 és 28. közti időszakot feleségemmel együtt Buda-
pesten töltöttem. A magyarországi testvéregyház vezetőinek meghívá-
sára részt vettünk az ottani egyház főgondnokának, Bartók Bélának 70
éves születésnapja alkalmával rendezett ünnepségeken. Aug. 24-én az
egyházközség köszöntötte az ünnepeltet a Nagy Ignác utcai templomban
tartott ünnepi istentiszteleten, amikor a szószéki szolgálatot én végeztem,
megemlékezve arról, hogy a XVIII. század közepétől napjainkig milyen
jelentős, gyakran döntő fontosságú szolgálatot vállaltak egyházunk fenn-
maradása és állandó gyarapodása érdekében világi vezetőink, főgondno-
kaink és egyszerű, buzgó, hitvédő világi híveink. Másnap du. az egyete-
mes egyház ünnepi ülés keretében köszöntötte főgondnokát, akit egyhá-
zunk nevében üdvözöltem.

Szeptember 15-én részt vettem az európai református egyházaknak
a Brassó melletti Pojánán tartott kongresszusa kolozsvári záróülésén. A
kongresszuson egyházunkat dr. Szabó Árpád teológiai tanár képviselte.
Ugyanezen a napon megjelentem dr. Rapp Károlynak, a Protestáns Teo-
lógiai Intézet evangélikus vallású tanárának és több éven át rektorának
a temetésén, aki Kolozsváron 64 éves korában hunyt el.

Szeptember 18-án Bukarestben, a Vallásügyi Hivatalban részt vet-
tem dr. Jakab Antal r. kat. püspök állam általi elismerésének az ünnep-
ségén. Ugyanezen alkalommal történt meg Lucian Floreának, a nagy-
szebeni ortodox érsekség, és Damaschin Coravunak, a craiovai érsekség
püspökének az elismerése is.

Szeptember 22-én az elnökség tagjainak a jelenlétében folyt le Tö-
rök Ferenc lelkész kihallgatása.

Szeptember 25—26. napjain Péterfi Sándor és Varga Sándor teol.
hallgatók szakvizsgáján vettem részt.

Szeptember 28-án, a Teológiai Intézet évnyitó istentiszteletén temp-
lomunkban a szolgálatot végeztem; *okt. 1-én* pedig az Intézet megnyitó
ünnepélyén vettem részt.

Szeptember 29-én hosszú szenvedés után, életének 85. és püspök-
ségének 42. évében eltávozott az élők sorából a római katolikus egyház
kiemelkedő személyisége, Márton Áron. A gyászjelentés találó szavai
szerint „emberiességével, egyenességével, felelősségvállalásával kiérde-
melte nemcsak papjai és hívei ragaszkodó szeretetét, hanem más vallású
és más gondolkozású embertársai tiszteletét és rokonszenvét, a világ meg-
becsülését“. A gyulafehérvári katedrálisban végbement megható, méltó-
ságteljes temetési szertartáson egyházunk a legmagasabb szinten képví-
seltette magát. A püspöki páron kívül dr. Barabássy László főgondnok,

dr. Erdő János egyházi főjegyző, András György előadó tanácsos és felesége, Kolcsár Sándor esperes és Mikó Lőrinc pénzügyi ellenőr vettek részt hivatalos minőségben a temetésen, kifejezve a kondoleálás alkalmával őszinte fájdalomukat és mély együttlétüket.

Október 6-án kolozsvári templomunkban mély részvét mellett búcsúztattuk Rostás Dénes volt lelkész, esperes, teológiai tanár atyánkfíát, aki 38 évi hűséges egyházi szolgálat és nyugdíjban töltött 9 év után 77. életévében váratlanul elhunyt. Három évig Erzsébetváros—Medgyesen, 7 évig Kálmokon, 8 és fél évig Bölönben, Alsófelsőszentmihályon 9 és Kolozsváron 7 és fél évig működött mint lelkész, közben 3 éven át a rendszeres teológia tanára volt a Protestáns Teológiai Intézetben. Egy-egy cikluson át a sepsiszentgyörgyi és kolozs—tordai egyházkörök esperekeként is működött. Lelkészkarunk kiemelkedő személyisége volt. Temetési beszédemben, legjobban meggyőződésem szerint joggal, így jellemeztem: „A szó legszentebb értelmében igazi lélekember volt. Nálánál tisztább lelkű és tisztább életű embert nem ismertem. Tekintetéből, szavaiból és cselekedeteiből a józan ész, a világos értelem alapjain felépült feltétlen, megingathatatlan istenhit, az evangéliumi erkölcstan kötelező voltában való szent meggyőződés, nemes kiegyensúlyozottság, őszinte, mellékgondolatok nélküli jóakarát, a szelíden is bátor, bölcs hívő ember derűs nyugalma, lenyűgöző kedvessége és tiszteletet parancsoló mély emberszerete áradt.“ A Teológiai Intézet nevében dr. Erdő János rektor búcsúzott tőle; a kolozsvári gyülekezet részvétét Szabó Dezső lelkész tolmácsolta.

Október 11—12. napjain részt vettem a maros—küküllői egyházkör Marosvásárhelyen tartott évi rendes közgyűlésén, és az ottani templom építésének félévszázados évfordulója alkalmából az ünnepi istentiszteleten a szószéki szolgálatot végeztem.

Október 28-án az NSZK-ba utaztam, hogy az Unitárius Világszövetség Vezető Tanácsának Frankfurt/Mainban tartott ülésén részt vegyek. A gyűlés főtárgya az 1981. júl. 24—31. között Hollandiában megrendezendő kongresszus előkészítése volt. Utamról nov. 7-én érkeztem haza.

November 19-én a püspöki lakásban az elnökség tagjainak jelenlétében fogadtam dr. Jakab Antal katolikus püspök látogatását.

November 26—27. napjain folyt le Kolozsváron hazánk három egyetemi fokú teológiai intézetének ún. interkonfesszionális konferenciája, amelyen püspökök, rektorok, professzorok, teológiai doktorok és doktorjelöltek, valamint az egyházi központok előadótanácsosai vettek részt. Az első napi előadások után felszólalásomban a felmerült teológiai kérdésekben egyházunk álláspontját ismertettem.

November 28-án feleségemmel együtt látogatást tettem Nagy Ernő kolozsvári atyánkfíánál, aki öccse, Nagy Albert, az országos hírű, ezelőtt 10 évvel elhunyt festőművész „Jákob harca“ című nagyszerű festményét egyházunknak adományozta.

November 30-án nagy ünnepe volt a székelyderzsi egyházközségnek, amikor ifjú lelkésze, Katona Dénes ünnepélyes beiktatására került sor. Az ősi műemléktemplomban hatalmas gyülekezet jelenlétében Bárány József esperes iktatta be állásába az új lelkészt, akinek beköszöntő szószéki szolgálata után a jézusi evangélium legfőbb parancsolatai örök időszerűségéről beszéltem. Az üdvözlések során elsőnek a gyülekezet

nyuglomba vonult lelkésze, Kiss Tihamér, mint egykori osztálytársat, Brok Ferenc és Kerestély Edit pedig a gyülekezet nevében köszöntöttek. Az új lelkészt az egyházközség nevében Pál Ákos, Kerestély Margit és Orbán Olga, a szülőfalu részéről Kibédi Pál gagyai lelkész, a szomszéd gyülekezet nevében Sándor Botond lelkész és a szomszéd kányádi református gyülekezet képviselőjében Bak Sándor lelkész afiai köszöntötték.

December 11-én töltötte be 80. életévét egyházunk érdemes főgondnoka, dr. Gyarmathy Árpád. A néhány nappal előbb tartott E. K. Tanácsai gyűlésen dr. Barabássy László meleg szavakkal köszöntötte főgondnok társát. A születésnapon pedig az egyházi központ rendezett bensőséges hangulatú ünnepséget, amelyen az ünnepeket egyházunk nevében üdvözöltem, kihangsúlyozva tiszteletreméltó, gazdag egyházi tevékenységét.

December 18-án részt vettem a teológiai ifjúság szép karácsonyfa-ünnepélyén.

Karácsony I. és II. napján a sinfalvi gyülekezetben végeztem szószéki szolgálatokat.

December 31-én a kolozsvári templomban az évvégi istentiszteletet végeztem.

Az esztendő utolsó napján távozott váratlanul az élők sorából Végh Mihályné Szabó Anna énekvezér. Első férje a fiatalon elhunyt Lőrinczi János lelkész volt. Élete utolsó 13 esztendejében Végh Mihály lelkész hűséges hitvestársa volt. Mint mintaszerű énekvezér Bordoson 5 és fél, Keményfalván 7 és Oklándon 10 és fél évig működött; ez idő alatt, később pedig férje kobátfalvi és recsenyédi gyülekezeteiben önzetlen, lelkes munkát végezve, mindvégig nagy megbecsülésben és ragaszkodásban részesült. A jan. 2-án Sepsiszentgyörgyön végbement temetésén a lelkészi szolgálatot Török Áron végezte, a sírnál hűséges munkatársától Kelemen Imre ny. lelkész búcsúzott.

Ez év első reggelén a püspöki lakásban nagyszámú gyülekezeti tag és számos vendég jelenlétében bensőséges hangulatban folyt le a hagyományos újévi köszöntő, amelyen dr. Erdő János főjegyző tartalmas beszédében az elmúlt év fontosabb eseményeit és az ebben az esztendőben reánk váró feladatokat vázolta fel. A meglehangú üdvözlésre válaszolva, lélek szerint végzendő munkánkra Isten áldását kértem.

Február 9-én Marosvásárhelyen részt vettem Domjanschitz János temetésén, aki 71 éves korában hunyt el. A temetési szolgálatot Kolcsár Sándor esperes végezte, a sírnál búcsúszavakat én mondtam.

3. *Püspöki ténykedésem vázlatos ismertetése után röviden foglalkoznom kell két lelkész ügyével, akik közül az egyik állásáról lemondott, a másiknak munkaszerződését mi voltunk kénytelenek felbontani*

a) Forró Tamás csegezi lelkész hivatalához, nem illő magatartása, gyakori részegeskedéséből eredő felelőtlen cselekedetei miatt gyülekezete tiszteletét és ragaszkodását teljesen elvesztette. Javára írhatjuk, hogy

komoly felelősségre vonásakor elkövetett hibáit elismerve lemondott állásáról.

b) Török Ferenc székelyszentmihály-bencédi lelkész évek óta tartó részegeskedése miatt a gyülekezetben a helyzet tarthatatlanná vált. Minthogy saját írásbeli kérése alapján nov. 1-i hatállyal iszlói egyház-községünkbe eszközölt áthelyezésének nem tett eleget, kényszerű megoldásként munkaszerződését felbontottuk.

4. Lelkésznevelés

A Teológiai Intézetben, dr. Erdő János rektor irányításával a tanítói és nevelői munka rendszeresen folyik. Örömmel jelentjük, hogy az Unitárius bibliai teológia tanszéken dr. Szabó Árpád előadó tanárnak rendes tanárrá való előléptetése megtörtént. Az unitárius rendszeres teológiai előadótanári állás üresedésben van. Az unitárius egyháztörténet és általános vallástörténet rendes tanára dr. Erdő János; az unitárius gyakorlati teológia előadótanára pedig dr. Izsák Vilmos, aki hallgatóink szószéki szolgálatait irányítja és légációra való előkészítését végzi. A bentlakás gondozását Bartha Lídia afia lelkiismeretesen látja el.

Hallgatóink mind bentlakásunkban laknak, amelynek felelős tanára dr. Szabó Árpád.

Hallgatóink a vasárnapi istentiszteleteket és a templomban tartott hétköznap reggeli áhítatokat, valamint a három tanár által vezetett heti bibliaórákat pontosan látogatták. A hétfői és szombati reggeli áhítatokon a szolgálatot tanáraink végzik. A szónoki verseny nyertesei: Nagy László I. éves és Szász Ferenc III. éves; az elmúlt tanévben évfolyamának legjobb hallgatója a III. éven Szász Ferenc volt.

Hallgatóink a sátoros ünnepeken rendszeresen végeztek légációi szolgálatokat. A légátust fogadó egyházközségeknek és a hallgatókat szeretettel fogadó lelkészi családoknak e helyen is hálás köszönetet mondunk.

Sikeres felvételi vizsgájuk alapján Gazdag Árpád és Kovács István ifjak a következő tanulmányi év I. évfolyamára való beiratkozásra jogot nyertek.

Hallgatóink dr. Izsák Vilmos és dr. Szabó Árpád vezetésével máj. 15-én egynapos kiránduláson a Meleg-Szamoson épült vízierőműveket, az utolsó évtized egyik legjelentősebb energetikai teljesítményét látogatták meg, október folyamán pedig önkéntes hazafias munkát végeztek.

5. Egyházi kiadványok

Folyóiratunk, a Keresztény Magvető 3. és 4. összevont ünnepi száma a XIX. század unitarizmus legnagyobb észak-amerikai képviselőjének, Channing Ellery Vilmosnak állít emléket. Megjelent énekeskönyvünk és a Kis Biblia új kiadása, változatlan tartalommal. Ebben az esztendőben is megjelent az 1981. évi falmaptár.

6. Az államhatalom képviselőivel való kapcsolatunk

A Vallásügyi Hivatal vezetőin keresztül tartottuk kapcsolatunkat az elmúlt időszakban is az államhatalom különböző szerveivel. Ezt a kapcsolatot mindvégig a kölcsönös megbecsülés és tisztelet jellemezte. Egyházunk mindent megtesz azért, hogy egyetemes egyházi, egyházköri és egyházközségi vezetőink és egyszerű, buzgó híveink állampolgári kötelességeiket minden vonatkozásban példaadó módon teljesítsék és öntudatos lélekkel vegyenek részt minden olyan nemes törekvésben és mindennapi ténykedésben, mely szocialista hazánk szüntelen fejlődését és a nemzetközösség javát szolgálják.

7. Jelentésem során az elmondottak után még két dologról szeretnék röviden megemlékezni:

a) Május folyamán a hatalmas vihar a szentgericeai templomot nagyon megrongálta és tornyát ledöntötte. Az egyházi központ felhívására gyülekezeteink hittestvéri szeretettel siettek az egyházközség megsegítésére, amiért e helyen is köszönetünket juttatjuk kifejezésre.

b) Erre és a következő évekre tervbe vettük és Isten segítségével szeretnénk meg is valósítani azt, hogy mindenre kiterjedő püspöki látogatást végezzünk minden egyházközségünkben. Ez a látogatás és egyházunk életének felmérése régóta esedékes. Az őszi folyamán a székelykeresztúr—udvarhelyi egyházkör egyházközségeinek a meglátogatását tervezzük, mert ezen a részen volt a legrégebben hasonló látogatás. Már a napokban kiküldjük felhívásunkat a sorra kerülő egyházközségekbe, hogy gyülekezeteink a látogatásra alaposan felkészülhessenek és az egyházunk jelene és jövője szempontjából eredményes lehessen.

8. Halottaink

A jelentésemben felsoroltakon kívül az alábbi atyánkfiai távoztak az élők sorából:

— április 20-án Borbáth Károly történész, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem volt tanára, a nagyenyedi kollégium volt könyvtárosa, a vargyasi általános iskola tanára, a Keresztény Magvető állandó munkatársa, 49 éves korában váratlanul elhunyt Vargyason. A temetési szertartást óriási részvét mellett Dimény András helybeli lelkész végezte; az egyetemes egyház részvétét dr. Szabó Árpád teológiai tanár tolmácsolta. A tudományos élet kiemelkedő személyiségei részéről is számos búcsúbeszéd hangzott el;

— június 8-án özv. Szathmári Gyuláné, Egri Ida, a Teológia unitárius tagozatának volt konviktsi alkalmazottja Kolozsváron;

— augusztus 5-én néhai Kővári Jakab volt brassói lelkész özvegye, Utó Ilona 72 éves korában Alsórákoson;

— szeptember 5-én Módi Pál ny. középiskolai tanár, az Egyházi Főtanács és E. K. Tanács tagja, aki a legutóbbi köri közgyűlésen a kolozs—

tordai egyházkör egyik felügyelő gondnoki tisztségének jelöltje volt, váratlanul, 64 éves korában Kolozsváron.

Az örökkévalóságba távozott kedves hittestvéreinkre hálás szívvel emlékezünk. Emléküket kegyelettel őrizzük.

Főtisztelendő Zsinati Főtanács!

Ez a rövid beszámoló azt bizonyítja, hogy a legutóbbi főtanácsi gyűlésünk óta eltelt közel egyesztendei időszakban is igyekezett egyházunk életét evangéliumi szellemben élni, több mint 400 éves múltunk példaadása és útmutatása szerint hivatását teljesíteni, a kettős szeretetparancs alapján, de a tényleges adottságok figyelembevételével az eddiginél jobb, igazabb, magasabbrendű társadalom, az eszményi világ megvalósításában egész szívvel, legjobb lelkiismerete szerint, minden erejével részt venni.

Köszönjük gondviselő Istenünknek, hogy nemes törekvéseinket megszentelte, templomainkat, gyülekezeteinket újra meg újra megáldotta. Köszönjük Szocialista Köztársaságunknak, hogy egyházi életünket zavartalanul élhettük, hogy az evangélium szavai szerint megadhattuk a császárnak, ami a császáré, és Istennek, ami Istené. Köszönjük a Vallásügyi Hivatal jóakarató támogatását, amelyet ügyeink eredményes, megnyugtató rendezésében állandóan éreztünk. Kérem gondviselő Istenünket, hogy védő, simogató, újjáteremtő áldásával legyen velünk a jövőben is, szentelje meg tiszta gondolatainkat, nemes szándékainkat és cselekedeteinket.

Hálásan köszönöm munkatársaimnak, főgondnokoknak, egyházi főjegyzőnek, köri felügyelő gondnokoknak, espereseknek, köri jegyzőknek, a Főtanács és Egyházi Képviselő Tanács tagjainak, az egyházi központ tisztviselőinek és alkalmazottainak, valamint lelkészeknek, énekvezéreknek, gyülekezeteink gondnokainak, keblitanácsosainak és egyszerű, buzgó híveinknek töretlen egyistenhitét, öntudatos egyházszeretetét és hűségét.

TANULMÁNYOK

LAKÓ ELEMÉR

A KOLOZSVÁRI UNITÁRIUS KOLLÉGIUM KÖNYVTÁRÁNAK KÉZIRATAI A KOLOZSVÁRI AKADÉMIAI KÖNYVTÁRBAN

Jelen sommás szemlénket szerény hozzájárulásnak szánjuk a kutatómunka megkönnyítéséhez addig is, amíg a most készülő és az egész unitárius kézirat-állagot felölelő új katalógust az érdekeltek rendelkezésére bocsáthatjuk.

Igaz, 1957-ben Benczédi Pál már ismertette ennek az anyagnak mintegy háromnegyed részét;¹ ez az ismertetés azonban egyrészt huszonkét évvel ezelőtt látott napvilágot egy olyan kiadványban, amely ma már csak nehezen szerezhető meg, másrészt egy inkább a leltári lajstromok igényeinek megfelelő, kéziratban levő régi „katalógus“ alapján készült. Az utóbbit e század első évtizedeitől kezdték összeállítani a kollégium tanárai és diákjai — itt nem részletezhető, jobbra gazdasági okok miatt —, sajnos, csak mellékfoglalkozásként. Ez az oka annak, hogy noha a valóságban már Benczédi Pál korában is sokkal több kézirat volt az állományban, a „katalógus“ készítői csak 1949 művet tüntettek fel 2145 kötetben. (A három-négy, sőt néha ötnél is több darabot magukba foglaló kolligátumokat — néhány kivételes esettől eltekintve — egyetlen műnek írták le.) A fentiekhez most hozzá kell tennünk, hogy az 1960-as évektől előkerült, egyáltalán nem lebecsülendő mennyiségű és értékű, eddig ismeretlen (vagy elveszettnek tartott) kéziratok nyilvántartásba vétele a már említett 1949-es leltári számot 2459-ig vitte tovább. Ha tehát figyelembe vesszük a kolligátumok számbeli értékét, valamint az egyazon gyűjteménybe tartozó, azonos leltári számmal ellátott, de más mellékjellel is (például az ábécé betűivel) megkülönböztetett munkák számát, az egész állagot alkotó kéziratok mennyiségét 3500 darabnál is többre becsülhetjük.

A fenti okok, valamint a fellendülőben levő kutatómunka növekvő igényeinek kielégítésére hasznosnak, sőt szükségesnek látszott egy olyan ismertetés közlése, amely felöleli az utóbbi években nálunk folyó feltáró munka eredményeképpen előkerült fontosabb kéziratokat is, de úgy, hogy a Benczédi közölte adatokat is felhasználva, az utóbbiakat szintén hozzáférhetővé teszi a mai érdeklődőknek.

Már a Benczédi-féle ismertetésből is látható, hogy a tőle leírt kéziratok egy része korántsem ismeretlen a különböző tudományágakban, hiszen hol kisebb szövegközleményekben², hol nagyobb önálló munkák

Megjelent a *Művelődéstörténeti tanulmányok* c. munkában, szerkesztette: Csetri Elek, Jakó Zsigmond, Sipos Gábor, Tonk Sándor. Bukarest 1980. 201—220, 295—297.

teljes szövegkiadása alakjában³ már jó néhány kéziratunk jutott el a szakemberekhez. Olyan dolgozatok és nagyobb igényű összefoglaló munkák is láttak már napvilágot, amelyek legalább részben a nálunk található kéziratok alapján készültek.⁴ Szólnunk kell továbbá azokról a fontosabb könyvészeti munkákról is, amelyekben a jelen szemlénk tárgyát alkotó kéziratanyagra adatok találhatóak. Jóllehet aránylag kevés és nem mindig megbízható adatokat közölnek, mégis mint külföldi érdekességekre felhívjuk a figyelmet Friedrich Bock, Robert Wallace és Earl Morse Wilbur munkáira;⁵ ezeknek az erdélyi unitáriusok életművét tárgyaló részében néhány kéziratban lévő munka cím szerint is szerepel. Szerencsére a fentieknél sokkal többet mondanak a hazai és magyarországi bibliográfiák.⁶

Néhány szó az állomány történetéről

Az unitárius kézirat-állag története nagyjából azonos a volt Kolozsvári Unitárius Kollégium könyvtárának történetével, sőt egy kis túlzással azt is mondhatnók, hogy ez a történet híven tükrözi magát az erdélyi unitarizmus sorsát is.

A kollégium könyvtárának létesítője, Gál Kelemen szerint, maga Dávid Ferenc volt.⁷ Legutóbb Benczédi Pál — Kanyaró Ferenc és Kristóf György nyomán — e könyvtár egyik elődjét a XVI. században alakult plébániai könyvgyűjteményben, a másikat pedig a reaformáció idején létesült óvári iskola könyvtárában látta.⁸ (Ez a volt Domokos-rendi zárdában működött). Valamennyi szerző egyetért abban, hogy — eltekintve az 1603-i Basta-féle dúlástól, az 1655-i, 1689-i és 1697-i kolozsvári tűzvészek pusztításaitól — a kollégiumi könyvtárra a legnagyobb csapást az 1716-i esztendő hozta. Ekkor ugyanis Steinville osztrák tábornok katonáival foglalta vissza a katolikusok számára az 1568 óta unitáriussá lett főtéri Szent Mihály-templomot, s ezzel a templom sekrestyéjében elhelyezett könyvtár is a katolikusok birtokába került. Mártonfi György püspök azonban nem elégedett meg a reformáció előtt írt, illetőleg nyomtatott művek jogos visszavételével (ezeket a helyi jezsuita kollégium meg a plébánia könyvtárába vitette), hanem a reformáció korában írtak fölött is rendelkezett: néhányat (nem lehet tudni, hányat) visszaadott az unitárius egyháznak, a többit állítólag elégettette.⁹ Az utóbbi években mégis kiderült, hogy sokkal több nyomtatott könyv megmaradt, mint ahogyan korábban vélték. A kéziratok XVI. századi törzsállománya azonban — néhány kivétellel (például Enyedi György munkáinak egy része) — sajnos vagy valóban elpusztult, vagy olyan „mentő” kezekbe került, ahonnan csak igen kevés jutott vissza a később újralétesített könyvtárba. Mert a XVIII. század folyamán az unitárius egyház működését korlátozó egyre keményebb intézkedések ellenére ismét megindult a könyvtár életre hívását célzó gyűjtés. A lelkes adományozók áldozatkészségéből, valamint a külföldi akadémiákra küldött hallgatókra hozott és később a meghalt papokra meg iskolamesterekre is kiterjesztett unitárius főkonzisztórium határozat alapján beadott könyvekből¹⁰ végül is újra összeállt a kollégium könyvtára. E könyvtárnak háromezeröttszáz darabot is meghaladó kéziratállománya sajátos unitárius jellegénél fogva egyedül-

- álló forrásanyag mind a hazai, mind az európai művelődéstörténelemben hajdan olyan számottevő szerepet játszott radikális antitrinitárius irányzat tanulmányozásához. (A kéziratok aránylag nagy mennyiségének fő okát abban látjuk, hogy a katolicizmusra támaszkodó Habsburg-uralom hosszú időn át tiltotta az unitárius művek kinyomtatását — a katekizmus és az énekeskönyv kivételével.)

A szakirodalomból köztudomású, hogy a kollégium könyvtárának legjelentősebb könyvadományozói közé Suki László, Augusztinovics Pál, Bölöni Farkas Sándor, Gedő József, Nagyajtai Kovács István, Dr. Bartók István, Simén Domokos és Brassai Sámuel tartozott.¹¹ Az is természetes, hogy többnyire ugyanezek a személyek járultak hozzá a minket érdeklő kéziratállomány gyarapításához is. De az egész anyag átvizsgálása ebből a szempontból azt bizonyítja, hogy nem kivétel nélkül, illetőleg nem csak ők: Augusztinovics meg Bartók dr. például csak nyomtatott könyveket adományozott, ellenben Benczédi Gergely 27, Borbély István 23, Derzsi Károly 21, Kanyaró Ferenc 93, Kozma Gergely 33, Körmöczy János 124, Kriza János 32, Mikó Lőrinc 31, Sebesi Pál pedig 72 kéziratot adott a könyvtárnak. Az említetteken kívül még mintegy 80 olyan személyről tudunk, akik legalább 7—10 kéziratot hagytak a kollégium könyvtárának, hogy a főadományozókról meg az egyes intézményekről és egyházközségekről, ahonnan ugyancsak kerültek ide értékes példányok, ne is beszéljünk. (A kéziratok tulajdonosairól most készülő katalógusunkban pontos mutatót szándékszunk közölni.)

A kézirat-állomány tárgyi keresztmetszete

Az alábbiakban mutatóban leírandó kéziratokat nagyjából az I. történelemtudomány, II. teológia-filozófia, III. filológia, IV. természettudományok, illetőleg matematika és V. zene körébe sorolhatjuk. (Új katalógusunk tárgymutatója 303 fogalomkört különböztet meg.)

1. A történelemtudomány körébe tartozó fontosabb kéziratok

Már az eddig ismert közleményekből, könyvészeti munkákból is köztudomású, hogy e kéziratállomány számottevő hányada a történelemtudományban, illetőleg annak különböző ágaiban hasznosítható anyagot tartalmaz. Talán nem túlzunk, ha azt állítjuk, hogy az egész állomány-nak ez az egyik legértékesebb része, anélkül, hogy a többi szaktudományok körébe sorolható kéziratok értékét kisebbítenők.

Amiként a többi diszciplína esetében, az ide tartozó kéziratok zöme is a XVIII—XIX. századból való; mégis akad néhány az előző korszakokból is:

Regestrum Hungarorum de Civitate Clusvar, 1453. (Jelzete: MsU—1379.) Ez az okmányszámba menő kézirat 56 utólagosan megszámozott lapon át sorolja fel utcánként a kolozsvári polgárok nevét, illetőleg a nevek mellett az illető személyek által befizetett adót. A kézirat Mátyás király korabeli pergamenbe van kötve: Nagyajtai Kovács Istvántól ke-

rült a könyvtárba. Először Szabó Károly írta le (Sz 1882. 71), s ugyanő közölte teljes szövegét is (TTár 1882. 525—541, 729—145).

Időrendben a második legrégebb kézirat az *Inuentarium Bonorum Utrisque templj 1585. factum*. (Jelzete MsU. 2353.) A kolozsvári Szent Mihály- meg az akkoriban még mellette álló „Kis-templom“ javairól készített leltár második része: *Instructio Campanatoris*, azaz a harangozó- nak szóló utasítás. Érdekessége, hogy egy olyan régi szokást rögzít, amely fényt vet az erdélyi templomok némelyikében még napjainkban is lát- ható szőnyegek eredetére. A kézirat szövege magyar, eltekintve a kora- beli szokásos latin bevezető formulától. A négy levélből álló írás Kolozs- vár akkori neves nótáriusától, Diósi Gergelytől való. Közzétette e sorok írója *Két kolozsvári templom leltára 1585-ből* címmel (NyIrK 1978. 2. sz. 216—219).

A Kornis családra vonatkozó vegyes iratok kolligátuma. (Jelzete: MsU. 2191.) A benne található anyag ugyan 1805-ig nyúlik ki, de van benne négy 1600-ban Radnóton kelt eredeti levél is (2—10. lap), ame- lyet Kornis Boldizsár írt anyjának, Keresztúri Kristófné Körösi Iloná- nak. (A kötet még magában foglal egy a XIX. század második feléből származó bíráló megjegyzést Lázár Miklós történésztől, amelyet Mike Sándornak a Kornis családra vonatkozó adataira tett, továbbá hat szo- morújelentést.)

XVII—XVIII. századi erdélyi krónika- és emlékiratíróink műveinek jó néhány, csaknem korabeli és későbbi másolata igen jelentősen emeli az állomány értékét.

Ezek közül a *Bethlen Miklós munkáit tartalmazó kolligátumot* em- litjük elsőnek. (Jelzete: MsU. 1029/A—G.) A kötetet a XVIII. század má- sodik felében másolták (1778 előtt!). Suki László hagyatékából került a könyvtárba. Tartalma:

A. *Nehai Meltoşagos Erdellyi Cancellarius Groff B. Bethlen Miklos Ur Eletenek Leirasa* (1—548. l.);

B. *Rabságomba Bőjt és Vasárnapi Imádságom Magam Személlyem és Hozzám tartozóimért* (549—649. l.);

C. *Intitulatio ... Nicolao Comiti de Bethlen ... Viennae 1697* (Csá- szári rescriptum. 649—650. l.);

Dr. *Moribunda Transylvania ad pedes Sacratissimi Imperatoris pro- jecta* (650—9. l.);

E. *Olaj Ágat viselő Noe Galambja ...*, [Hága] 1704 (659—72. l.);

F. *Sudores et Cruces Nicolai Comitis de Bethlen* (673—740. l.);

G. *Instantia Nicolai Comitis de Bethlen ex ultima Captivitate scrip- ta ad sacram Caesaream Regiamque Majestatem ...* Eszékin, 1708. (741—44. l.) — A fenti kolligátumba foglalt munkák közül — tudtunkkal — a *Sudores et Cruces ...* mindmáig kiadatlan.

Egy másik ide sorolható kézirat az erdélyi történetírás jeles műve- lőjének, Bethlen Farkas kancellárnak alkotása, a *Historiarum Panno- nico-Dacicarum libri X a clade Mohazenzi 1526 ad finem seculi* (Keresd, 17. század). (Jelzete: MsU. 1015.) Ez a mű egy Barabás Sámueltól szár- mazó kivonatos magyar fordításban van meg; a fordító azonban más for- rásokból is merített, s így kiegészítette Bethlen munkáját (míg az utób- bi csak 1609-ig tárgyalja az eseményeket, Barabás 1718-ig jut el), sőt helyenként át is dolgozta azt. Az így kiegészített, illetőleg átdolgozott

változatot másolta le 1776-ban Máthé László nagyenyedi diák, s ez került aztán a kollégium könyvtárába.

A következő nagyszabású történeti munka *Cserei Mihálynak Vera Historia Transylvanica ab Anno 1661 incipiendo...* című műve, amelyet Brassóban írt magyarul 1709—12 között. Könyvtárunk öt másolatát őrzi: 1. az MsU. 1007. jelzetű a XVIII. század második felében készült másolat. Egyik tulajdonosa Becski Lajos volt; 2. az MsU. 1556. jelzetű, ugyancsak XVIII. század végi vagy XIX. század eleji, két másoló által leírt példány. Előbb Jakab Ödön író, majd dr. Gergely Sámuel történész tulajdonában volt, s az utóbbtól került a könyvtárba; 3. az MsU. 1671. jelzetűt nagyjából az előbbivel egyidőben másolták, többen. Ez csonka példány: csak 324 lap van meg belőle. 1910-ben még Létay Domokos aranyosrákosi unitárius lelkész tulajdonában volt; 4. az MsU. 1006. jelzetű 1846-ban Kolozsvárt készült példány. Másolója Nagygörgényi Csiszár Sámuel. Gedő József egyik igen becses adománya; 5. az MsU. 1008. jelzetűnek címlapja hiányzik. Káli Nagy Elek főgondnok adományaként került a Kolozsvári Unitárius Főiskola könyvtárába. — Ezt a szélsőségesen transzilvanista munkát, amely részletesen beszámol Apafi fejedelemségéről, Erdélynek a Habsburg-birodalomhoz való csatolásáról és a kuruc szabadságharc erdélyi eseményeiről, Kazinczy Gábor adta ki: *Nagyajtai Cserei Mihály Históriaja*. Pest 1852. (Újabb Nemzeti Könyvtár.)

Tizenhetedik századi kolozsvári krónikáink közül *Kénosi Tózsér János* XVIII. századi *Történeti adatgyűjteményében* (az MsU. 1105. jelzetű kézirat 201—240. l.) található (más 23 darab mellett) *Segesvári Bálint Krónikája* is, valószínűleg Kénosi másolatában. Ezt a nemességellenes munkát, amely az 1606—54 közötti eseményeket tárgyalja, különös tekintettel Kolozsvár történetére, Jakab Elek ismertette és közölte még 1862-ben (ETA IV. 157—218.), és most Pataki József XVII. századi kolozsvári krónikások műveit tartalmazó munkájában rövidesen ismét napvilágot lát.

Az Erdély történetével foglalkozó nagyobb igényű munkák közül az utóbbi években bukkantunk rá Benkő Józsefnek egy aránylag kevés helyütt megtalálható művére; ez a *Transylvaniae Magni Principatus Specialis Descriptio (Liber primus et secundus, 1774—78)*. (Jelzete: MsU. 1950/I—II.) Mindkét kötetet Viski István kolozsvári ügyvéd másolta le 1844—45-ben, de a másodikat — sajnos — nem fejezte be. Gedő József hagyatékából került a könyvtárba. Ezt a kéziratot Mikó Imre leírta (*Benkő József élete és munkái*. Pest 1867. 155—6), s egyebek mellett azt is megjegyezte, hogy a kéziratnak egy töredéke 1783 körül nyomtatásban is megjelent. Mikó — Marienburgnak a *Geographie des Großfürstenthums Siebenbürgen* című (10—11. l.), valamint Engelnek a *Geschichte des Ungarischen Reichs* című munkájára (8., 34. l.) hivatkozik, de a rendelkezésünkre álló könyvészet ezt a részleges kiadást nem tünteti fel. Magyar fordítását most készíti Szabó György, s remélhetőleg nemsokára megjelenik.

Kolozsvár történetének fontos forrása az 1734-ben összeállított *Descriptio Civitatis Claudiopolis ab origine repetita...* (MsU. 1364.) A városi tanács Pataki Istvánt, Gyergyai Pált és Füzéri Györgyöt bízta meg a munka megírásával. A könyvtárunkban őrzött példány Gyulafehérvári Dobó Józsefnek 1770-ben készült másolata. Magyar nyelvű fordítá-

sát Márkos Albert adta ki Kolozsvárt 1944-ben (Erdélyi Ritkaságok, 18. sz.).

Hazai történetírásunk szempontjából különös figyelmet érdemel *Bod Péter: Brevis Valachorum Transylvaniam incolentium historia* című műve. (MsU. 495.) Igaz ugyan, hogy a nálunk őrzött példány nem az eredeti, de ennek a másolatnak is megvan a maga érdekessége: 1855 előtt másoltatta le a nagy műveltségű kolozsvári antikvárius, Burián Pál (1790—1860) Gedő József számára, akitől később a kollégium könyvtárába került. Figyelemre méltó, hogy erről a másolatról Burián értesítette Timotei Cipariut is egy latin nyelvű levélben: „... Petri Bod Historia Valachorum Unionis, priusquam Bibliotheca Enyediensis in nihilum redacta fuisse, ex autographo originali fide digne copiata in Bibliotheca excellentissimi Domini Comitis Emerici Mikó p.p. adest, quam ego pro parte Josephi quondam Gedő curavi copiarı, haec copiae actu in hujatis Unitariorum Collegii Bibliotheca locum tenet...“¹² E munka jelentőségének felismerését mi sem bizonyítja meggyőzőbben, mint az, hogy „... A Román Akadémia az 1880-as években George Bariț kezdeményezésére a Mikó Imre gyűjteményében található példányról... másolatot készítettett, 1890-ben pedig nélkülözhetetlen forrás gyanánt küldötte szét huszonöt könyvnyomatos levonatban a román történészeknek.“¹³

Az erdélyi határország felállításának közismerten mélyreható társadalmi következményei voltak mind a románság, mind a székely magyarság sorsára. Jóllehet hazai történelmünknek ez a korszaka többé-kevésbé ismert, történészeink minden bizonnyal találhatnak még e tárgykörre vonatkozó kiaknázatlan anyagot a következő kéziratokban:

Einrichtung der Gränitz Militz in dem Groszfürstenthum Siebenbürgen. (MsU. 1338.) Ez a 458 lapot tartalmazó kötet 1764 után készült másolat. Főként a Radna- és Beszterce-vidéki határország szervezésére vonatkozó hivatalos iratok másolatait foglalja magában. Szövege német, illetőleg latin.

A határörvidéki katonaságot tárgyaló iratok. (MsU. 1719.) Ez az ugyancsak latin és német nyelvű, e tárgykörre vonatkozó iratok XIX. század eleji másolatait tartalmazó gyűjtemény Bölöni Farkas Sándoré volt. A kötet 79 lap terjedelmű.

Nagyajtai Kovács István 69 kötetből álló terjedelmes kézirat-hagyatékában háromkötetnyi anyag áll a kutatók rendelkezésére ugyanebből a tárgykörből:

— Az MsU. 1179/XXIV. jelzetű kötet 1762—63-ra vonatkozó adatokat tartalmaz, 127 lapnyi terjedelemben;

— az MsU. 1179/XXV. jelzetű 47 levélnyi adat az 1762—64 közötti időszakról;

— az MsU. 1720. jelzetű a székely határország történetének egy későbbi szakaszára (1792—1827) vonatkozó Nagyajtaitól másolt adatokat tartalmaz 418 lapnyi terjedelemben.

A határország felállításának katasztrofális következményeiről *A Madéfalvi Veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve* nyújt kézzelfogható, meggyőző adatokat. (MsU. 980.) Ezt az eredeti jegyzőkönyvet a Bukow generális által vezetett madéfalvi mészárlás körülményeinek kivizsgálására küldött bizottság egyik tagja, Medgyesszék jegyzője, Heydendorfi Konrád Mihály vezette németül és magyarul 1764. március 20. és június 5. között Csíktaplocán. Könyvtárunkban a magyar változat van

meg 637 lapnyi terjedelemben. Ez az okiratszámba menő kézirat ugyan-
csak Nagyajtai Kovács István adománya. *Vágó Béla* egy dolgozatában
meg egy különálló munkában használta fel a benne található adatokat.
(Lásd a 4. jegyzetet.)

A létrehozó iskola és könyvtár múltjából következik, hogy a törté-
nelmi munkák döntő többsége az unitárius egyháztörténelem körébe tar-
tozik: mintegy 150 ilyen kéziratot őriz a könyvtár. Az antitrinitárius moz-
galom hazánkban létrehozott szellemi értékeit éppen az ilyen természetű
munkák hozzák inkább emberi közelségbe, hiszen nem a kívülállók szem-
üvegén át mutatják be az említett szellemi termékekkel kapcsolatos, s
így többnyire az utóbbiak helyes értékelését elősegítő eseményeket, ha-
nem a saját portájukon, belülről. Természetesen az is tagadhatatlan, hogy
eme előnyük néha árnyas oldalt is takar: az itt-ott felbukkanó elfogult-
ságot. Az utóbbi azonban könnyen lehámozható, és az álláspontok több
oldalról való megvilágítása csak előnyére válik a tárgyilagos tudományos
kutatásnak.

Az alábbiakban néhány kiemelkedőbb művet sorolunk fel ebből a
tárgykörből:

Uzoni Fosztó István: Historia Ecclesiastica. (MsU. 1378.) Sajnos, csak
néhány fejezetének töredékes másolata van meg 125 levélnyi terjedele-
ben, a XVIII. század második feléből: *Doctrinae Domini Jesu Christi*
Summarium (1—9. lev.); *Prolegomenon De Religione Populor[um] Tran-*
silvaniam Incolentium a Nato Christo ad Nostra usque Tempora (9—31.
lev.); *Caput V. De Singularium aliquot Ecclesiarum Vexationibus et Par-*
tium eversionibus. Ut Tordensis, Heviziensis, S. Trinitatis, Kalensis,
Galfalvensis et Sinfalvensis (51—58. lev.); *Tomus I. Continens Res Uni-*
tariorum Seculo XVIII. gestas (77—85. lev.); *Liber III. Caput V. Clemens*
PP. XIV. Ad perpetuam rei memoriam. De monitis secretis Societatis
Jesu, etc. (101—125. lev.)..

Agh István egyháztörténeti előadásaiából 9 kötetet őriz a könyvtár:
MsU. 822., 823., 835., 836., 1002., 1237., 1492., 1498., 1963. A felsoroltak
közül az első 1763—64-ből származó autográf kézirat. A Tordai Unitá-
rius Közép Tanoda Igazgatóságé volt. 524 lapot tartalmaz.

Szentábrahámi Lombard Mihály e tárgykörbe tartozó előadásaiából
6 kötet XVIII. századi másolat van a könyvtárban: MsU. 812., 813., 1810.,
1811., 1814., 1815. Az MsU. 1811. jelzetűt Körmöczi József másolta 1747—
48-ban a szerző előadásait hallgató teológusok jegyzeteiből. 943 lapot
tartalmaz.

A XVIII. századi egyháztörténeti kéziratok felsorolását *A' Cseh-*
Országi Vallás Uldozes Historiajának Rövid Summajával zárjuk (MsU.
320.). Noha Benczédi Pál — idézett szemléjében — ezt a 142 lapot tar-
talmazó kötetet *Kozma Mihály* unitárius esperes és történetíró (1723—98)
1768-ban Nyárádszentlászlón írt munkájaként tünteti fel, az utóbbi viz-
gálatok során kiderült, hogy Kozma csak kivonatos fordítója (vagy talán
csak másolója?) egy a címlapon tőle is említett deák nyelvű históriának.
E história azonosítását célzó kutatásainkban nagy hasznát vettük Juhász
István kolozsvári teológiai professzor segítőkészségének, amelyért ehe-
lyütt is hálás köszönetünket fejezzük ki. Az ő bibliográfiájából szerez-
tünk tudomást *Comenius Janus Amosnak Hartmann Adammal* közösen
írt munkájáról, a *Synopsis historica persecutionis ecclesiae Bohemicae*
(Leyden 1647)-ről. Igaz ugyan, hogy ezt a kiadást a kolozsvári könyv-

tárak egyikében sem található még, de az Engel Károly tudományos kutató szíves közreműködésével megszerzett Blekestad Milada-féle kitűnő Comenius-monográfiá (*Comenius. Versuch eines Umrisses von Leben, Werk und Schicksal des Jan Amos Komensky*. Oslo—Praha 1969) feltünteteti ugyanazon könyvnek egy évvel későbbi, más cím alatt megjelent kiadását is: *Historia Persecutionum Ecclesiae Bohemicae, Jam inde a primordiis conversionis suae ad Christianismum, hoc est, Anno 894, ad Annum usque 1632. Ferdinando secundo Austriaco regnante, In qua Inaudita hactenus Arcana Politica, consilia, artes, praesentium bellorum verae causae et judicia horrenda exhibentur* (h. n.) 1648. Ez a szerzők megnevezését mellőző kiadás 3 példányban is meglévén könyvtárunkban, bárki meggyőződhet arról, hogy az említett kéziratot belőle fordította Kozma (vagy esetleg másvalaki).

Az egyháztörténelem XIX. századi forrásai közül kettőre hívjuk fel a figyelmet.

1) *Aranyosrákosi Székely Sándor: Historia Ecclesiae Unitaria in Transylvania* (Claudiopoli 1833). Helyenként magyar szövegrészekkel tarkított, 61 levélből álló főiskolai kurzus ez. Magyar nyelvű kiadása: *Unitaria vallás története Erdélyben ... Kolozsvár 1839*.

2) Az erdélyi unitáriusok és angol-amerikai egyazon hitet valló testvéreik között gyérebben már az előző századokban is meglévő, rendszeressé azonban csak a XIX. század húszas éveitől vált kapcsolatokat bizonyító adatok alkotják a fentebb említett második forrást. Eredeti, illetőleg magyar fordításban sokszorosított misszilis levelekből áll ez a kéziratanyag. E sorok írója 1972-ben hívta fel rájuk a figyelmet,¹⁴ most közöljük azoknak az angol, illetőleg amerikai unitárius személyiségeknek névsorát (s a velük kapcsolatos kéziratok jelzeteit is), akikkel hazai unitáriusaink főleg a múlt század húszas éveitől kapcsolatban álltak:

Aspland, Robert [1821 körül angol unitárius lelkész] (MsU. 506., 716., 766., 780/D, J., 859., 931/A, B, C., 934., 1074., 1232/B., 2011.);

Beard, John Relly [1876 körül élt angol unitárius] (MsU. 1017/F.);

Biddle, John [angol antitrinitárius. 1615—62] (MsU. 992/C);

Bowring, Sir John [angol unitárius államférfi. 1792—1872] (MsU. 780/A, C, F, G.);

Channing Ellery William [amerikai unitárius teológus. 1780—1842] (rőla szóló kéziratok: MsU. 1875., 2233);

Dall, C. H. A. [1876-ban kalkuttában tevékenykedő unitárius miszcionárius] (MsU. 1017/F.);

Fox, William Johnson [Chichester-Londonban tevékenykedő unitárius lelkész, 1786—1864] (MsU. 506, 716., 766., 780/A, D, I, H., 859., 929/B., 931/A, B, C., 934., 1019/D., 1074., 1232/B, F., 1265., 2011.);

Gannett, W. O. [1913-ban Londonban élő személyiség] (MsU. 2435.);

Martineau, James [a Manchester New College professzora. 1805—1900] (MsU. 950., 1491., 2029.);

Page, William [Nagy-Britannia rendkívüli követe a Török Portán. 1637—1713] (MsU. 496 — ebben a kéziratban mint címzett szerepelt);

Stuart, Mill [1865-ben a St. Andrew Egyetem rektora] (MsU. 2148/E — forrásként szerepel!);

Stuckey, Nathaniel [1649—78] (MsU. 992/C.-másoló!);

Ware, Henry [1831-ben az Amerikai Unitárius Szövetség titkára] (MsU. 780/A.);

Wendte, W. Charles [1910-ben az Amerikai Unitárius Szövetség külföldi kapcsolatainak titkára] (MsU. 2177.);

Wickham, Henry [1631-ben yorki archidiakonus] (MsU. 141/C. — címezett!);

noha nem angol, hanem az 1830-as évek Indiájának egyik kimagasló szellemi vezetője, bizonyos megfontolások alapján ide soroljuk *Rammohun Roy, Rajah*-t is (MsU. 780/C.).

II. Teológiai és filozófiai kéziratok

Ismeretes, hogy az antitrinitarizmus — kialakulásának első szakaszában — nemcsak külföldön, hanem nálunk is a legmerészebb forradalmi vonalat képviselte a racionalista gondolkodás XVI. század végi történetében. A XVII. századtól azonban — a reá irányuló egyre fokozódó nyomás következtében — ez az irányzat teljesen háttérbe szorult, de ha ezután nem is volt lehetőség a virágzó korszak létrehozta nagy horderejű művek mércéjével mérhető alkotások megírására, a hajdani haladó hagyományokból még a legnagyobb elnyomatás időszakában is megmaradt annyi, hogy iskoláinak szellemi légköre kitűnő talajnak bizonyulhasson az immár más forrásokból táplálkozó és más célokat követő haladó, sőt forradalmi eszmék befogadására, illetőleg ápolására.

A fentiek szemléltetésére az erdélyi unitarizmus első korszakából, amelynek kimagasló személyiségei között olyan neveket tartunk számon, mint a Dávid Ferencé, a Palaeologus Jakabé, a Francken Keresztélyé stb., két kéziratot kódexet említünk meg:

A *Thoroczky-kódex* (MsU. 1669/I—XXVIII.) Ezt az 1248 lapot felölelő kötetet Thoroczky Máté másolta 1574—95 között. A korabeli legkiválóbb szentháromság-tagadó gondolkodók fontosabb munkáit tartalmazza:

I. *Palaeologus, J.*: Catechesis Christiana dierum 12 (I—314.);

II. *Sommer, Johannes*: Refutatio Scripti Petri Carolij... 1572 (315—408.);

III. Uő: Declamatio contra Baptismum adultorum... (411—21.);

IV. Uő: De Justificatione hominis coram Deo (421—7.);

Dávid F.: Responsio Domini Francisci Davidis ad Praemissas de justificatione theses (427—30);

Confutatio praecedentis responsionis (430—7.);

De Fide in Christum (437—40.);

V. De Justificatione ad Magnificum D. Casparem Bekes (441—8.);

De peccato (448—50.);

De Remissione Peccatorum (451—3.);

VI. *Questiones Georgij: Blandratae cum Responsionibus Joannis Sommeri* (454—8.);

VII. *Disputatio Scholastica Jacobi Palaeologi* (459—531.);

VIII. *Praecipuarum enumeratio caussarum cur Christiani, cum in multis religionis doctrinis mobiles sint, et varij, in trinitatis tamen retinendo dogmate sint constantissimi. Autore Christiano Franken* (532—43.);

Praefacio in praecedentem librum Christiani Franken Gardelebens (543—4.);

IX. *Franken, Chr.*: Colloquium Jesuiticum... (544—56.);

X. Uó: De bestialissima idolatria quam in adoratione panis et vini renovat Societas Jesu... (556—63.);

XI. Uó: De praedestinatione mira paradoxa tria... (563—5.);

XII. Disputatio inter Faustum Socinum et Christianum Franken de honore Christi... habita 14 Martii An[no] 1584. In Aula Christophori Pauliconij (566—75.);

XIII. Johannis Sommeri de Jesu Christo (14 tétel; 577—8.); Quo modo Deus det hominibus dona (578.);

XIV. De discrimine Veteris et Novi testamenti. Jacobi Chij Palaeologj (579—606.); De resurrectione mortuorum. Cracoviae 1572 (606—20.);

XV. Dissolutio de Justitia Jacobi Palaeologi. Claudiopoli 1573. J. P. (621—5.);

XVI. Ad quaesita pro thesibus ad dissolutionem quaestionis pro Justitia. Responsio D. Francisci Davidis et D. Nicolai Parutae. (A végén: Claudiopoli 1 Febr. An. 73 és Tordae 9 oct. 84 An. — 626—65.);

XVII. Dissolutio de sacramentis (665—77.); De Eucharistia (677—83.); De Baptismo (683—9.);

XVIII. De Providentia Authore Jacobo Palaeologo (690—717.);

XIX. De peccato originis (718—20.); An omnes uno Adamo descenderint (720—1.);

XX. Appendix de providentia Dei (721—8.);

XXI. De veritate Narrationis Novae Sacrae Scripturae sine vitio sancti spiritus. Jacobo Palaeologo Autore (729—41.); De Christi Cognomine (742—67.);

XXII. Summa libelli de veritate Narrationis Evangelicae et Christi cognitione Johannes Sommerus (a végén: Torda, 22 September, 1587; 767—76.);

XXIII. De Fide Justitiae Jac[obus] Pal[aeologus] (776—823.);

XXIV. De Tribus Gentibus Jacobi Palaeologi (a végén: Cracoviae 23 Sept. A. 1572 és Tordae 7 oct. 1578.; 824—844.);

XXV. Index Locorum. Index rerum et verborum. (Ez a 7 számozatlan lap az 579—844. lapokra irt szöveg indexe; a végén: Finis 7 martii in Eclipsi Solis 1598. In oppido Torozko, statione patria);

XXVI. De Stratagematibus Satanae Libri octo Jacobi Acontij in quinque redacti ac alicubi copiosius explicati a Johanne Sommero Pynensi. A. D. 1570. (A végén: Radnoti Anno 1588; 851—928.);

XXVII. Theodoro Bezae pro Castlione et Bellio (A végén: Helcionibus oppido Agri Cibiniensis in Regno Transylvaniae Ann. 1575. die 1 Maij és Radnothij Ann. 92 die 15 Julij; 929—1102.);

XXVIII. Responsio ad questiones triginta duas. (A végén: Helcionibus An. 74. 31 decembr. Radnothi An. 93. 16 febr.; 1103—1127.).

A *Lisznyai-kódex*. (MsU. 966.) Eredetileg két önálló kötet volt, s csak 1615 után kötötték egybe. Árkosi György és Lisznyai Gyárfás másolta 1599—1615 között. A benne foglalt művek részben a fent bemutatott Thoroczkaikódexben is megvanak:

I. Disputatio Scholastica Jacobi Palaeologi (1—84. 1.);

II. Refutatio per J. P. Petri Caroli (85—140. 1.);

III. Enarratio in quintum caput Matthaei (141—145. 1.);

Summa refutati scripti Polonici per Jacobum Palaeologum A. D. 1573. (146. l.);

Explicatio Capitis Quinti Matthaej 1617. (147—64. l.);

IV. De Justicia. Franciscus Davidis (165. l.);

V. Examinatio ad Scriptum Reverendi Domini Fr. D. De Justicia (165—8. l.);

VI. De Sacramentis (169—77. l.);

VII. De eucharistia (177—81. l.);

VIII. Summa omnium et prius de Justicia (181—2. l.);

IX. De Anima (183—4. l.);

X. De Magistratu (185—9. l.);

XI. De Juramento (189—91. l.);

XII. De Discriminatione Veteris et Novi Testamenti (193—213.) I.);

De resurrectione mortuorum (213—23. l.);

XIII. Palaeologus: Commentarius in Apocalypsim (233—477. l.). — A kötetet Borbély István fedezte fel és írta le először. (Vö. tőle: *A magyar unitárius egyház hitelvei a 16. században*. Kv. 1914. 51.)

A fenti két kódex jelentőségére mi sem jellemzőbb, mint az, hogy olasz, cseh és lengyel kutatók szinte évente tanulmányozzák, másolják és fényképezik. (1969-ben szerzett értesüléseink szerint a Lisznyai-kódex anyagából Lech Szczucki kiadta a *Disputatio Scholastica*-t, Antonio Rotondo pedig a *Corpus Reformatorum Italicorum*-ban szándékozott kiadni a *Questiones Georgij Blandratae cum responsionibus Joannis Sommeri*-t.)

XVII. századi kézirataink közül kettőre térünk ki:

A szombatosok régi könyve. (MsU. 1290.) Több szerző munkáját foglalja magába. 1617—26 között írták. A szombatos versek és énekek mellett, amelyekről Thüry Zsigmond, Szabó T. Attila és Stoll Béla bibliográfiái beszámolnak, s amelyeknek egy részét (az 5., 23., 18—20. leveleken találhatóakat) legutóbb az RMKT-ben is közzétették (V. kötet a 15., 49., 67., 84. sz. énekeket), ez a kötet a szombatosok vallását védő írásokat és Eössy Andrásra vonatkozó adatokat is tartalmaz. Figyelemre méltó, hogy a szerzők rokonszenveznek az elítélt és sokak által cserbenhagyott Dávid Ferencceel. Az Árkosi János kódexe néven ismert kötet 62 levélből áll. Első részletes leírása Boros Györgytől való (*KerMagv* 1886. 6—20, 76—88).

Péchi Simon írásai (MsU. 971.) Tulajdonképpen Chajun' Joseph: *Mille de-ábót* (=Az Atyák szavai) című héber nyelvű munkájának a szombatosok által Péchi Simon erdélyi kancelláriustól származó fordítása. A 250 levélnyi terjedelmű kötet a fordító keze írása. 1630—40-ból. Első alapos ismertetését Kohn Sámuel közölte (L. 6. jegyz.).

A haladó racionalista, illetőleg forradalmi eszmék befogadására való készség szemléltetése céljából *Helvetius: A természet igazi rendszere* című munkájára meg a *magyar jakobinusok katedjára* utalunk. Az előbbi Kiss Mihály tordai unitárius lelkész (1781—1837) fordította magyarra. Ennek a munkának népszerűségére jellemző, hogy az unitárius kézirat-tárban 6 példány van belőle (MsU. 163., 589., 597., 615/B., 696., 740.), pedig hivatalos körökben ugyancsak nem jó szemmel nézték az ilyesmit! Bizonyítékul Benczédi Pál sorait idézzük: „...Lázár Samu guberniumi titkár, Lázár István unitárius püspök fia, már vádat emel Kör-möztzi János rektor ellen, hogy az ő gondatlansága miatt a tanuló ifjúság

a francia forradalmi szellem legradikálisabb írójának, Helvetiusnak *A természet rendszere* című művét nemcsak olvassa, hanem falja is.¹⁵

— Kiss Mihálynak ezt a fordítását Hajós József közölte említett művében (L. 3. jegyz.).

Martinovics Ignác Kátéjának egy része az MsU. 336/A.—D. jelzetű (egyébként egy nagyobb kötetből levált vagy leszakított) kolligátumban található, amely ugyan a 398. lappal kezdődik, de a tulajdonképpeni Káté előtt még másik három darab is van benne:

A. *Polgár Brissot az Ausztriai Ház ellen indítandó Hadnak javallására következő fontos és igazságos Beszédrel állott fel a Nemzeti Gyűlés orálo székibe 1792 Eszt.* (398—405. l.);

B. *Ugyanezen Tzélra Polgár Condorcet Uram.* (405—410. l.);

C. *Azon Formula mellynek Értelme szerént a Frantzia Nemzet Ausztrianak Hadat izent 1792-ben.* (411—3. l.);

D. *Martinovics Katechesise.* (400—38. l.).

A fenti, egyazon kolligátum-töredékbe foglalt négy kézirat 1796-ból való másolat. A címekből is könnyen kikövetkeztethető politikailag veszélyes tárgyuk miatt érthető, hogy másolójuk csak G-vel jegyezte be nevét. Ezt a G-t aztán egyesek Márkos Györggyel¹⁶, mások meg Gedő Józseffel azonosították.¹⁷ Az előbbiről tudjuk, hogy 1814-ben meghalt, márpedig a kézirat 437—8. lapján ott áll egy 1815-ből származó bejegyzés, amelyben a másoló sajnálkozását fejezi ki azért, hogy fiatal diák korában elkövette ezt a „meggondolatlanságot“. Magunk Borbáth Károly meggyőző érvei alapján bebizonyítottunk tartjuk, hogy a másoló valóban Gedő Józseffel azonos.

III. A filológia körébe sorolható kéziratok

Az unitárius kézirat-állag e része mind mennyiség, mind minőség tekintetében nem kevésbé jelentős. Verses kéziratokban és énekeskönyvekben különösen gazdag. Ezek értékének érzékeltetésére elég Stoll Bélának idézett s az előtte megjelent munkák idevágó adatait is felhasználó bibliográfiájára utalnunk, amelynek 883 leírt kézírata közül 64 a kolozsvári unitárius állagból való. Ez a legmodernebb eszközökkel készült igen hasznos könyvészeti munka azonban a) egyrészt csak a magyar kéziratokat veszi számba, b) másrészt azokból is csak a régi katalógusban szereplőket, vagyis az 1949-es leltári számig bezárólag.

a) Nem magyar nyelvű egyházi énekeket, illetőleg zoltárokat tartalmazó kézirateink közül két német és egy román nyelvűre hívjuk fel a figyelmet:

Graduale oder Geistliche Geseng und Psalm, sampt i[h]ren Antiphonen und Hymnen, wie sie in der Teutschen Kirchen zu Klausenburg gesungen Werden durchs ga[n]ze ia[h]r; gestellet und geordnet durch den E[h]rsamen Laurentium Budakerum . . . in Klausenburg. 1662. (MsU. 1012.). Ez a kolozsvári unitárius százok legrégebb graduáléja. Fekete, piros és zöld tintával írt gót betűs szövege 285 lapot ölel fel. Az egyes énekek dallamát kottákkal rögzítette a másoló. A kötetet szép, művészi tehetőségre valló iniciálék díszítik.

A Brandenburgban meg Lengyelországban működött antitrinitárius *Johann Preussen* (1620—1696) művének, a *Christliche Liedernek* (1657)

Johann Hradeczkýtól 1659-ben készített másolata. (MsU. 1054.) A fenti kötetéhez hasonlóan ennek írása is gót betűs, ízléses fekete és vörös színű iniciálék díszítik, s az énekek dallamát itt is kották rögzítik.

Soltariye aluj Szfunt David Kray si Prorok. 1703. (MsU. 579/A.) Szent Dávid zsoldárainak ez a részleges román fordítása — a kötet címlapjára írottak tanúsága szerint — Styéfán Istvánházitól való, aki 1703-ban Malomvizen (Rîu de Mori) „in kurtyá Tsinsztytyi Supunyeszi Kendeffi Janosoje“ írta munkáját. Itt nyilván az 1694-ben meghalt Kendeffy János¹⁸ özvegyének Hátszeg közelében fekvő birtokáról van szó. A magyar helyesírással írt zsoldárfordítások a kolligátum első 297 lapját teszik ki, míg a kötet második része (B.: 299—360. l.) *Precaationes* címmel román imádságokat tartalmaz — ugyancsak magyar helyesírással. A címlapon olvasható 1769-es évszám későbbi beírás. Az egész kötet két szempontból is jelentős: egyrészt újabb XVIII. század eleji adalék a kálvinizmusnak a Hátszeg-vidéki románság körében elért térhódításához, és így kiegészíti az utóbbi eredményeként létrejött román protestáns egyházi irodalmi termékekről eddig kialakult ismereteinket, másrészt — minthogy a szöveg rögzítésére alkalmazott magyar helyesírás ezt lehetővé teszi — hasznos adatokat nyújthat e vidék korabeli nyelvjárásai, különösen fonetikai sajátosságairól a román nyelvjárástörténeti kutatásoknak is. E jelentőség felismerésének első (és remélhetőleg nem utolsó) következményeként máris napvilágot látott egy előzetesnek szánt tanulmány a Mihai Gherman dr. tollából: *O psaltire calvino-română necunoscută* (megjelent a Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Republicii Socialiste România. Lucrări și comunicări științifice vol. I. Lucrările Sesiunii Științifice din 20—21 decembrie 1972. Cluj 1973. kötetben, 179—191. l.).

b) Az 1950-es leltári számtól a 2459-ig számozott kéziratok eddig sehol fel nem tüntetett verses anyagot is tartalmaznak. Ezeknek egyike *Fiátfalvi György erdőszentgyörgyi mester históriája 1626-ból.* (MsU. 2137.) Ennek a 122 négy soros versszakból álló, klasszikus és barokk elemeket tartalmazó versnek egyik 1773-ban készült másolatát Szabó T. Attila találta meg 1929-ben az Erdélyi Múzeum kézirtárában¹⁹, másik csonka változatára Klaniczay Tibor bukkant rá az itt bemutatott kézirat-állag MsU. 1214/A—B. jelzetű kolligátumában²⁰, de az ugyancsak itt lapangó teljes (pontosabban: egyetlen strófa kihagyásával lemásolt) példányt csak az utóbbi években találta meg e sorok írója. Az utóbbival kapcsolatban bizonyosra vehető, hogy ez az a példány, amelyre Kelemen Lajos még annak idején felhívta volt Szabó T. Attila figyelmét, aki azonban a régi katalógus segítségével nem találhatta meg, hiszen fel sem volt tüntetve abban.²¹ A most előkerült XVIII. századi másolatot magunk közöltük a fenti címmel (KerMagv 1979. 1. sz.).

A filológia körébe tartozó kéziratok természetesen nemcsak versekből meg énekekből állnak. Van itt egyházi beszéd, hitvita-irodalom, színház-, illetőleg drámatörténet, bibliográfiai irodalom, nyelvtudomány, népköltészeti gyűjtemény stb.; jelen ismertetésünkben még a legfontosabb tárgykörök maradéktalan felsorolására sem vállalkozhatunk. Ehelyett itt is csak néhány fontosabbnak tartott kézirat rövid bemutatására szorítkozunk.

Az egyházi beszédek tömkelegéből a legrégebb gyűjteményre térünk ki: a Hollandiában tanult, alapos klasszikus műveltségű *Enyedi György* magyarul írt és elmondott beszédeire, s ezeken belül az MsU.

474/A—E. jelzetű kolligátum A. részére, amely 142 levélnyi saját kezűleg írt beszédet tartalmaz 1593-ból. (A kötet B., C., D., E. darabja Palaeologus Jakab néhány munkája — Enyedi másolatában.) Ezek (valamint az 1613—64 között Bitai Jánostól és Lisznyai Gyárfástól másolt MsU. 737/I—IV. jelzetű négy kötetbe foglaltak) mind tartalmi, mind formai szempontból a XVI. század végi Kolozsvár legkiválóbb szónokáról tanúskodnak, aki nemcsak műveltség dolgában, hanem erkölcsi bátorság tekintetében is messze felülmúlta kortársaait, s emellett mondanivalóját olyan vaslogikára építette, gondolatait olyan ízes, zamatos nyelven hirdette, olyan ötletes, sőt szellemes fordulatokkal tette sodrókká, hogy ezeket a beszédeket — elfogultság nélkül — a magyar retorika XVI. század végi gyöngyszemei közé sorolhatjuk. Kiadásuk, de legalább alapos stilisztikai és nyelvtörténeti tanulmányozásuk — nézetünk szerint — igen hasznos szolgálatot tenne nyelvtörténeti és stilisztikai irodalmunknak.

Gazdag hitvitázó irodalmunkból *Válaszuti György Pécsi Disputatióját* említjük meg 1588-ból. (MsU. 1000.) A valószínűleg Válaszúton (Kolozsvártól alig néhány km-nyire) született szerzőről tudjuk, hogy 1571-ben a kolozsvári unitárius iskola seniora volt, három év múlva pedig a dunántúli Pécselt unitárius pap. Disputációjában Szkaricza Mátéval 1588-ban folytatott hitvitáját írta le. A kolozsvári kéziratok között őrzött példányt Joannes Sartorius Peczi másolta le 1609-ben. A 404 lapot tartalmazó kötetet Kmita Andrásné ajándékozta a Kolozsvári Unitárius Főiskola könyvtárának 1758-ban. Anyagának egy részét Jankovich Miklós közölte először a *Magyar országban volt Socinianus Ecclesiákról, és Válaszuti György Pécsi Papjoknak Skaricza Máthéval 1588. eszt. tartott Disputációjáról* című tanulmányában (TudGyűjt 1829. VI. 31—79); Kanyaró Ferenc is publikált belőle az *Unitáriusok Magyarországon* című munkájában (Kv. 1891. 164). Szövegéről újabban Németh S. Katalin írt (ALitH Tomus XIII. Szeged 1973. 75—81). Erdő János kolozsvári teológiai professzor szíves közléséből arról is értesültünk, hogy e jelentős munka teljes kiadása végre gazdára talál Keserű Bálint magyarországi irodalomtörténész személyében.

Az irodalomtörténet körébe tartozó néhány fontosabb kézirat:

Kótsi Patkó Jánosnak *A' Régi és Új Theátrum rövid Historiaja* (MsU. 1107.). Irodalomtörténetünk első rendszeres drámatörténeti munkája. Ez a XIX. század első feléből ránk maradt autográf kézirat csonka: 137 lap van meg belőle. A megtalált részt Jordáky Lajos adta ki Kótsi Patkó János: *A Régi és Új Theátrum Históriaja és egyéb írások* című munkájában (B 1973). Az utólag előkerült néhány eredeti lap szövegét magunk közöltük a Korunkban (36/1977. 12. sz. 1039—43.).

A könyvészeti irodalom fontosságát közhely lenne itt bizonygatnunk. A könyvtár unitárius állagában 15 ilyen jellegű kéziratot tartunk számon: MsU. 1111., 1174., 1179/IV., 1179/V., 1449, 1450, 1522/C., 1662., 1712., 1725., 1918., 2103/K., 2123/E., 2341. és 2371. Fontosabbak:

Kénosi Tózsér János — Uzoni Fosztó István — Kozma Gergely: *Bibliotheca Scriptorum Transylvanó Unitariorum sive Catalogus Auctorum Unitariorum eorumque Librorum tam impressorum quam manuscriptorum Palaeo-Thordae*, 1753. A 109 lapot felölelő munka, mint látható, három szerzőtől van, mindegyik saját kezűleg írta a maga részét: az első 77 lapot Kénosi, a 77—108-at Uzoni, az utolsót pedig Kozma. A hiányzó

címlapot meg az utána következő első levelet Benczédi Gergely kollégiumi tanár pótolta saját kezével a volt Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára Kemény József gyűjteményében akkoriban meglévő példányról. A Kolozsvári Unitárius Püspökség könyvtárából került a kollégium kézirat-tárába. (Jelzete: MsU. 1449.) Ugyanerről a munkáról van egy Simén Jánostól (1807—78) származó, 44 levelet felölelő másolatunk is 1877-ből. (MsU. 1111.)

Kénosi Tózsér János: De Typographiis et Typographis Unitariorum in Transylvania atque Libris in iisdem impressis... — Befejező része hiányzik, s első 22 lapját is utólag, 1878-ban pótolták a fent említett Kemény József gyűjteményben meglévő példányról. Többi része valószínűleg 1754-ben Tordán készült autográf kézirat. 284 lapot tartalmaz. (Jelzete: MsU. 1450.)

Benkő József: Josephi Benkő Parochi Közép-Ajtensis Additamenta ad Notitiam Scriptorum Historiae Hungariae Clar[issimi] quondam Petri Bod in Ecclesia Ref[ormatorum] M[agyar] Igenensi V. D. M. (MsU. 1725.) Valamelyik kolligátum része lehetett, mert eredeti lapszámozása 406-tól 449-ig terjed. Keltezési ideje: a XVIII. század vége vagy a XIX. század eleje. A Székelykeresztúri Unitárius Gimnázium könyvtárából került a Kolozsvári Unitárius Kollégium könyvtárába.

Nagyajtai Kovács István: Az erdélyi hírlapirodalom története (MsU. 1179/IV.) 19 levélből álló autográf kézirat.

Ugyancsak *Nagyajtaitól: Könyvészeti adatok. (Régi magyar könyvek, könyvritkaságok.)* (MsU. 1179/V.) Ez is autográf kézirat. 112 utólag megszámozott levélből áll.

Simén Domokos: Unitárius írók nevei és művei névsora. (MsU. 1174.) Lényegében Simén hatalmas, de sajnálatos korai halála miatt megvalósíthatatlan tervének egy része. Ennek a tervnek lényege: összegyűjteni a világ összes unitárius írójának rövid életrajzát és munkáinak jegyzékét egy enciklopédiában. (Tudjuk, hogy az anyaggyűjtés megkönnyítésére Simén angol nyelven megszerkesztett kérdőívet sokszorosítottatott, s ezt már jó néhány általa ismert írónak el is küldte, sőt kitöltött válaszokat is kapott!) A lényegében alig megkezdett munka eredménye 1875-ig: adatokkal teleírt 520 kartoték.

Középiskoláink *diákfolyóiratainak* közismerten fontos szerepe volt (és van ma is) abban, hogy az ifjúság irodalmi hajlamai megnyilvánulhassanak. Így volt ez a hajdani Kolozsvári Unitárius Kollégiumban is a múlt század húszas éveinek végétől, ahol 1829 óta szinte megszakítás nélkül működött egy-egy ilyen folyóirat (néha párhuzamosan is: az alsóbb, illetőleg a felsőbb osztályosoknak külön-külön), sőt az is előfordult, hogy a folyóiratok mellett külön kiadásban „Bírálati és Beszéd-tárat” szerkesztettek. E folyóiratok közül — mint tudjuk — a *Remény* című emelkedett legrangosabb helyre, nemcsak azért, mert a leghosszabb életűnek bizonyult, hanem a benne megjelent irodalmi próbálkozások, főleg versek értéke miatt.²² Mint fentebb utaltunk rá, a kollégium ifjúságának az idők folyamán más fóruma is volt. E folyóiratok alapos áttanulmányozása — nézetünk szerint — nem jelentene kárba vesztett időt, hiszen az irodalomtörténetünkben jól ismert Kriza János, Szentiváni Mihály stb. mellett és után még meglehetősen nagy azoknak a száma, akik ezekben a kézzel másolt lapokban kezdték először szárnyukat bontogatni. (Hogy egyebet ne mondjunk, századunk húszas éveiben itt láttak először

napvilágot Szabédi László és Kiss Jenő zsengei.) A fentiek miatt helyénvalónak tartjuk időrendben felsorolni az állagban meglevő összes folyóiratokat:

- Barátság Lánca*: 1829—30. évf. (MsU. 1306/A.);
- Emlény*: 1830—31. évf. (MsU. 1306/B.);
- Birálati Tár* 1832—39. évf. (MsU. 1306/C.);
- Beszédvár*: 1834—53. évf. (MsU. 1306/D.);
- Remény*: 1834—1943. évf. (MsU. 1298/I—XLVIII.) 1837—39. évf. (MsU. 1306/G.), 1907—10. évf. (MsU. 1326/I—II.), 1919. évf. (MsU. 2171.);
- Serdület*: 1835—36. évf. (MsU. 1306/E, F.);
- Virulat*: 1837. évf. (MsU. 1306/H.);
- Ébredő*: 1837—38. évf. (MsU. 1306/I.);
- Héti Lap*: 1845. évf. (MsU. 1304.);
- Rózsalevelek*: 1853. évf. (MsU. 1573.);
- Kikelet*: 1862—63. évf. (MsU. 2169/I—II.);
- Fény és Árny*: 1864—75. évf. (MsU. 1299/A I—IX.);
- Koppantó*: 1869. évf. (MsU. 2442.);
- Hajnal*: 1874—75. (MsU. 1330.), 1881—82. évf. (MsU. 1375.);
- Eszme Bimbó*: 1876—77. évf. (MsU. 1920/A.);
- Muzeum Kert*: 1892. évf. (MsU. 2259);
- Diák Lap*: 1911. évf. (MsU. 1920/B.);
- Diák*: 1921 évf. (MsU. 2172.);
- Anthologia*: (1921. (MsU. 2170.);
- Jövendő*: 1937. évf. (MsU. 2400.).

A *nyelvtudomány* köréből itt említjük meg *Brassai Sámuel*nek az utóbbi években előkerült *Héber szószedetét* (MsU. 2144.) és a szanszkrit *Lilavati* latin betűkre átírt változatát (MsU. 2007.).

Nyelvészeink nem kis öröme az is közölhetjük, hogy az újonnan felszínre került kéziratok között van a harminc nyelvet beszélő és olvasó hajdani kolozsvári professzornak, *Bálint Gábornak* (1844—1913)²³ *A tanul nyelvről* 1887-ben írt és a következő évben nyomtatásban is megjelent munkája, autográf kéziratban. (MsU. 2082.) Az 55 levélből álló kötetet maga a szerző ajándékozta a Kolozsvári Unitárius Főiskola könyvtárának.

Bizonyos megfontolások alapján ide kívánkoznak a *könyvtár történetével* kapcsolatos adatokat tartalmazó kéziratok is, hiszen ezek a könyvtári naplók, lajstromok, jegyzőkönyvek, leltárak stb. — amellyel, hogy a könyvtártörténet legmegbízhatóbb forrásanyagát képezik — az ifjúság irodalmi és tudományos nevelésének, de a Kolozsvári Unitárius Kollégium esetében a felnőtt társadalom művelődési igényének, illetőleg színvonalának tanulmányozásához is igen hasznos ismereteket közölnek. Az utóbbiakról pedig immár köztudomású, hogy a mű- és írócentrikus szemléletű fejlődési fokát túlhaladott s az irodalom és társadalom kölcsönös kapcsolatát vizsgáló modern irodalomtörténeti kutatás nélkülözhetetlen elemei. Az e csoportba tartozó kéziratok száma mintegy 230. Külön kiemeljük a *Bölöni Farkas Sándor* könyvtárára vonatkozó írások gyűjteményét (MsU. 2328.), valamint az egykori, nagy hírnevet szerzett torockói iskola kiváló mesterének, *Sebes Pálnak* (1786—1864) könyveit felsoroló lajstromot (MsU. 2159.).

Népköltészeti gyűjteményeink közül megemlítjük *Kriza János* 44 levélből álló *Elegyes jegyzeteit* (MsU. 1448.), amelyek közmondásokat is

tartalmaznak; itt kell szólnunk a *Kanyaró Ferenc* gyűjtötte s részben az ő másolatában ránk maradt kötetekről is: *Névnapi köszöntők verses gyűjteménye* (MsU. 2285.), *Találós mesék* (MsU. 2288.), *Vers, ének és ballada gyűjtemény* (MsU. 2293.), *Szólás és közmondás gyűjtemény* (MsU. 2281/C.).

IV. A természettudományok és a matematika körébe tartozó kéziratok

Az ide sorolható művek zömét a kollégium tanárainak (meg a to-rockói iskola mestereinek) előadásai, illetőleg az azokról készített másolatok és a külföldi akadémiákon tanuló diákok ott készített jegyzetei alkotják. Gondos tanulmányozásuk igen hasznos adatokhoz juttathatja az e diszciplínák iskolai tanításának s közvetve a tanügy történetének kutatóit — főleg a XVIII. századtól kezdve, de kisebb mértékben korábbiakról is. Az alábbiakban néhány fontosabb ide tartozó kéziratot mutatunk be.

[*Mélius Juhász Péter*:] *Herbarium Az Fáknek, Fűeknek nevekről, Termésekről, természetekről és hasznokról, Galenusból, Pliniusból és Lonicerus Adamból kiszedegettvén, elsöbben ki nyomtatott, melyből 1682 esztendőben Le irattatott; Udvarhelyt tovább való ki terjedésnek okáért Szórol szora meg magyarázván...* Csonka példány: 60 lap van meg belőle. (MsU. 104.) Teljes szövegét a nyomtatott példány alapján ifj. Szabó T. Attila 1978-ban adta ki.

Brassai Sámuel: Nomenclatura Plantarum. (MsU. 1646.) Három kötetből álló másolat. Az I. köt.: 672, a II.: 664, a III.: 820 lap.

Pálfi Zsigmond: Collegium Practicum. (MsU. 362.) — 1700-ban készített jegyzet a leydeni egyetem orvosprofesszora, Fridericus Dekkers előadásai alapján. 229+3+1 lapot ölel fel.

Pálfi Zsigmond: Observationes Publicarum Lectionum Academicarum Transactis Feriis Canicularibus. Lugduni Batavorum. (MsU. 366.) Ugyancsak a leydeni egyetemen 1700—1701-ben hallgatott orvosi, illetőleg természettudományi előadásokról készített autográf jegyzetek. Előadó professzorai: *Jacobus de Mort* (1650—1718), *Friedrich Hofmann* (1660—1742), *Godofred Bidloo* (1649—1713), *Petrus Hotton* (1648—1709) és *Burchard de Volder* (1643—1709). A kézirat terjedelme: 125+78+3+50+22+46+16 lap.

Pálfi Benjamin: De Chronologia. Institutiones Physicae. (MsU. 96.) Fejérvári Sámuel másolta le 1744-ben. 492 lapot tartalmaz.

Az MsU. 406/A—B. jelzetű kötet két munkát magában foglaló kolligátum. Mindkettőt *Csiki István* másolta 1748—50 között a Kolozsvári Unitárius Kollégiumban. Tartalma:

A.: *Pálfi Benjamin: Elementa Geometriae.* 118 lapot ölel fel;

B.: *Agh István: Institutiones Physicae.* Ez a 119—380. lapokra van írva.

Physicae. Prolegomenon de Natura et Constitutione Physicae: (MsU. 360), *Finta József* másolta le 1763—64-ben a Kolozsvári Unitárius Kollégiumban. 4+401 lap.

Pankl [Máté]: Notata ad Supplementum Cursus Chymici. (Ms. 213.) A nagyszombati egyetem filozófia és természettudomány tanárának ezt a munkáját 1809-ben másolta le Csegezi Csongvai Sámuel. 209 lapot ölel fel. 1810-ben a már említett Sebes Pálé volt, majd Végh Mihály tulajdonába s tőle a kollégium könyvtárába került.

Szentábrahámi Lombard Mihálynak a Kolozsvári Unitárius Kollégiumban tartott három kurzusát magában foglaló kolligátum (MsU. 1086/A—C.):

A. *Elementa Geometriae*. Befejezetlen példány. 1723—27-ből származó másolat. 39 levélből áll.

B. *Praecognita Geographiae*. (Fizikai földrajz-kurzus.) 1727-ből való másolat. A kötet 40—79. levelét tölti ki.

C. *Brevissima Manuductio ad Studium Geographicum*. 1728-ból származó másolat. A kötet 80—128. levelére van írva.

V. A zenei kéziratok

Állagunk e részéről a hozzáférhető könyvészetben — tudtunkkal — eddig még említést sem tettek, noha a könyvtárban szokatlanul nagy mennyiségű énekekre és hangszerre írt kotta- és partitúra-másolatot őriznek. Minthogy teljesen ismeretlen anyagról van szó, az alábbiakban felsoroljuk mindazon muzikusok nevét, akiknek műveiből valami megvan ebben az állományban: Ludwig van Beethoven, Giovanni Battista Bononcini, Pasquale Caffaro, Luigi Cherubini, Domenico Cimarosa, Paolo Colonna, Moritz Dietrichstein, Gaetano Donizetti, Paul Dorn, Egressy Béni, Adolf Ellenbogen, Baldassare Galuppi, Francesco Gasparini, Adalbert Gyrowetz, Nicolo Jomelli, Emil Ludwig Kunzen, Gaetano Latilla, Ignaz Moscheles, Wolfgang Amadeus Mozart, Davide Perez, Giovanni Battista Pergolesi, Niccolo Piccini, Johann Friedrich Reichardt, Gioacchino Antonio Rossini, Antonio Sacchini, S. Sarti, Alessandro Scarlatti, Tommaso Traetta és Leonardo Vinci. A fenti zeneszerzők műveit tartalmazó kéziratok eredetére nincsenek adataink. Magukon a partitúrákon a tulajdonos neve nincsen feltüntetve, hacsak az MsU. 2386/D. kéziratunk 2. lapján olvasható olasz nyelvű ajánlást nem tekintjük annak;

„Dedicato al molto illustre Signore Brassai, Direttore della società quartettistica del nagypiacz a Claus[enburg] 1865.“ A zenebarát, zenész, zenekritikus és a kolozsvári zenei élet megszervezésében oly nagy szerepet játszott Brassainak szóló dedikáció nem meglepő adat, hiszen utolsó igazi nagy polihisztorunkról — egyebek mellett — azt is tudjuk, hogy már 1835-ben működő tagja volt a kolozsvári Musikai Egyesületnek.²⁴ Ürmössy Lajosnak kéziratban maradt s a kolozsvári Konzervatórium történetével foglalkozó munkájából²⁵ arról is értesülünk, hogy „Brassai háza nemcsak az irodalmi férfiaknak volt központja, hanem a kolozsvári zenei világ is körülte csoportosult“, s a kamarazenét művelő, az ő lakásán is muzikáló „házi zenekör“-t a múlt század hatvanas éveinek derekán ugyancsak Brassai tekintélye és buzdítása mentette meg a széteséstől. 1870-ben aztán a Musikai Egyesületbe olvad.²⁶

Az elmondottak alapján szinte önmagától kínálkozik annak a föltevésnek a megkockáztatása, hogy nemcsak az említett, dedikációval ellátott partitúra, hanem a többi is Brassai hagyatékából került a Kolozsvári

Unitárius Kollégium könyvtárába. Csakhogy e föltevés jogosságát igen-igen megingatja, de legalábbis a kottáknak csak egy részére korlátozza egy 1830-ból származó jegyzőkönyv a már említett kolozsvári Musikai Egyesület értéktárgyainak átadásáról, illetőleg átvételéről. (MsU. 2450.) A tárgyak átadója Hollaki Antal, „gubernialis sacretarius, az előbbeni Egyesület volt Elölülője“, az átvevők „az újonnan helyreállítandó Musikai Egyesület megbízottai“: Tunyogi Cs. József és Gyergyai Ferenc.²⁷ A jegyzőkönyv hátlapján „Főbb musikalók“ cím alatt 21 tétel partitúra felsorolása olvasható. Az unitárius kézirat-állagban valóban meglevő kottamásolatoknak egybevetése ezekkel a tételekkel azt bizonyítja, hogy az előbbieknél egy hányada a Musikai Egyesülettől származhat, hiszen az 1., 2., 3., 11. és 15. tételbe foglaltakat meg is találtuk:

— 1. tétel: [Rossini:] Chor aus d[em] Tancredi — a kézirat-állagban megfelelője az MsU. 2386/O. jelzetű kézirat;

— 2. tétel: [uó.] Cavatina aus d. Tancredi — megfelelője az MsU. 2387/A. kézirat;

— 3. tétel: [uó.] Aria aus d. Tancredi — megfelelője az MsU. 2414 kézirat;

— 11 tétel: [Winkler:] Terzetto aus d. Unterbr[o]chenen] Opferfest — megfelelője az MsU. 2386/R. kézirat;

— 15. tétel: [Mozart:] Aria. Clemenza di Tito — megfelelője az MsU. 2386/K. jelzetű kézirat.

A fenti adatok elég nyomós érveknek látszanak előbbi megszorításunk támogatására, de még így is számtalan kérdés marad nyitva: melyek a Brassaitól maradt partitúrák, pontosan mit foglalt magába a Musikai Egyesülettől ide került rész, mikor, milyen körülmények között történt az átadás, volt-e ebben Brassainak valamilyen szerepe, vagy éppen az 1830-i jegyzőkönyv egyik átvevő aláírójaként szereplő unitárius Gyergyai Ferencnek stb. E nyitott kérdéseknek, valamint a munka közben felvetődő újabbaknak megválaszolása, sőt magának a zenei anyagnak, illetőleg városunk zenei múltjában betöltött szerepének értékelése — nézetünk szerint — oly hálás feladat lenne, amely kétségtelenül mégnél zenei történetünk ebbeli fáradozásait. Végtére is, ha Kolozsvár közönsége, művészei és művészi hajlamú polgárai a múlt század második évtizedének végétől adatokkal bizonyíthatóan olyan zeneszerzők alkotásait kedvelték, mint a felsoroltak, akkor ez a művészetet pártoló, sőt művelő múlt nemcsak olyan értelemben kötelezi a jelenet, hogy a jó zenét — hagyományaink tudatosítása nélkül is — műveltségünk szerves részévé tegye, hanem arra is, hogy éppen ennek a kortárs célkitűzésnek támogatására feltárja és tudatosan hasznosítsa értékes zenei múltunk minden feltárható megnyilvánulását.

Befejezésül ennyit: jól tudjuk, hogy a jelen szemlének a teljesre való törekvést már jellegénél fogva eleve kizáró adatai csakis önmagukért beszélhetnek a fenntartás nélküli meggyőzés erejével. Ezen az igazságon még a legjobb esetben is csak valamelyest enyhíthet az effajta ismertetéseknek szánt „pars pro toto“ rendeltetés, de ennek is a föltétele, hogy az olvasók is előlegezzék azt nekik. Nem ártalljuk bevallani: ennek az előlegnek mi is szükségét érezzük addig is, amíg a kutatók rendelkezésére bocsáthatjuk már említett, most készülő, az egész unitárius kézirat-állagot felölelő új katalógusunkat. Az utóbbinak adatai — remélhetőleg — már a „totum pro toto“ erejével győzik meg

a szakembereket arról, hogy ez a kéziratgyűjtemény hazánk számos művelődéstörténeti problémájának megvilágításához nyújthat értékes segítséget, másrészt — sajátos unitárius jellegénél fogva — túlzás nélkül egyedülálló, nélkülözhetetlen forrásanyag a nálunk és Európa jó néhány más országában is hajdan oly fontos szerepet játszott radikális anti-trinitárius irányzat tanulmányozásához.

JEGYZETEK

¹ Benczédi Pál: *A volt Kolozsvári Unitárius Kollégium könyvtárának kézirat-táráról*. KLEkv. 33—45.

² L. Boros György, Kanyaró Ferenc, Benczédi Gergely, Buzogány Áron, Jakab Elek, Borbély István stb. kisebb szövegközleményeit az EM, KerMagv, Sz hasábjain és egyebütt, valamint az RMKT-ban (IV—V.) közölt verseket.

³ Pl. Jakab Elek: *A Debreceni disputa*. — Koszorú 1879. II. 337—366. — Szabó 1882. — Jancsó Elemér: Bölöni Farkas Sándor, *Nyugateurópai utazás*. Kv 1943. (Erdélyi Ritkaságok, 11. sz.) — Márkos Albert: Páter Pál — Pataki István — Füzéri György, *Kolozsvár leírása 1734-ből*. Kv. 1944. (Erdélyi Ritkaságok, 18. sz.) A könyvnek nemcsak kiadója és jegyzetelője, hanem fordítója is Márkos! — Hajós József: *Kiss Mihály*. B 1953. — Jordáky Lajos: Kótsi Patkó János, *A Régi és Új Theátrum Históriaja és egyéb írások*. B. 1973.

⁴ Pl. Kozma Ferenc: *A kolozsvári unitarium kollégium ifjúsága olvasó és irodalmi körének múltja*. Kv. 1867. — Vágó Béla: *Osztályharcok és osztályviszonyok a Székelyföldön a határőrség szervezésének éveiben*. A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem 1945—1955. Kv. 1956. 283—65. — Vágó Béla: *A székely társadalom a madéfalvi veszedelem korában*. B. 1957. — Antal Árpád: *Szentiváni Mihály*. B. 1958. — Pirnát Antal: *Die Ideologie der Siebenbürger Antitrinitarier in den 1570-er Jahren*. Bp. 1961. — Paul Cernavodeanu: *Contributions to Lord Paget's Journey in Wallachia and, Transylvania (1702)*. — *Revue des Études Sud-Est Européennes* 11/1973. 2. sz. 275—284. — Dán Róbert: *Humanizmus, reformáció, antitrinitarizmus és a héber nyelv Magyarországon*. Bp. 1973.

⁵ Friedrich Samuel Bock: *Historia Antitrinitariorum maxime Socinianismi et Socinianorum*. Regimonti et Lipsiae 1774—78. Tom. I—II. — Robert Wallace: *Antitrinitarian Biography*. I—III. London 1850. — Earl Morse Wilbur: *Our Unitarian Heritage*. Boston 1925.

⁶ Kohn Sámuel: *A szombatosok. Történetük, dogmatikájuk és irodalmuk. Különös tekintettel Péchi Simon... életére és munkáira*. Bp. 1899. — Erdélyi Pál: *Enekeskönyveink a XV—XVIII. században*. Bp. 1899. — Thury Zsigmond: *A szombatos kódexek bibliográfiája különös tekintettel azok énektartalmára*. Mezőtúr 1912. — Szabó T. Attila: *Kézírtos énekeskönyveink és verses kézírataink a XVI—XIX. században*. Zilah 1934. — Szabó T. Attila: *Újabb adatok és pótlások énekeskönyveink és verses kézírataink könyvészetéhez*. Kv. 1941. (ETudF 123. sz.) — Gál 1935. — Klaniczay Tibor: *Beszámoló a Román Népköztársaság könyvtáraiban végzett kutatásaimról*. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei V. — Stoll Béla: *A magyar kézírtos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1565—1840)*. Bp. 1963.

⁷ Gál 1935. II. 187.

⁸ Benczédi: i.m., 33.

⁹ Gál 1935. II. 188.

¹⁰ Gál 1935. II. 189.

¹¹ Uo.

¹² Vö. a könyvtárunk Cipariu-állagában őrzött MsA 2103. jelzetű kézirattal.

¹³ Köllő Károly: *Bod Péter emlékezete*. = Igazság. 1977. szept. 18. 3.

¹⁴ Lakó Elemér: *Sir John Bowring és az erdélyi „popularis literatura”*. = K 31/1972. 1243—7.

¹⁵ Benczédi: i.m., 37.

¹⁶ Hajós: i.m., 181.

¹⁷ Borbáth Károly: *A jakobinus káté kolozsvári másolójáról*. = K 22/1963. 259—61.

¹⁸ Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. Pest 1860. VI. 192.

¹⁹ Szabó T. Attila: *Az Erdélyi Múzeum Egyeslet XVI—XIX. századi énekeskönyvei* = EISz 1929. 181—304. 15. sz.

²⁰ Klaniczay: i.m., 32. sz.

²¹ Szabó T. Attila: *Fiátfalvi György Pokolbeli látomása*. = Itk 41/1931. 73.

²² A Remény című folyóirat első évfolyamaiból 1839—41 között három kötet nyomtatásban is megjelent. (Vö. Hofbauer László: *A Remény című zsebkönyv története (1839—41)* = EM 35/1930. 345—56.)

²³ György Lajos: *Bálint Gábor emlékezete*. ETIÉvk 1944. Kv 1945. 82—110.

²⁴ Lakatos István: *Brassai Sámuel és a muzsika*. Kv. 1941. (A Keresztény Magvető Füzetei. 37. sz.)

²⁵ Címe: *A Kolozsvári Zene-Conservatorium Története 1819-től 1878-ig*. Kv. 1892. (Ezt a munkát a szerző Nagy Gábor rendelkezésére írta, az utóbbtól kapott dokumentumok alapján. A kézirat Nagytól a hajdani Kolozsvári Református Kollégium könyvtárába, onnan pedig az államosítás után az Akadémia Kolozsvári Fiókjának a könyvtárába került. Mostani jelzete: MsRef. 2833.)

²⁶ Úrmössy: i.m., 98.

²⁷ A jegyzőkönyvben található adatok megértéséhez szükséges utalnunk arra, hogy a Kolozsvári Zenekonzervatórium ősenek, a Musikai Egyesületnek létrehozásában igen fontos szerepe volt Kishalmágyi Hollaki Antalnak, aki — miután jól előkészítette a talajt — 1819. június 8-án népes értekezletet hívott össze saját lakásán, hogy közösen lefektessék városunk első konzervatóriumának alapját. Az értekezleten harminckilencen jelentek meg. Hollaki — egyebek mellett — bejelentette, hogy már nyolcvan ajánlottak fel pénzbeli adományt a felállítandó egyesület javára, s az addig befolyt összeg 1692 Rft-ra becsülhető (Úrmössy: i.m., 4). — Végül az Egyesület megalakult és működött is 1823-ig. Ekkor — a közben felmerült és kiéleződött ellentétek miatt — megszűnt. Erre Hollaki szekérre rakatta, és saját lakására vitette az Egyesület minden holmiját (Uo. 25). Hét év múlva, 1830. február 27-én ezeknek a holminknak visszavételét határozta el Bethlen Domokos javaslatára a Rhédey Ádám lakásán tartott megbeszélésen, amelyen ugyanakkor az Egyesület újjáélesztését is tervbe vették. Ekkor választották meg az ismét életre hívandó Egyesület aktuariusának a jegyzőkönyv egyik átvévőjeként szereplő Gyergyai Ferencet is (Uo. 28).

MÁRKOS ALBERT

A BARTÓK-ÉV ÜRÜGYÉN ...

A zenehallgatással kapcsolatosan szeretnék egypár észrevételt tenni, melyek által — gondolom — sikerül a jószándékú zenekedvelőnek közelebb kerülnie a XX. század nagy zenei alkotásaihoz és így Bartókhoz is.

A komolyabb zene kedvelőit zenehallgatás szempontjából tapasztalatom szerint három csoportba sorolhatjuk.

Az elsőbe tartoznak, akik bekapcsolva a rádiót, örömmel állapítják meg, hogy például Beethoven valamelyik szimfóniáját sikerült kifogniok, s annak hangjai mellett vígan folytatják azelőtti tevékenységeiket (társalgás, olvasás, tanulás stb.).

A második csoportba tartozók szerencsés vétel esetén, megszüntetve minden más tevékenységet, átadják magukat a zenének, elringatóznak vagy megborzonganak a zene szelíd hullámain vagy örvénylő forgatagán.

A harmadik csoport csak abban különbözik az előbbtől, hogy többkevesebb zeneelméleti felkészültséggel rendelkezik, s ez, talán tudat alatt, kihát a zene öntudatlannak látszó élvezésére is.

A meghallgatandó zeneművek természetesen elsősorban a többszólamúság birodalmából valók. A többszólamúság általában két véglet között mozog:

a) A tágabb értelemben vett homofon zene, ahol egyetlenegy dallamot különböző akkordok támasztanak alá. Ezt az eljárást harmonizálásnak, vagy összhangosításnak is nevezzük.

b) Polifon zene, ahol egyidejűleg vagy kisebb-nagyobb időbeli eltolódással több dallam fonódik össze s válik zenei egységgé. Legegyszerűbb formája a kánon, klasszikus példák Bach fűgái.

Visszatérve a zenehallgatási csoportokra, nyilvánvaló, hogy a második csoport zenehallgatási módja volna a leghelyesebb és a legcélravezetőbb, ha nem volnának bizonyos gátló előítéletek éppen a nagy többség-nél. E gátló előítéletek közül a legkárosabbak azok, melyek — ha tudat alatt is — de meghatározzák, hogy a *zene* az a hangok által kifejezett művészi alkotás, melyet a bécsi klasszikusok (Haydn, Mozart, Beethoven) képviselnek elsősorban és az ebben a gondolkodásmódban gyökerező zene, mondjuk a XX. század elejéig. Ami történetileg ezután következik, azzal véleményünk szerint eleve nem érdemes foglalkozni, mert nem respektálja a zene általuk örökérvényűnek vélt alaptörvényeit, értsd: nem olyan, mint a bécsi klasszikusok, s mint ilyen nem lehet sem zene, sem művészet, legföllebb száraz kalkuláció.

A tévedés ott kezdődik, hogy kalkuláció tulajdonképpen minden kor zenéjében, így a bécsi klasszikusokéban is szerepel. Már maga a minden mást kizáró, tökéletesnek és örökérvényűnek képzelt dúr és moll hangsorok ismertetése és elméleti megalapozása is kalkuláció. De a kalkuláció a dallamkísérő akkordok tercépítkezés alapján történő létrehozása, megválogatása, egymáshoz való kapcsolásuk módozatai, a hangsor főfokainak (I. tonika, IV. szubdomináns, V. domináns) megállapítása, ezek körforgása (T-S-D-T-S-D-T stb.) mind mind kalkuláció, hogy a bachi körmönfont polifon kalkulációról ne is beszéljek. Íme egy példa a német eredetű gyermekdal legprimitívebb ilyenszerű akkordikus kíséretének megszerkesztésére:

Bartók és Kodály jöttek rá, hogy a magyar parasztdalok túlnyomó többsége nem dúr és moll hangnemekben van, nem tonális. Az igazi magyar népdalok jellemző hangnemei: a félhang-lépés nélküli pentaton (ötfokú) hangsor, la-do-re-mi-szo-(la); egyes reneszánsz kori hangsorok, mint pl. a *dór*: re-mi-fa-szo-la-ti-do-(re), a *frig*: mi-fa-szo-la-ti-do-re-(mi) vagy a *myxolid*: szo-la-ti-do-re-mi-fa-(szo) stb. Gyűjtőnévvel: *modális* hangsorok.

Nyilván, hogy e hangsorokban lévő népdalaink nem tudták elviselni a dúr-moll szellemben fogant kíséretszerkesztést. A megfelelő harmoni-

zálási módra Bartók és Kodály mutatott utat például a gyermekeknek sorozatban (Bartók), illetve a kórusfeldolgozásaiban (Kodály).

Ez azonban még csak enyhe elhajlás a dúr-moll rendszertől. Még sok a közös elem, mint például a tercépítkezés, a négysoros dallamforma, ritmikai elemek stb. Sokkal gyökeresebb ellentmondást jelentett a dúr-moll, vagyis a tonális zenével szemben a *dodekafónia*, melynek zenei megalapítója A. Schönberg. Lényege egészen vázlatosan a következő:

Az oktáv 12 hangját (hét fehér és öt fekete billentyű a klaviatúrán) teljesen egyenértékűeknek vesszük. E célból olyan sorba állítjuk őket, hogy az ne tartalmazzon semmi, a dúr-moll rendszerre utaló elemet. Pl. Tercépítkezésű felbontott hármashangzatokat, D—T kapcsolatra utaló felfelé menő kvart, illetve lefelé menő kvint lépést stb.

A zeneszerző új művének megkomponálásához ez a sor szolgáltatja az alapot. A sor minden egyes hangja annyiszor és olyan ritmuskombinációban szólaltatható meg, ahogyan a zeneszerző azt éppen jónak látja. A sor szigorú betartása viszont kötelező. Annak első hangja után — miután az elvégezte ritmusjátékát — más hang nem következhetik, mint a sor második hangja, s így tovább. A sor vége, vagyis a 12 hang után kezdődik minden előről, természetesen más ritmuskombinációban.

A tartalmi változatosságot viszont a sor a bachi polifóniából jól ismert három variáns igyekszik biztosítani, éspedig: a sor *rákmenete*; a sor *tükör*, ahol a sor hangközei megmaradnak, de ellenkező előjellel; a *tükör-rákmenete*. Ime Schönberg egyik művének az a lapsora (Reiche-ja, vagy seriája német, illetve olasz elnevezéssel):

E sorrendszer az oktáv többi 11 hangjára is transzponálható lévén, a zeneszerző műve megalkotásához 4×12 , azaz 48 lehetőség között válogathat. Itt említem meg, hogy Bartók is komponált ilyen sort a hegedűversenyének 73-ik ütemétől kezdve. A következő sort énekli a szólóhegedű:

Persze a továbbiakban egyáltalán nem ragaszkodik a dodekafón szerkesztésmódhoz.

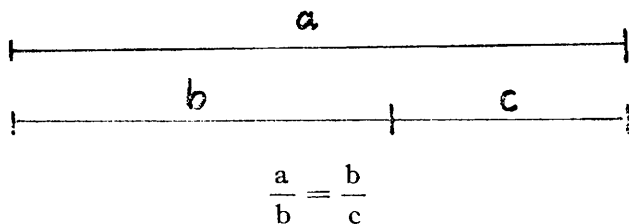
Még ennél is távolabb áll a tonális zenétől az elektronikus zene s ennek „konkrét zene“ néven ismert változata. A zeneszerző magnetofon-szalagra veszi a környező világ különböző zajait, s azokat gyorsítás, lassítás, visszafelé való játszás és más eljárások útján ízlése szerint eltorzítva, újra hangszalagra véve megteremti művéhez az alapanyagot. Az így nyert anyagot szólamonként kezelve két- vagy többszólamúlag egy új szalagra rámásolja, tetszése szerint összekeverve. Ez az új szalag hordja magában az alkotást. Az effajta mű a hagyományos hangjegy-irással leírhatatlan, és nem igényel előadót (azt a szalag maga helyettesíti), nem is szükséges.

Ilyen egymásnak ellentmondó zenei irányzatok harca közepette született meg az a csodálatos bartóki zenei rendszer, amelyet Lendvai Ernőnek több évtizedes szorgalmas tanulmányozás után sikerült kihámozni Bartók és Kodály zseniális alkotásaiból, s amely legvázlatosabban Lendvainak *Bartók és Kodály harmóniavilága* című könyvében jelent meg 1975-ben Budapesten. E könyv füljegyzetében olvashatjuk: „A vizsgáldást kiterjeszti [Lendvai] a XX. századi zene előtörténetére, kimutatva, hogy az európai klasszicizmuson és romantikán keresztül törés nélkül vezet a fejlődés Bartók és Kodály világának kialakulásához.“

Bartók zenéje két rendszerből tevődik össze:

- a) kromatikus rendszer
- b) diatonikus rendszer

a) A *kromatikus rendszer* alapja az aranymetszés, vagyis az egésznek oly módon történő két részre osztása, hogy az egész úgy arányuljon a nagyobbik részhez, mint a nagyobbik rész a kisebbikhez.

Ezt az arányt egész számokkal a Fibonacci-féle haladvány közelíti meg a legjobban.

E haladvány minden tagja az előző két szám összegével egyenlő.

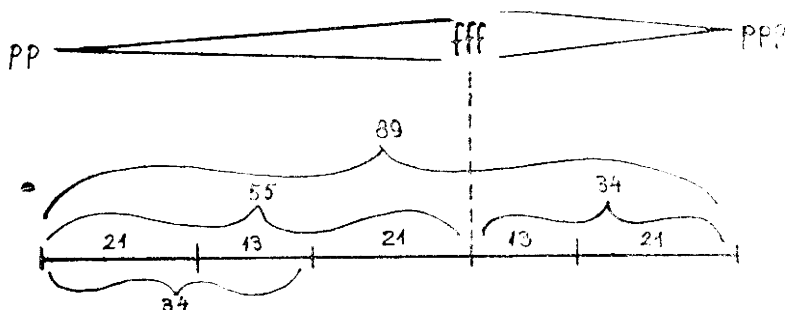
$$2 + 3 = 5$$

$$3 + 5 = 8$$

$$5 + 8 = 13$$

Minél messzebbre megyünk e haladvánnyal, annál inkább megközelítjük az aranymetszés amúgy is irracionális számarányát. Aranymetszésen alapszik a kromatikus rendszerben levő tételek formai tagozódása, az akkordok felépítése, a hangsorok megszerkesztése stb. Ízelítőül egy-egy példa:

A Zene húros-ütőhangszerekre és celestára I. tételének felépítése a következő ütemszámú egységekből tevődik össze:

89 ütem az egész tétel

55+34 arányban osztja a kulminációs pont

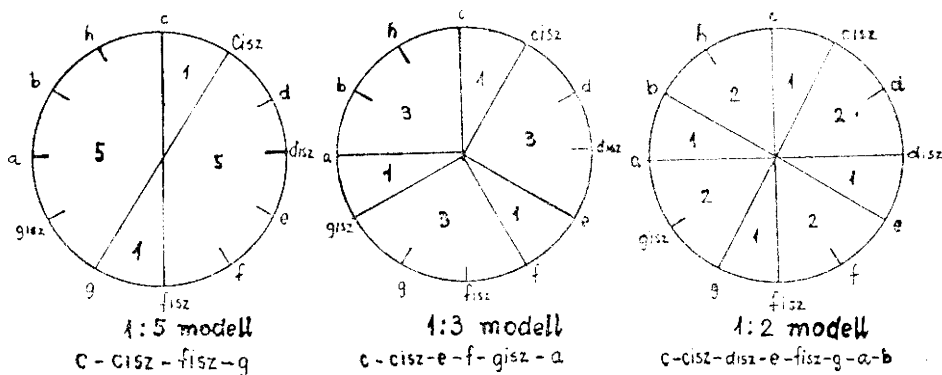
34+21 a kulminációs pont előtti rész felosztása a hangfogó levétele által

21+13 a hangfogó levétele előtti rész felosztása az *expozíció* végénél

13+21 a kulminációs pont utáni rész felosztása a *sordino* újra feltétele által

Az akkordokkal kapcsolatos arany metszés-példa: gyakori dallamfordulat a pentatóniában a la-so-mi-re. Ha a félhang-távolságot egységnek vesszük, a fenti dallamfordulat számokkal így lesz kifejezve: 2 3 2. E viszonyokat Bartók a Fibonacci-haladvány értelmében egy fokozattal megnöveli: 3 5 3, s íme itt van a bartóki muzsika egyik legjellemzőbb akkordja:

Hangsor szempontjából: a 12 félhang-távolságot tartalmazó kört úgy osztjuk fel az egység bevonásával, hogy mindig visszakerüljünk a kiindulásul választott hangra:

Az ilyen hangsorokat disztancia-hangsoroknak nevezzük.

b) Bartók *diatonikus rendszere* az úgynevezett akusztikus hangsoron, vagyis a félhangok sorából épült hangsoron alapszik. Ez pedig a következő:

cé — dé — é — fisz — gé — á — bé — (cé)
8 9 10 11 12 13 14 16 félhang

A formai felépítésnél itt a hagyományos szimmetrikus építkezés érvényesül (2+2; 4+4; 8+8 ütem stb.).

A két rendszer viszonyából megállapíthatjuk, hogy a kromatikus rendszer zárt, a diatonikus rendszer nyitott. A kromatikus rendszer árnyék, a diatonikus fény.

A pentatóniát keletről hoztuk, s így a kromatikus rendszer keleti eredetű, míg a diatonikus rendszer alapja a nyugati zene. Erősen ide kívánczok az említett Lendvai-könyv füljegyzetéből az alábbi idézet:

„A két mester [Bartók és Kodály] zenei nyelvének ereje azon a felismerésen alapul, hogy Kelet és Nyugat nem két különböző kultúrát képvisel, hanem maguk is egy összefüggő egységes zenei világkép részei.

Történeti szerepük a két gyökér egyesítésében rejlik.“

LAKATOS ISTVÁN

TALÁLKOZÁSAIM BARTÓK BÉLÁVAL

1

Az első világháború befejezése után, 1919-ben jöttem haza Kolozsvárra, ahol útügyi előadónak alkalmaztak a városi mérnöki hivatalnál. Minthogy délutánjaim szabadok voltak, elvállaltam hegedűórák adását a Kolozsvári Zeneiskolában, valamint a Mariánum (női) középiskolában.

1920 tavaszán zongoratriót alakítottunk két tanártársammal, Pongrácz Ádámmal (zongora) és Rezik Károlyval (gordonka); a hegedűszólam ellátása rám hárult. Pongrácz Ádám, Pongrácz Lajos híres népzeneész fia, jó barátom volt, aki előttem érettségizett a kolozsvári unitárius kollégiumban, majd Pesten a Zeneakadémián Szendy Árpádnak volt növendéke. Rezik Károly akkoriban a Kolozsvári Magyar Magán Zenekonzervatóriumnak volt igazgatója; gordonkatanulmányait Julius Klengennél végezte Lipcsében. Enmagam pedig Budapesten szereztem mérnöki oklevelet a műszaki egyetemen, és két évet hegedülni tanultam Koncz Jánosnál, a jeles Hubay-tanítványnál, a Budai Zeneakadémián.

Trióink megalakulásakor úgy határoztuk, hogy havonta hangversenyeket tartunk a város zenei művelődésének fejlesztésére, és műsorainkban helyet biztosítunk a kortárs zeneszerzőknek. A trióirodalom mellett előadásainkon helyet kaptak a hegedű- és csellószonáták is. Átlagosan havonta egy hangversenyt rendeztünk, melyre a jegyek elővételben elfogytak. A Mariánumban és a Református Teológia dísztermében kaptunk ingyenesen termet, így nyilvános hangversenyeinket ott tartottuk.

Rezik Károly a próbákon sokat beszélt arról, hogy ő levélbeli tárgyalásokat folytat Bartók Bélával Romániában tartandó hangversenykörútról, minthogy a kiváló, nemzetközi hírű muzikus gyenge anyagi körülmények között él Budapesten. Bartóknak kellemtelenségei voltak, mert szerepet vállalt a Magyar Tanácsköztársaság zenei életének szervezésében. Mint Rezik mesélte, leveleiben az iránt érdeklődött, nem lenne-e

arra mód, hogy ő tanárként Kolozsvárra jöjjön a Rezik által igazgatott zeneiskolához.

Egy napon Rezik közölte, hogy megállapodott Bartókkal Erdélyben tartandó hangversenyturnéban. Ennek keretében Bartók saját műveit fogja játszani, sőt szó esett arról is, hogy Rezik a magyar mesternek Kolozsvárt szerzői estet rendez, melyen a helyi műkedvelőkből toborzott és színházi fúvósokkal kiegészített zenekar Bartók-műveket mutatna be. Ez utóbbi ötleten jól mulattunk Pongráczcal, mert ismerve a zenekar képességeit, el sem képzelhettük azt, hogy a 40—45 tagú kolozsvári szimfonikus együttes elfogadható módon el tudna játszani egy Bartók-művet. A tervezett Bartók-művekre épített zenekari hangverseny kivihetőségében egyedül Rezik és néhány barátja hitt rendületlenül.¹

1921 nyarán Rezik egyik triópróbán mondta, hogy véglegesen megállapodott Bartókkal, aki 1922 első felében Erdély több városában hangversenyez. A megállapodás híre hamarosan elterjedt a városban, és tudósításokat közöltek róla a helyi sajtóban is.

1922 február közepe táján egy délelőtt véletlenül találkoztam az utcán Rezik Károllyal, aki közölte velem, hogy hasztalan tréfálkoztam, mert tegnap, azaz 1922. február 15-én Bartók megérkezett Kolozsvárra és nála lakik. Egyben megkérdezett, nincs-e kedvem most hozzámenni, hogy ott bemutasson Bartóknak.

Rezik Károly a jelenlegi Calea Turzii 8. sz. ház udvarának végén keresztbe húzódó földszintes, kétszobás épületben lakott, igen szerényen bútorozott kispolgári lakásban. Bartókot a nagyobbik szobában találtuk, az asztal előtt egy széken ült, és cigarettázott. Rezik engem mint triójának hegedűsét és városi mérnököt mutatott be. Mindig azt hallottam, hogy a világhírű mester szerény, halk szavú, alig beszélő ember, miértis már első pillanatban meglepett az, hogy mosolygós pesti művésszel ismerkedtem meg, aki csendesen, de élénken érdeklődött a város zenei élete felől. Különösen meglepte, hogy olyan műkedvelő társaságok vannak, melyek rendszeresen játszanak kortárs muzsikát.

Rezikné feketét és italt hozott. Bartók nem ivott, de szakadatlanul cigarettázott és feketézett. A hivatásos és műkedvelő zenészek közötti ellentétéről folyt a beszélgetés, amikor én megjegyeztem, hogy műkedvelő az, aki valódi kedvvel muzsikál. Ezen Bartók jól mulatott, és halkán megjegyezte: mindegy, hogy kik játsszák az új zeneműveket, a fontos az, hogy játsszák azokat. Minthogy vidéki városokban a felkészültebb műkedvelőknek együtt kell játszaniuk a hivatásosokkal, így mindazok, akik zenélnek, megismerkednek és megbarátkoznak az új zenei mondanivalóval.

Rezik megkérdezte Bartókot, milyen modern zongoratriókat ajánlhatna együttesüknek, mire a mester hosszabb habozás után megemlítette Ravel zongoratrióját mint kitűnő munkát. Rezik közölte, hogy azt mi is játszuk. Majd én elmondottam, hogy Ravel művének kottáját akkor szereztem be, mikor azt tőle Waldbauer Imre és Kerpely Jenőtől Budapesten koncerten előadni hallottam. Derült azon, mikor elmeséltem, hogy a pesti Rózsavölgyi zeneműkereskedésben nem kaptam meg a hangjegyet, mert nem tartották raktáron. De a jelenlegi Népköztársaság úton levő Párizsi Nagy Áruház legfelső emeletén volt egy könyves részleg, ott akár húsz példányt kaphattam volna mélyen leszállított áron, mert alig akadt rá vevő. Erre Bartók csak ennyit mondott: „Jellemző!”

Mivel úgy találtam, hogy máris túl sok idejét raboltam el Bartók tanár úrnak, felálltam és elbúcsúztam.

Másnap Bartók Béla tiszteletére Dr. Höntz Kálmán professzor vacsorát adott, melyre engem is meghívtak.

A Höntz-vacsora napján Bartók meghallgatta *Két arckép* című zenekari darabjának próbáját. A zenemű kéttételes: az első az ideális, mely lényegében hegedűszóló zenekarrak. A második tétel torz, gyors időmértékű groteszk arckép. Bartók láthatóan meg volt rendülve attól, amit a próbán hallott. Rezik a szerzőt rá akarta bírni, hogy vezényelje ő saját művét, de Bartók ezt határozottan visszautasította. Sőt azonnal kijelentette, hogy a zenekari kísérettel játszandó saját rapszodiáját (Op. 1.) el fogja ugyan zongorázni, de zenekar nélkül.

A Bartók tiszteletére adott vacsora Rezik zenekari próbája után zajlott le. A Höntz család tagjain kívül hivatalosak voltak: Bartók Béla, dr. Ruzitska Béla egyetemi tanár és neje, Rezik Károly és felesége, dr. Holló Endre, valamint e sorok írója.

Kolozsvárt már a XIX. század első felében élénk kamarazenélés folyt magánházaknál. Szabadunk húszas éveiben a legrendszeresebb és legélénkebb ilyenfajta muzikálás dr. Höntz Kálmán és dr. Ruzitska Béla egyetemi tanárok házában volt. Mindkét helyen állandóan olvasták a külföldi német és francia nyelvű szaklapokat, megrendelték az újabban megjelent kamarazeneműveket. Mindkét család zenélésein Rezik Károly mellett részt vettem én is. Höntz Kálmán gyengén, de annál lelkesebben hegedült, viszont fia, Arisztid igen jól zongorázott. Ruzitska Béla közepes műkedvelő brácsás és gordonkás volt, de feleségét, született Raczek Klárát, aki leánya volt Raczek Frigyesnek, a veszprémi regenscorinak, igen képzett zongoristának ismertük, akivel öröm volt muzsikálni. E két házban hetenkint egyszer játszottunk, és minden alkalommal próbálkoztunk kortárs zenével is.

Az ünnepi vacsorára meghívott társaság a Monostori úton fekvő Höntz ház (ma Str. Moșilor 22. sz.) zeneszobájában gyülekezett, ahol élénk beszélgetés alakult ki a házi zenéléseken játszott zenei anyagról. Bartókot láthatóan az érdekelte, hogy eddig milyen modern műveket próbáltak. Legtöbbet Rezik beszélt. Bartók csak ritkán tett rövid megjegyzéseket. Főként a zongorán fekvő hangjegyeket nézegette, forgatta. Rezik végül is közölte, hogy még Schönberget is játszunk, és Bartók meg Kodály első vonósnégyeseit is próbálgattuk. Am azt is hozzátette, hogy a Schönberg-művek közül csak a vonóshatost értjük, de az első vonósnégyese előtt már értetlenül állunk. Az új zene termékei nemcsak tartalmilag, hanem technikailag is igen nehezen oldhatók meg. Megjegyeztem, hogy a mai kamarazenében a Schönberg-sextetten kívül Bartók és Kodály első vonósnégyese jelzi azt a határt, melyet a közönség is megért, nem csupán a hivatásos együttesek, de a műkedvelők is el tudnak játszani. Ruzitskáné említette, hogy mi nagyon szeretjük a modern zene-t, de annak előadása még a hivatásos együtteseket is próbára teszi. Megkérdezte Bartóktól, miért nem gondolnak a mai zeneszerzők arra, hogy könnyebben eljátszható műveket írjanak.

Bartók udvariasan mosolygott, de nem válaszolt. Rezik még megjegyezte, hogy bár a kortárs zeneművek megismerése és játszása mindannyiunknak gondot okoz, mégis próbálkozunk velük, mert ismerni akarjuk a zenei kifejezés legújabb irányait.

Bartók egész este feltűnően keveset beszélt, és gondterheltenek látszott. A délutáni próbán nem telhetett sok öröme; bosszanthatta, hogy kolozsvári hangversenyén alacsony színvonalon játszik el *Két portré* című zenekari darabját. Rezik néhányszor megkísérelte, hogy a próba irányába terelje a beszélgetés fonalát. Azzal vigasztalta a neves zeneszerzőt, hogy a nyilvános előadáson minden jól fog menni, mert akkorra a zenészek összeszedik minden tudásukat és figyelmüket. Ám Bartóknak egyetlen szava sem volt a felvetett témához.

Az ebédlőben a háziak Bartókot Rezik és közém ültették. A vacsora alatt is főként Rezik beszélt. Az volt az érzésem, hogy Bartókot semmi sem érdekli, még a kitűnő vacsora sem. Alig evett valamit, csaknem minden fogás után cigarettára gyújtott. A jó borból is csak néhány kortyot ivott. Lassankint végére értünk a vacsorának. Igen jó volt a fekete is, Bartók két-három csészével ivott belőle.

Az asztal mellett élénk vita indult meg időszerű zenei témákról, melyekből kiderült, hogy a társaság a zenei világ folyásáról a nemzetközi szaksajtó útján jól tájékozódott, de Bartóknak mindehhez egyetlen megjegyzése nem volt.

Szóba került Szymanowski lengyel zeneszerző neve. Bartók felém fordult, és azt kérdezte, ismerem-e e zeneszerző munkáit? Erre Höntz professzor behozta a neves lengyel muzsikus hegedű-zongora-szonátájának hangjegyeit, és átnyújtotta Bartóknak. Höntz Arisztid megjegyezte, hogy ő velem e szonátát rendszeresen játszom. Én még hozzátettem, hogy sajnos Szymanowskinak éppúgy, mint Bartók tanár úrnak igen kevés a kamarazeneműve (ez 1922 elején volt!), s azért nincs alkalmunk művészetükkel többet foglalkozni. Azt is megjegyeztem, hogy Szymanowski lényegében ugyanazt teszi, mint Bartók és Kodály; zenéjében a lengyel folklórból indul ki, és azt akarja műzenéjében egyetemes érvényre emelni.² Ám Bartók csak hosszúakat szippantott cigarettájából, egyet-egyet kortyolt feketéjéből, és nem szólott egy szót sem. Hallgatása korántsem volt bántó vagy fölényes, inkább természetesnek hatott. Olyan művészt sejtetett, aki nem szavakkal, hanem zenei hangokkal fejezi ki mondanivalóját. Hallgatása még csak nem is tűnt unalmasnak. Természetes velejárója volt egyéniségének. Valahogy hasonlatos volt azokhoz az „éjszakazenékhez“, melyeket oly mesterien fogalmazott meg szerzeményeiben.

2

A társaság aránylag korán szétoszlott, mert Bartóknak pihennie kellett, másnap sokat akart gyakorolni. Az utcán hideg volt, a Monostori úton csípősen fújdogált a Gyálu felől süvítő februári szél. Bartókon csak egy vékonyka átmenetike volt, melyet nyakám valahogy összehúzott, hogy ne járja át a hideg. Rezikékkal átvágott a Fötéren, mert a jelenlegi Calea Turzii út irányába mentek, én pedig elváltam tőlük, hogy a jelenlegi Lenin úti lakásomhoz jussak.

Bartók első kolozsvári hangversenye 1922. február 19-én zajlott le. Zenekari művének előadása siralmas volt. A színházat zsúfolásig megtöltő közönség azonban lelkesen ünnepelte Bartókot, a zongoraművészt.

A kolozsvári sajtó részletesen foglalkozott a nagy zenei eseménnyel, Bartók Béláról pedig a legelragadtatottabb hangon írtak. A romániai hangversenyekről, a sajtó visszhangjáról, Bartók nyilatkozatairól, az előadott zeneművekről és a közönség hangulatáról, zenei beállítottságáról, valamint a modern zenéhez való viszonyulásáról részletesen és pontosan tájékoztat Benkő András zenetörténésznek az e témáról megjelent kötete.³

A kolozsvári hangversenyek sajtóvisszhangja sok mindent közöl Bartókkal kapcsolatosan, de az igazsághoz és a lényeghez legkomolyabban és szakértelemmel dr. Bródy Miklós karmester, dr. George Oprescu egyetemi tanár, művészettörténész, Seprődi János református kollégiumi tanár, zenetörténész, valamint Delly Szabó Géza zeneszerző szólottak hozzá. A lényegét azonban csak az utóbbi merte érinteni a kolozsvári Napkelet című folyóiratban.⁴ Ő közelítette meg leginkább az igazságot az első kolozsvári Bartók-hangversenyen Rezik által vezényelt zenekari mű előadásáról is. Való igaz volt, mikor a második zenekari portréről, melynek címe *A torz*, azt írta: „Rezik előadásában e tétel torzképe volt a torzképnek...”

Akkoriban a kolozsvári muzsikusokat, de még a közönséget is teljesen készületlenül találta az új zene hangvétele, és így nem lehet azon csodálkozni, hogy Bartók alkotóművészete fejcsóválást, sőt itt-ott ellenkezést váltott ki a hangversenyeket látogató közönség körében. Ennek megértésére és tudatosítására el kell mesélnem vonósnégyes együttesem egyik kis történetét.

Mikor Bartók az 1922. évi erdélyi hangversenyeit befejezte és hazautazott Budapestre, kolozsvári zenei körökben nagy elismeréssel beszéltek a mester zongorajátékáról, tetszetek népdalaink zongoraátiratai, olyan munkái, mint az *Este a székelyeknél*, a *Medvetánc* vagy az *Allegro barbaro*, de értetlenül állottak olyan művei előtt, melyeket ma már mindenki első hallásra élvezni és értékelni tud. A város hangversenyeket látogatóinak köreiben akkoriban sok szó esett Bartókról és muzsikájáról. Sőt egyesek, főként a muzsika iránt fogékonyabb és jobb műkedvelők maguk is megpróbálkoztak darabjainak eljátszásával. Akkoriban már sokat gyakorló és nyilvánosan is szerepelgető vonósnégyesem volt. Ennek tagjai velem együtt érdeklődni kezdtek Bartók kamarazenéje iránt. Már ismertük és játszottuk a késői zenei romantika hangvételével kacérkodó első Bartók-vonósnégyest, de társaim már arról beszéltek, hogy meg kellene próbálnunk a második vonósnégyessel is, melyet én akkor már ismertem, minthogy ott voltam budapesti bemutatóján 1918. március 3-án, mikor is azt a Waldbauer—Kerpely együttese nagy sikerrel játszta a Zeneakadémia nagytermében. Nekem annyira tetszett, hogy mikor 1919-ben ez a vonósnégyes a bécsi Universal kiadónál megjelent, azonnal megrendeltem, és alaposan átjátsztam annak hegedűszólamát. Akkor azonban még nem mertem a hangjegyeket társaimnak játszás céljából kiosztani, mert attól féltem, hogy eljátszását vissza fogják utasítani. Mikor azonban Bartók kolozsvári hangversenyei után azt kívánták, hogy próbáljuk meg eljátszását, örömmel hallgattam érdeklődésüket.

Akkoriban a próbáinkat a Rákóczi út 8. sz. alatti ház első emeletén lakó egyik kartársunk lakásán tartottuk. Heteken át dolgoztunk Bartóknak második vonósnégyesén; már az első két tételt jól ismertük, mikor megakadtunk a záró *Lento* című tételnél. Nem értettük meg, és nem

is találtuk se szépnek, se érdekesnek. Azt mondtam társaimnak, ha nem értjük a mű záró részét, a hiba bennünk kell hogy legyen, mert képtelenség az, hogy a neves bécsi kiadó kinyomasson és forgalmazzon olyan zeneművet, amelynek nincs értelme. Azt javasoltam, hogy minden kvartett-próba végén játsszuk el ismételten a vonósnégyes Lentóját, hátha jobban megismerkedve vele, megszeretjük, illetőleg meg is értjük a zárótételt.

Heteken át minden próbánk végén elővettük a Lentót, és szorgalmasan ismerkedtünk és barátkoztunk vele. Végül is egyik próbánk befejezése előtt még eljátszottuk az ominózus tételt, mikor megszólalt az előszobában a csengő, és az ajtóban éjjel pizsamában megjelent a földszinten alattunk lakó polgártárs, és magából kikelve követelte, hogy hagyjuk abba az éjjeli próbákat, mert olyan összevissza dolgokat játszunk, hogy nem tudnak tőlünk pihenni. Kilátásba helyezte, hogy csendháborításért feljelentenek bennünket a rendőrségen, ha még egyszer olyan zavaros dolgokat próbálgatunk. Azt állította az alsó lakó, hogy a próbák végén azért „húzzuk összevissza“, hogy őket ibszantsuk. Abba kellett egy időre hagynunk a Bartók-vonósnégyes tanulását. Hónapok teltek el, míg ismét elővettük a kérdéses tétel gyakorlását, mert gondolkásunk azt mondta egyik próba végén, hogy most már ismét elő kellene venni azt a „Lentót“, mert az alsó lakók bizonyára megnyugodtak. Mire én azt válaszoltam: rendben van, hát játszunk ismét Bartók Lentóját, de mit fognak ehhez „lent-óh“ az alsó lakók szólani?!? Végül is a próbákat áttettük egy másik kartárs lakásába, és miután tisztába jöttünk és megszerettük Bartók második kvartettjét, azt 1927. május 7-én az Újságíró Klubban nyilvánosan el is játszottuk.⁵

3

Bartók a két világháború között csaknem minden évben hangversenyezett Romániában. Az 1924. október 15-i kolozsvári nagyszerű hangversenye után tisztelői nagy bankettet rendeztek tiszteletére a Kolozsvári Atlétikai Club Farkas utcai (ma Str. Kogălniceanu nr. 7.) termében. Mintegy ötvenen vettek részt a vacsorán. A hosszú asztal fal felé eső oldalának közepén ült Bartók Béla, tőle jobbra-balra egy-egy szépasszony. Az asztal szemben levő oldalának közepére kerültem csaknem szembe Bartókkal, és így jól hallhattam a körülötte levőkkel folytatott beszélgetéseket.

A vacsorához a város akkori neves népzeneésze, Körösy Dudus és zenekara a legszebb erdélyi nép- és műdalokat játszotta, és a Mester csendben, látható érdeklődéssel figyelte Dudus muzsikálását. Már vidám volt a hangulat, mikor a zenekar rázendített a „Csak egy kislány“ című közismert dalra. A Bartók egyik oldalán ülő szépasszony megkérdezte a Mestert, hogy ez a dallam műdal-e, avagy népdal? Bartók csendesen és igen nyugodtan elmondta, hogy e műdalt Szentirmay Elemér szerezte, és már olyan ismert a nép körében, hogy akár népdalnak is tekinthető. Ám a nép körében némi változások kerültek a műdalba. Ezzel elővette a zsebéből a vacsorára szóló meghívót, és arra lejegyezte a dalt úgy, ahogyan azt ma a nép körében éneklék. A Bartók mellett ülő hölgy ezután átvéve a lejegyzett hangjegyet, rám mutatott, és ezt mondta: Ez a

nóta a fiatal mérnökünknek, Lakatos Pistának is kedvenc nótája. Mire én ezt válaszoltam: Nem imádom ezt a műdalt, mert ha csak egy kislány van e világon, akkor jól nézek én ki, mire rám kerül a sor! Ezen Bartók elmosolyodott, és barátságosan inetegetett felém a kezével.

Bartók lejegyzését azután a hölgy nekem adta, és én ma is kegyelettel őrzöm legjelentősebb emlékeim között.

A klub első emeleti nagytermében egy zongora is állott. Ahogyan a bankett végefelé a hangulat emelkedetté vált, Bartók hangulata, kedélye is fesztelenebbé vált. Amint ezt a bankettező vendégek észrevették, tapsolni kezdtek, és arra kérték a Mestert, hogy zongorázzon valamit a teremben levő hangszeren. Bartók azonban erre semmi hajlandóságot nem mutatott. A közönség azonban továbbra is ritmikus tapsolásba kezdett, és kérte, hogy zongorázzon. Végül is az ünnepezt művész felállott, és a zongorához ment, felemelte a fedelét, állva néhány akkordot játszott, majd lecsukta a hangszeret, és azt mondta, hogy ez egy olyan elhasznált és lehangolt pesti Thék gyártmányú zongora, melyen nem lehet játszani. Ám a bankett közönsége ebbe nem nyugodott bele, és továbbra is kérte Bartókot, hogy játsszon valamit. Ekkor én felálltam, és azt mondtam: Meg kell értenünk azt, hogy egy ócska, lehangolt Thék zongorán nem lehet muzsikálni. Thék Endre, a századforduló asztalosmestere zongorák készítésével is foglalkozott, de gyártmányain csak unatkozó háziasszonyok muzsikáltak. A Thék zongoragyáros neve olyan régi, hogy már a Bibliában is olvasható, ahol ez áll: Krisztus meghala, eltemetteTHÉK! Nagy nevetés támadt, és a jelenlevő ünneplők belenyugodtak abba, hogy Bartók nem fog zongorázni.

4

A két világháború közötti állandó jellegű kamarazene-együttesem Kolozsvárt az elsők között volt, amely nyilvános hangversenyein kortárs zeneszerzők munkáit játszotta. A harmincas évek elején vonósnégyesemmel Bartók művei műsorra tűzését terveztük. Arról beszéltünk egymás között, hogy megtanuljuk és eljátsszuk Bartók kéziratban levő fiatalkori zongoraötösét. Minthogy ez a műve csak kéziratban létezett, levélben közöltem vele tervünket. Arra kértem, hogy adja kölcsön a zeneműve kéziratát, hogy azt lemásoljuk és előadhassuk. Bartók levelezőlapon a következőket válaszolta:

Budapest, III. Kavics u. 10.
1931. máj. 20.

„Igen tisztelt Uram!

Van egy régi zongora-ötösöm, de az éppen azért nem jelent meg, mert nem elég jó. Tehát nyilvános előadásra sem való. Vonósnégyeseim közül még legkönnyebb az I., de az is meglehetősen nehéz; legfeljebb az első tételét ajánlanám. Ha lehetne szó hegedű és zongora számáról is, akkor a nemrég megjelent 1. rapszódíammak első részét („Lassú“) ajánlanám.

Kiváló tisztelettel
Bartók Béla“

A két világháború között a tájainkon csaknem évenként hangversenyező Bartók annyira megmozgatta Erdély és különösen Kolozsvár

zene iránti érdeklődését, hogy értelmiségi körökben lelkesedéssel be-
szélték az akkoriban már világhírű magyar zeneszerzés mesteréről. E
jelenségre felfigyelt az Erdélyi Múzeum Egyesület titkára, dr. György
Lajos is, aki egyben felelős szerkesztője volt az egyesület közlönyének,
az Erdélyi Múzeumnak. Felhívott telefonon, és arra kért, hogy keressem
fel a szerkesztőségben. Hamarosan meglátogattam, és közölte velem, hogy
szüksége lenne egy olyan ismeretterjesztő tanulmányra, mely az új ma-
gyar zenével és azon belül Bartók és Kodály művészetével foglalkozna.

Nekiláttam a munkának, de nehézségeim támadtak Bartók Béla 1926
—1936 között szerzett művei megírásának és bemutatásának évszámai-
val. Minthogy irásomban egy ilyen tábla közlését is terveztem, ehhez
levélben Bartók segítségét kértem.

Kérésemre az alábbi levélben válaszolt:

1936. júl. 14.

„Igen tisztelt Uram!

Nagyon resteltem, hogy szept. 13-i kérésére csak most válaszolok
és most sem kielégítő módon (bár valószínűleg már így is elkéstem az
adatokkal). Nagy Nehézséget okoz ti. a bemutatás évszámának megje-
lölése, úgyhogy erre nem is vállalkozhatom.

A művek nagyjából ezek:

1924: *Falun* (Tót népdalok, énekhang és zongora)

3 *Dorffsszenen* előbbinek 3—5. sz.-a kamarazenekarra és 8 női ének-
hangra.

1926: *Szabadban*, 5 zongoradarab

9 kis zongoradarab

I. zongoraverseny

1927: *III. Vonósnégyes*

3 rondo zongorára (az I. tulajdonképpen 1916-ból való)

1928: *IV. vonósnégyes*

I. és II. rapszódia hegedűre és zongorára, illetve hegedűre és zene-
karra

1929: *20 magyar népdal* (1 énekhang és zongora), közülük 5 énekhang és
zenekarra is

1930: *Magyar népdalok* vegyeskarra

Cantata profana

1930/1: *II. zongoraverseny*

1931: *40 duo 2 hegedűre*

1932: *Székelly népdalok*, férfikarra

1934: *V. vonósnégyes*

Kiváló tisztelettel.
Bartók Béla⁶

Tanulmányom később nyomtatásban is megjelent *Az új magyar mű-
zene* címen.⁷

Csaknem 60 éve, hogy Bartók Bélát megismertem, és ha élne, most
százéves lenne. Az elmúlt évtizedek alatt nekem is megkopott az emléke-
zetem. A Bartókkal való találkozásaim feltehetően elhalványultak, és az
évtizedek távlatából az egykor élénk szinképek bizonyos mértékig elszür-
külték, hisz én is közeledem a kilencvenedik életévemhez. Mégis fontos
meghallgatni az olyan kortársak emlékeit, akik még személyesen kap-

csolatban voltak a világhírű zeneszerzővel, zongoraművésszel és pedagógussal, főként ha az ilyen vallomások igazak, hűségesek, jószándékúak. A személyes kapcsolatokból megmaradt képek még megkopottan is hasznosak lehetnek azoknak, akik Bartók Béla életművének megírására vállalkoznak.

JEGYZETEK

¹Lakatos István: *Egy este Kolozsváron*. Igaz Szó. Marosvásárhely, 1970. 9. sz. 397—401. — *Bartók-könyv*. (Szerk. László Ferenc.) Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1971. 97—102.

²Lakatos István: *Bartók o Szymanowski*. (Bartók Szymanowskiról.) Ruch Muzicny. Varsó, 1972. 16. sz.

³Benkő András: *Bartók Béla romániai hangversenyei*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970. 15—39, 51—56, 77—79, 93—96, 108—111, 119—121.

⁴Napkelet. Kolozsvár, 1922. 4. sz. 197—199.

⁵Benkő András: *Helységekben elhangzott Bartók művek*. Zenetudományi Írások. (Szerk. Benkő András.) Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980. 181.

⁶Az előbbi nekem címzett levelezőlap és levél megjelent román nyelven a bukaresti *Muzica* c. folyóirat 1954. okt. 10-i számában a 39—40. lapon *Pe margine unor scrisori ale lui Béla Bartók*; valamint magyarul a Demény János szerkesztette *Bartók Béla levelei* c. kötetben. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest, 1955. 204—205, 208—209.

⁷Erdélyi Tudományos Füzetek. Cluj, 1936. 85. sz., valamint az Erdélyi Múzeum c. folyóiratban (Cluj, 1936. 159—173.).

KISGYÖRGY ZOLTÁN

UNITÁRIUS EGYHÁZTÖRTÉNETI ADATOK ORBÁN BALÁZS A SZÉKELYFÖLD LEÍRÁSÁNAK MÁSODIK KIADÁSÁHOZ KÉSZÍTETT UTÓLAGOS TOLDÁSAIBAN

Ismeretes, hogy Orbán Balázs nagy munkájának második kiadásra való előkészítésével úgyszólván élete végéig dolgozott. Hatkötetes munkáját lapokra szedte, és minden két lap közé egy tisztát kötöttet. Ide jegyezte be utólagos levéltári, de helytörténeti kutatásainak eredményeit is, lényeges javításokat és törléseket végzett az eredeti nyomtatott szövegben.

Eddig a nagy monográfia első és második kiegészített kötetének példányairól nem tudtunk. A harmadik és negyedik kötet kiegészítéseiről — amelyek részben ezen írás tárgyát is képezik — rövid tudósítást közölt e sorok írója *A hét* 1980. febr. 8-i számában *Kevésbé ismert Orbán Balázs-adalékok* címmel. Az említett újságcikkek nyomán váratlanul örvendetes fordulat állott be, mert a nevezett lap márc. 14-i számában Váró György arról ad (számunkra nem teljesen ismeretlen) hírt, hogy a toldásokkal ellátott I—II. kötet (Udvarhely- és Csikszék) Orbán Balázs kései utóda, a Pomázon élő (Magyar NK) Orbán János lányának tulajdonában van, s annak anyaga a tudományos világ számára még ismeretlen.

Váro tudósítását először Benedek Károly budapesti tanár erősítette meg 1980. ápr. 10-én kelt levelében Orbán János saját kezű sonai alapján, később pedig — ugyancsak *A héb*-ben megjelent cikk nyomán — dr. Márkos Jenő a *Magyar Nemzet* 1980. júl. 23-i számában megjelent *A Székelyföld leírása füstbe ment második kiadásáról* c. érdekes írásában.

A harmadik és negyedik kötet (Háromszék és Marosszék) toldás anyagát dr. Imreh Barna másolta le 1958—62 között és tette hozzáférhetővé a kutatók részére¹. A jelzett kiegészítések ismerete nélkül nem lehet teljes az Orbán-féle monográfiából való dokumentálódás a jövőben. Következésképpen a nagy munkát csakis a toldásokkal egyetemben használhatjuk kútfőként vallás- és kultúrtörténeti tanulmányainkban. A másolatok (összesen 16, melyből 6 csak Háromszéket foglalja magába) 80—80 sűrűn gépelt oldalon, több példányban készültek, s ezekből öt erdélyi tudományos intézeteknél van elhelyezve, hol azok a kutatók rendelkezésére állanak². A másolatok tehát — az eredeti példányok hiányában — elsődleges forrásként számíthatnak nálunk.

Unitárius egyháztörténetünk ismerői tudnak arról, hogy Orbán Balázs már alapművében is több helyen részletességgel és egyfajta rokonszenvvel mutatja be a letűnt évszázadok progresszív jellegű unitárius törekvéseit. Nos a toldásokban³ újabb — számunkra fontos — unitárius vonatkozásokkal találkozunk, melyeknek egy részét a kolozsvári volt unitárius kollégium könyvtárában levő nagyajtai Kovács István-féle gyűjteményből merítette. Bár több adatát Háromszékre vonatkozóan Kénosi is ismerteti⁴, úgy gondoljuk, mégsem érdektelen az alábbi válogatás, mivel mindkét forrás eléggé nehezen hozzáférhető az egyházközségeink történetével foglalkozó lelkészek és a Keresztény Magvető olvasói számára.

A Háromszékről szóló kötet toldásaiban Orbán Balázs munkája előszavához ezeket írja még be: „... a nemzeti fejedelmek korszakában annak már kezdetekor a katholicizmus egész Háromszéken tért vesztett, s csak a Csíkkal szomszédos némely felső falukban maradtak csekély számú hívek. János Zsigmond alatt az unitárius hit csaknem egész Háromszéket meghódította úgy, hogy több mint 80 egyházközség fogadta el a tisztult vallás hitelveit, de később az egymást követett [...] fejedelmek, különösen Bethlen Gábor és I. Rákóczi György alatt [...] feladatukul tűzték ki a háromszéki unitáriusok áttérítését. [...] Azonban, hogy a nagy Bethlen Gábor emelkedett lelkülete s szabad szelleme távol tartózkodott a lelkiismeret szabadságára gyakorolt e durva erőszaktól, azt leginkább tanúsítja azon 1614. aug. 10-én Medgyesen kiadott kiváltságlevele, melyben az unitárius lelkészeknek ugyanazon kiváltságokat és szabadalmakat biztosítja, mint aminőkkel az ortodox [református] papok bírták. Az igen érdekes okmányt kivonatilag közlöm ama kor felvilágosodottságának fényes bizonyítványaként.

A nagy fejedelem — így mond — a Sepsi, Kézdi, és Orbai székben levő ortodoxa és az ariánus, vagy mint magukat nevezik Unitaria vallás egy Istent és Krisztust mint főközbenjárót hívőknek papjait adókkal, más terhekkal és hadi expedíciókkal terhelik stb., de mivel mi a vallás-szabadságot minden irányban terjeszteni s annak áldásaiban mindenkit vallás különbség nélkül részeltetni akarjuk, azért rendeljük:

1-ször, Hogy az unitárius vallás papjai, mesterei bármily épületet, akár eclésiait, akár iskolai célra valót, vagy az olyat is, melyet magán

személyként bírnak, valamint személyeik is míg szolgálatban állanak, vagy azon kívül is, valamint atyjuk nyomdokait követő gyermekeik, sőt még ezen jobbágysai is (inquinari eorum) minden rendes és rendkívüli adók, fiscalis és kamarai hasznok fizetésétől, népies és polgári szolgálmányoktól, általános és részletes hadi szolgálatoktól mentesítjük, s megengedjük, hogy a világi hatóság felettük semmi nevű jurisdictiót ne gyakorolhasson, hanem saját egyházi törvényeikkel éljenek és egyházi hatóságaitól függjenek.

2-szor. Ha az unitárius lelkészek és mesterek had idején vagy természetes halállal kímúlnak, özvegyeik — mindaddig, míg férjeik nevét viselik —, valamint árváik is a fennebbi mentelmekben részesülnek.

3-szor. A Seniorok fejedelmi védelem s ha szükséges karhatalommal is támogatva évenként egyházkerületeik egyházeit megvizsgálják.

4-szer. Mióta Isten a lelkeket megvilágosította, az unitaria vallás mindig szabadon gyakoroltatott s bár más felekezetűek között, de bámulatos egyetértésben, összetartásban éltek, csak püspökök és senioroktól függetek, ami ezután is fenntartandó.

5-ször. A rend fenntartása érdekében a seniorok és mesterek 15 napként minden egyházkerületben a vitás kérdéseket elintézzék.

Ezen okmányt Bethlen Gábor maga és Péchy Simon aláírásával adja ki — írja Orbán —, azt átírta és helyben hagyta Rákóczi György, 1647. május 10-én Fogarásból kiadott confirmatoriumában a végére még a következőket illesztette:

1-ször. Hogy vacans rectorok száma csak olyan arányban töltessék be, hogy abból visszaélés ne származzék.

2-szor. Nehogy rector számban egyházi személyekként csempésztessenek be olyanok, kik nem azok.

3-szor. A papok és rectorok fiai s ezek utódai, még ha jobbágysai házból erednének, s még ha atyáik nyomdokát nem követnék is, a plebejusi statból kivételnek, de tartoznak más nemesekhez képest lóval, fegyverrel nekünk, utódainknak és a hazának szolgálni.

4-szer. A háromszéki unitárius ecclesiákat ezután az ortodox [református] püspök visitálja.

5-ször. A tizenötödnapi visitációt szigorúan tartsák stb.

Helyben hagyta és átírta azt II. Rákóczi György Fehérvárt júl. 13-án 1654-ben. Kihirdettetett 1655. ápril 14-én Háromszéknek Maksán tartott közgyűlésén Basa Tamás főkapitány, Béli Pál főkirálybíró jelenlétében, s helyben is hagyatott a 3-ik pont kivételével, melynek ellent mondotak.“

A nagyajtai unitárius műemléktemplomunk behatóbb ismeretét szolgálják toldásai, melyekből sok eddig ismeretlen adatra bukkanunk Nagyajta vallástörténetére vonatkozóan. A vártemplomot körülvevő hatalmas földsáncról és töltésről írva ezeket mondja: „... mert feltehetőleg a most lehordott, de egykor hatalmas földtöltést palisárok övezték, s így egy hatalmas külerődöt alkotott, melynek bevétele után lehetett csak a belső templomkastélyhoz közelíteni. Nincsenek adataink múltban való szereplésére, bár kétségtelenül nem egyszer nyújtott menhelyet a község tatárok s más ellenség által zaklatott lakóinak, hisz még a múlt században is éreztette védelmét. Ugyanis a Cserei előadása szerint⁵ 1710-ben a kurucok Nagyajtán garázdálkodtak. Alvégen több házat felgyújtottak. Donáth György és Pál nemesek házára ütven, amit találtak, ma-

gukkal vittek, ők maguk [Donáthék] a kastélyban háltak, egyetmásuk java is ott lévén, mentesült. A kastély azután elhanyagoltatott. Lázár István unitár. püspök értesülvén arról, hogy elhagyatottsága leginkább onnan ered, hogy Nagyajta nem unitárius lakói is jogot formálnak hozzá, 1789-ben felszólította a gondnok által a nemeseket s más felekezettelieket, hogy járuljanak a kastély kiigazításához, de ezt megtagadván, az unit. hívek kiigazították és birtokba vették. 1802-ben földrengés a tempom egy részét beontván s a kastély bástyáit is megrongálván, ismét eredménytelenül szólítá fel az unit. püspök a más vallásúakat a kiigazításhoz való hozzájárulásra, s így a kastély lassan sorvad, fedéltelen bástyái omladoznak, bár védő szerepét még ma is gyakorolja, amennyiben a lakosok gabonájukat s féltettebb holmijukat ott tartják záros kamrákban egy felesketett őr — kit várporkolábnak hívnak — felügyelete alatt.“

Úgy gondoljuk, hogy a közölt unitárius vonatkozású Orbán-féle toldások a Keresztény Magvető oldalain kútfóként használhatók, anélkül, hogy a nehezen hozzáférhető toldás-másolatokra az e tárgykörben dolgozó kutatóknak szüksége lenne.

Meggyőződésünk, hogy a toldásokkal kiegészített, eddig még ismeretlen két utolsó kötet (Aranyosszék és Barczaság) is napvilágra kerül, lehetőséget adva a kiegészített teljes mű újrakiadására.

JEGYZETEK

¹ Az eredeti példányok Biás István, a marosvásárhelyi Teleki-téka könyvtárosa, majd főlevéltárnok tulajdonába kerültek ismeretlen helyről és módon. Dr. Imreh B. másoló 1939-ben már nála használta. Biás fiától került a két kötet Imreh tulajdonába 1954-ben; a másolatok elkészítése után, ajándékozás révén, külföldre kerültek és értesüléseink szerint a Széchényi Könyvtár állagában vannak.

² Az Imreh-féle összesen tíz másolatból az első négy példány az RSZK Akadémiaja kolozsvári Történeti Intézetében, a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban, a marosvásárhelyi Teleki-tékában és a Sepsiszentgyörgyi Múzeumban található. Az ötödik példány magántulajdonban van. Megjegyezzük, hogy 1970-ben a Sepsiszentgyörgyön élő Kovács Jenő hites könyvvizsgáló is készített egy hat példányból álló másolatot a háromszéki kötetről, melyből egy példány a nagyenyedi könyvtárban van, a többi öt pedig magántulajdonban.

³ A zavar elkerülése végett és a másolat azonos megjelölése céljából (mivel a másoló az anyagnak különösebb címet nem adott), a munkát a következő cím alatt jelöltük meg: *Dr. Imreh Barna: Orbán Balázs saját kezű toldásai a Székelyföld leírása III. és IV. kötetéhez 1958—1962 (kézirat).*

⁴ Unitaria Ecclesiasticae Transilvanicae.

⁵ Cserei Mihály (1668—1756) erdélyi történetíróról van szó, ki 1721-től Nagyajtán élt, s valószínű, ott gyűjtötte az akkor még friss adatokat. Nagyajtán is halt meg, sirja ismeretlen.

A bevezetőben Orbán Balásznak az unitáriusok iránt említett „egyfejta rokonszenvét“ igazolandó (bár ismert tény), el kell mondanunk, hogy maga „a nagy vándor“ is unitárius volt, illetve 1865-ben Ferencz József püspök idején tért vissza, mivel elődei is unitáriusok voltak.

Ami pedig nagy művének toldásait illeti, annak halaszthatatlan szükségeségére 1887-ben (tehát halála előtt három évvel) a Kovács István-féle gyűjtemény kutatásakor jött rá, melyet éppen Boros György bocsájtott rendelkezésére. „Úgy vettem észre — írja Boros —, hogy a Székelyföld leírását egy potló kötettel meg akarja toldani.“ Ez tehát éppen a toldásanyag. Kiváló nagy munkája — Torda monográfiája — csak 1889-re készült el, s így érthető, hogy a toldásanyag kiadására már nem kerülhetett sor.

SZÓSZÉK—ÚRASZTALA

Dr. KOVÁCS LAJOS

„SZÓLJ, URAM, MERT HALLJA A TE SZOLGÁD“

Lelkészavató egyházi beszéd

1Sám 3, 1—10

Gal 5, 13

Az Ószövetségből felolvasott kedves, megható ősi történet és az Újszövetségből választott bibliai vers tőlünk nagyon távol állanak. Mégis úgy érzem, hogy azoknak a nagy időbeli távolság ellenére is van ehhez az ünnepi gyülekezethez, közelebbről pedig a Zsinati Főtanács színe előtt felavatásra készen álló ifjú lelkésztestvéreinkhez hangzó, időszerűségükben minduntalan megújuló mondanivalójuk, figyelmeztetésük, örömezetük.

Élinek, a silói szentély öreg főpapjának szemei már elhomályosultak; Isten őt, az apát is keményen bünteti fiainak, a szentély papjainak bűneiért. A tudósítás szerint feléje többé nem hangzik kijelentés: Isten már nem őt keresi, hanem a szülei fogadalmaképpen Isten szolgálatára készülő, Éli főpap mellett élő s éjszaka mellette alvó Sámuelhez van beszéde. A történet megragadó szemléletességgel tudósít arról, hogy az ál-mából ébredő ifjú egy csodálatos, lenyűgöző élmény varázslatában miképpen feleli az őt személy szerint megszólító Istennek szent elragadottsággal, mély, tiszta áhítattal és remegő lélekkel: „Szólj, Uram, mert hallja a te szolgád.“ Ennél azonban még többről van szó a történetben. Isten nem csupán nevéen szólította Sámuelet, hanem megbízást is adott neki, hogy mint az első nagy próféta, népe egységes nemzetté formálásának előkészítő munkáját szolgálja. Ő pedig e szent megbízatást Isten iránti mély alázattal és öntudatos felelősségvállalással eredményesen teljesítette.

Alapigénk második felében, Jézus tanításainak szellemében, Pál apostol, a legnagyobb keresztény misszionárius az embertárs, a testvér, a felebarát felé hangzó, de minden körülmények között a szereteten alapuló szolgálat követelményét hangsúlyozza.

Egyfelől Éli a múltat képviseli, melyet Isten a fiak bűnei miatt megítélt. Másfelől az ifjú Sámuel az Istenben bízó, kijelentéseire áhítatos lélekkel figyelő, hozzá bizakodó lélekkel imádkozó, hívő, örök embert, a megítélt múlttal szemben a szebb, tisztább, áldottabb jövőt jelképezi. Pál apostol pedig ezekben a szavakban: szeretettel szolgáljatok egymásnak, a diadalmas istenhítnak az evangélium magasrendű erkölcsstanával való feltétlen kapcsolatát hirdeti. Az istenhítnak és az emberszeretetnek ezt az áldott kettősségét Jézus így fogalmazta meg: „Szeresd az Urat, a te

Elhangzott Brassóban az 1981. márc. 1-én tartott lelkészavató istentiszteleten.

Istenedet, teljes szivedből, teljes lelkedből, teljes elmédből és minden erődből, és szeresd felebarátodat, mint önmagadat.“ Szerinte ezeknél nagyobb kapcsolat nincs. Az emberi együttélés összes előírásainak e kettős parancshoz kell viszonyulniok, azokkal szerves kapcsolatban és állandó függésben kell állaniok.

Ezen a lelkészavató ünnepen hangzik felétek a döntő jelentőségű kérdés: tudtok-e az evangéliumi életprogram lényegét magábanfoglaló kettős parancshoz minden körülmények között hűségesek maradni? Akarjátok-e és tudjátok-e hiteteket, általános életszemléteket és cselekedeteiteket úgy irányítani, hogy öntudatos jézustanítványi voltotokról újra meg újra tanúbizonyságot téve, életek Isten előtt kedves legyen és hivatás szerinti tevékenységetekkel az evangéliumi életeszmény megvalósítását, vagy legalábbis annak megközelítését szolgáljátok? Ezekre a kérdésekre ti ma külön-külön önmagatoknak legjobb lelkiismeretetek szerint válaszoljatok.

E szózék fenségéből és méltóságából a Jézus szelleméből táplálkozó egyházalapítónk, Dávid Ferenc és az ő nyomdokain járó hitvédő őseink, tiszta lelkű, példaadó életű, áldott emlékű egyházi és világi előink útmutatásai szerint munkálkodó, az örök reformáció és tiszta humanizmus, az állandó lelki, szellemi és anyagi fejlődés evangéliumi követelményeit önmagában hordozó és önmagából szüntelenül árasztó egyházunk ma nektek, életek e magasatos órájában, kettős alapigénk szellemében ezt az útmutatást adja, elétek ezt a követendő életprogramot állítja:

Mindenekelőtt és mindenekfelett legyen feltétlen, megingathatatlan hitetek Istenben, a szerető, gondviselő édes Atyában! Ez volt és ez marad a jövőben is lelkészi hivatásotok kiindulópontja, fundamentuma. Ha istenhitetekben ingadozás, bizonytalanzkodás jelentkezik, azt híveitek is megérik; attól kezdve prédikálásotok és egész munkátok céltalanná, eredménytelenné válik, ti pedig többé nem lesztek alkalmasok a lelkészi szolgálatra. Amiképpen azt az ifjú Sámuel 3000 esztendővel ezelőtt tette, ti is mindenkor legyetek készen arra, hogy az elmélyülésekben, imádkozásaitokban, lelki élményeitekben titeket időről időre személy szerint megszólító Isten szavára remegő lélekkel, tiszta áhítattal így tudjatok válaszolni: szólj, Uram, mert hallja a te szolgád; beszélj hozzám, Atyám, Istenem, erősíts, buzdíts, bátoríts, szeress, hogy érezzem áldott jelenlétedet, atyai kezéd simogatását; szólj, beszélj hozzám, hogy az én gyarló ajkaimon is hangozhassék hiveim felé a kettős jézusi parancs áldott követelményének első része: szeresd az Istent, a te Atyádat!

De nektek, mint az eszme lángoló lelkületű szószólóinak tudnotok kell, hogy a hívő unitárius ember életében a feltétlen istenhit mellett minden időben központi helyet foglalt el az evangélium erkölcsi tanítása, a kettős parancs második része, az értelem fénye, a józan ész világossága, a tökéletességre törekvés, a több igazság és nagyobb világosság olthatatlan vágya, szent sóvárgása. Tudnotok kell, hogy a hit fundamentumán állva, egyházunk központi érdeklődésével minden időben az ember, a testvér, a felebarát felé fordult. S tartsátok szem előtt az apostoli útmutatást: szeretettel szolgáljatok egymásnak, mert, amint azt Jakab apostol oly világosan kifejezte, a hit önmagában halott, ha nem kapcsolódnak hozzá cselekedetek. Pál apostol erőteljes felhívása szerint pedig, ha szeretet nincs bennetek, semmik vagytok. Tudnotok kell, mert egész

400 éves történelmünk bizonyítja, hogy Dávid Ferenc szellemében mindig az egymás iránti türelem, mások hitfelfogásának tiszteletbentartása, felekezetre és nemzetiségre való tekintet nélkül az emberi méltóság megbecsülése irányította életünket. Tudnotok kell, hogy egyházunk a humanizmus és felvilágosodás szellemében minden időben zászlóhordozóként az élen járt minden olyan nemes törekvésben, amely a társadalmi igazságosság, a becsületesebb, emberibb élet megvalósítását szolgálta, közös nevezőre hozni próbálva a hitet a tudománnyal, az áhitatot a józan ésszel, az imádkozást a cselekvéssel.

Néhai Mikó Imre, egyházunk volt érdemes főgondnoka szavait idézve a múlt nem mögöttünk, hanem alattunk van. Ezért nektek is a múlt fundamentumán kell jövőt építenetek. De vigyázzatok, hogy Isten meg ne ítéljen titeket, amiképpen megítélte Élit. Ezért megőrizve, tiszteletben tartva és felhasználva mindent, ami a viszontagságos, de gazdag egyházi múltunkból igazi érték, az öntudatos hit és józam értelem szűrőjén át kell szűrni a múlt tévedéseit és hibáit is. Annak tanulságait levonva, egymásnak szeretettel szolgálva, a közösség és az egyén legszentebb érdekeit szemmel tartva, mindig csak a békesség, a megértés, az igazságosság építőanyagát használjátok és értékesítétek gyülekezeteink, egyházunk, népünk, hazánk szüntelen előmeneteléért, az áldottabb jövő megépítéséért.

Titeket, miként egykor Sámuel, Isten nem csupán megszólított, hanem nektek szent megbízást is adott. Ez a megbízás azt jelenti, hogy minden erőttel, lángoló hitetekkel, lelkesedéssel és hivatástudattal Istent és embertársaitokat kell szolgálnotok. Legyetek azért szószéki és szerzetési szolgálataitokban, buzgó imádkozásokban, közösségi és egyéni cselekedeteitekben, nem utolsó sorban példaadó családi életetekben az istenhiten és felebaráti szeretetszolgálaton alapuló evangéliumi életprogramnak tántoríthatatlan prófétái, fáradhatatlan apostolai, igazi jézustanítványok. Legyetek minden haladó, szüntelen fejlődést munkáló, boldogabb jövőt építő tiszta gondolatnak, nemes törekvésnek és önzetlen cselekvésnek öntudatos támogatói és résztvevői. Hangozzék ajkaitokon újra meg újra a titeket személy szerint megszólító Isten felé szálló remegő, áhitatos válasz: „Szólj, Uram, mert hallja a te szolgád.“ Közben az apostoli felhívás szellemében törekedjete egész szívvel, buzgó lélekkel arra, hogy egymást szeretettel szolgáljátok, és akkor drága, szent ajándékképpen egész életetek során újra meg újra érezni fogjátok a gondviselő Isten simogató, megszentelő áldását.

Isten áldása legyen szent hivatásvállalásotokon!

Isten áldása nyugodjék meg egyházunk szabad életét biztosító Szocialista Köztársaságunk vezetőin és állampolgárain, ez ősi város lakosain, nemzetiségre és felekezetre való tekintet nélkül. Isten áldja meg egyházunk hitet árasztó és békességet munkáló szent szolgálatát. És végül áldja meg Istenünk, minden áldásnak adója összes többi gyülekezeteink mellett brassói egyházközségünk vezetőit és buzgó tagjait további hit-hűséggel és igaz emberséggel. Isten áldása legyen a szent hajlékon és mindazokon, akik benne a múltban imádkoztak, ma buzgó lélekkel imádkoznak és a jövőben imádkozni fognak. Imálandó szent nevének legyen hálaadás, dicséret és dicsőítés mindörökké. Amen.

ÚJJÁ KELL SZÜLETNÜNK

Jn 3,7

Egyházunk Zsinati Főtanácsa alkalmával mély megilletődéssel álok meg brassói templomunk szőszékén. Ez a 45 évvel ezelőtt épített szent hajlék néhai Kovács Lajos templomépítő lelkészre és brassói gyülekezetünk tiszteletreméltó, példaadó lelkületére emlékeztet. Boldogok vagyunk, hogy ezen az áldott ünnepnapon is Isten iránti mély, őszinte hálaadással hirdethetjük a jézusi evangéliumot, a várva-várt tavasz ébredését, emberi életünk újjászületését.

Március 1. Izrael népének életében a Jézus születését megelőző századokban az esztendő kezdetét jelentette. Ez a nap számunkra is a természet világa újjászületésének előhírnöke. A tavaszi ébredésben megismétlődik Isten áldott, örök ígérete: „Ennekutána amíg a föld lészen, vetés és aratás, hideg és meleg, nyár és tél, nap és éjszaka meg nem szűnnek.“ A zoltáríró mély vallásos hite is felragyog ebben a verssorban: „Kibocsátod a te lelkedet, megújulnak és újjá teszed a földnek színét.“

Isten virágoskertjében, a természet világában tavasz jöttével minden teremtmény élete megújul. A hegyeken, völgyeken még látható hóréteg alatt elindul az új élet, a megújulás, az újjászületés. Hóvirág nyílik erdők szélén és az anyaföld rögeiben az elhintett, kenyeret ígérő búzamag megmozdul. A jóízű gyümölcsöt termő fák rügyei duzzadnak, erdők, mezők madarai Istennek dicsőítő himnuszt énekelnek.

A megújulásból, az újjászületésből a teremtés koronája, az ember sem maradhat ki. Zsinati Főtanácsunkon a jézusi evangélium szellemének fényében a tavasz ébredésével emberi életünk újjászületését hirdetjük. Jézus tanításának igazsága és a lelkesedés tüze átjárja lelkünket. Ünnepi gyűléseinken felmértük az elért eredményeket és nemes terveinket újult erővel, egyházunk iránti szeretettel óhajtjuk megvalósítani.

A felolvasott bibliai vers: „Szükség néktek újonnan születetek“, emberi életünk újjászületését sürgeti. Jézus szelíd lelkületével, prófétai lángolásával az emberben mindig Isten gyermekét, Isten munkatársát látja. Ember és ember között nem tesz különbséget. Mindenkihez egyformán közeledik. Rang és nemzeti különbség nélkül szóba áll a halászokkal, a szántóvetőkkel, vámosokkal, bűnösökkel, írástudókkal és farizeusokkal. A betegeket gyógyítja, az elesetteket felemeli, a bénákat jární, a vakokat látni tanítja. Minden embertársának hitet, lelkierőt ad. Benne él tanítványai és hallgatói mindennapi életében. Az evangéliumot nem csupán hirdeti, hanem meg is éli, Isten és ember iránti szeretetével betölti.

Nikodémusz, a zsidók főembere szokatlan időben, késő este kopogtatott Jézus ajtaján, és így szólt: „Mester, tudjuk, hogy Istentől jöttél tanítóul, mert senki sem teheti a jeleket, amelyeket te teszel, hanemha az Isten van veled.“ Jézus így felelt: „Bizony, bizony, mondom néked, ha valaki újonnan nem születik, nem láthatja Isten országát.“ Nikodémusz kérdésére, hogy mi módon születhetik újból az ember, ha vén, Jézus felelete így hangzott: „Ha valaki nem születik víztől és lélektől, nem mehet be az Isten országába. Ami testtől született, test az, ami lélektől született, lélek az. Ne csodáld, hogy ezt mondom néked: szükség néktek újonnan születetek!“

Jézus Nikodémusznak, hogy az újjászületés nagy gondolatát érthetővé tegye, talán elmondta a tékozló fiúról szóló példázatot. Elmesélte, hogy egy apának volt két fia. A nagyobbik kora reggeltől késő estig a mezőn dolgozott. A kisebbik fiú rossz barátokra talált, nem szerette a munkát. A szülői háztól elkiváncozott, apjától kikövetelte örökségét. Barátaival pénzét eltékozlta. A messi idében elgondolta, hogy szülőfalujában, a szülői háznál még a legutolsó napszámosnak is jobban van dolga, mint neki. Megbánta gyarlóságait. Fájó érzéssel gondolt eltékozlott javaira. Elhatározta, hogy hazamegy szüleihez. Lerongyolódva érkezett. Édesapja alig ismerte meg tékozló fiát, aki így szólt: atyám, vétkeztem az ég ellen és teelle-

Elhangzott 1981. március 1-én Brassóban, a Zsinati Főtanács istentiszteletén.

ned. Nem kívánom, hogy fiadnak nevez, csupán napszámosaid közé fogadj be, mert új életet kívánok kezdeni. Az édesapa így ujjongott fia hazaérkezésén: „Az én fiam elveszett, de megtaláltatt, meghalt, de feltámadott.“ Mondd, Nikodémusz, ez nem újjászületés?

Jézus, hogy Nikodémusz lelkében az újjászületés gondolatát még jobban megvilágosítsa, hivatkozhatott Zakeusra, a vámszedőre is, aki embertársait rosszindulattal, felelőtlenül becsapta. A jerikói találkozás hatására Zakeus vállalta, hogy új életet kezd, hogy akiket becsapott, azoknak négyszeresen fog mindent visszafizetni. Jézus ezt kérdezhetette: „Mondd, Nikodémusz, nem volt ez Zakeus számára újjászületés?”

Végül elmondhatta Jézus Nikodémusznak azt is, hogy még számtalan formája van az újjászületésnek. Ilyen a bűnös asszony esete, aki a zsidó törvények szerint megkövezést érdemelt volna, de erre a felszólításra: az dobja rá az első követ, aki nem bűnös, a bosszúálló, irigy, rosszindulatú csoport elvonult. A bűnös asszony egyedül maradt, de lélekben újjászületett.

A közel két évezreddel ezelőtt elhangzott evangélium ránk maradt megkapó és megható, az emberi újjászületés szükségességét hirdető bibliai képei, megragadó példázatai, intései és figyelmeztetései mind a mai napig időszerűek maradtak. A kételkedők, bosszúállók, irigyek, bűnös emberek nagy száma jár-kele ma is az élet utain tékozló fiúként, Zakeusként, Nikodémuszként, bűnös emberekként, akik nehezen hajlandók az emberi újjászületés szükségességének magaslatos gondolatát felfogni, megérteni. Ma is sokan így vélekednek: életvéim elteltek, megvénültem, hogyan tudnék újjászületni? A feladat kétségtelenül nagyon nehéz, de Isten gondviselő szeretete, Jézus tanításainak evangéliumi szelleme minden lehetőséget biztosít az újjászületésre, életünk megújítására, az újrakezdésre.

Athénben, a görög fővárosban van egy nemes szokás az intézetek életében. A tanárok a végzős növendékeket a szabadban és múzeumokban végighordozzák, hogy a múltból, az ősök, kiemelkedő elődök, nevelők és tudósok életéből, példás magatartásából szellemi erőt merítsenek. A cél az, hogy az életbe kilépő ifjakat öntudatra, építő munkára, az ősök megbecsülésére, új életre, szellemi újjászületésre serkentsék.

Zsinati Főtanácsunk is áldott alkalom arra, hogy a múltba tekintve, hitvédő őseink önfeláldozó életére emlékezve, önvizsgálatot tartunk, újjászülessünk és újra meg újra megtanuljuk Istent, az embert, népünket és egyházunkat evangéliumi szellemben szolgálni. Merítsünk hát több mint 400 éves egyháztörténetünk szellemi képcsarnokából megújulást, töltekezzünk meg szellemi fényvel, az újjászületés szüntelen sóvárgásával. Győzzön bennünk egyházalapítónk, Dávid Ferenc halhatatlan szelleme, a hit igazsága, a tiszta jézusi hit mint Isten ajándéka. Szépüljenek templomaink. Nyíljanak tovább a Kriza János által összegyűjtött vadrozsák. A 28 püspök önfeláldozó élete járjon áldott útmutatásként előttünk. Nyerjünk buzdítást Brassai Sámuel szellemi örökségéből. Berde Mózsa példája figyelmeztessen öntudatos egyház- és népszerűsítésre.

A találkozás, az együttlét, a harangszó, a zsoldár, a közös imádkozás ma lelki erőt áraszt, a megújulás és újrakezdés szükségességét sugározza felénk.

Brassói népes egyházközségünk buzgó, áldozatkész gyülekezete Zsinati Főtanácsunk tagjait és az összes vendégeket meleg szeretettel magához ölelve, ezekben a napokban evangéliumi lelkületéről, nagyszerű közösségi szelleméről áldott tanúbizonyságot tett.

Március elején a magvető is végigjárta a barázdákat, és szent remegéssel gondol arra, hogy vajon kikel-e az elhintett mag? Vajon milyen termést hoznak a vetéstáblák? Zsinati Főtanácsunkon mi is számba vettük a lelki magvetéseket és feltettük magunknak a nagy kérdéseket: az elhintett magvak kikelnek-e? Milyen lelki termésre számíthatunk?

Elsőrendű kötelességünk, hogy minden talpalatnyi földet megműveljünk, jó maggal bevessünk. De életünk lelki területeit is teljes egészében termővé kell tenünk. El kell tüntetnünk a tövises, köves területeket, és mindent el kell követnünk, hogy az örök reformáció szellemében hitben, jóságban, szelidségben, szeretetben, emberiségünkben újra meg újra újjászülessünk.

Sütő András Kain és Abel drámájának végén így fogalmazza meg a ma emberének hivatását: egymás létrafokaivá kell válnunk; ha porból lettünk is, hivatást teljesítő emberekként a porban meg nem maradhatunk. Szent hivatásunk, hogy egymásnak létrafokai legyünk. A föld porából emberi méltóságra, ember- és istenszerepre kell felemelkednünk.

Dr. Mikó Imre, volt egyházi főgondnokunk a *Közelképek* c. könyvében, önvalomásának záró soraiban ezt hagyja ránk örökségül: azok helyett is dolgoznunk kell, akik elmentek és akik nem tudtak megszületni. Az élet kötelez.

Igen, az élet kötelez. Nekünk azok helyett is dolgoznunk kell, akik messze mentek, akik örökre eltávoztak, azok helyett, akik megszülethettek volna, de nem születtek meg. Azok helyett is dolgoznunk kell, akiket a két világháború pusztító vihára jeltelen sirokban takar, de akiknek halhatatlan szelleme visszajár, üzen, biztat, kötelez, hogy hitünkben, igaz emberségünkben naponta megújulva, újjászülve, lelkünkben Istenországát építsük. Kötelez egyházunk múltja, hogy öntudatos hittel, józan értelemmel, kezünkben búzamaggal és a Bibliával, munkaruhát hordva vagy palásttal vállunkon, mi, ma felavatandó, vagy hosszabb-rövidebb idő óta hivatást végző lelkészek és áldozatkész, buzgó hívek, a tiszta jézusi evangélium szellemében, önmagunk és mindannyiunk lelki megújulását, újjászületését és békességét szolgáljuk. Amen.

PATAKI ANDRÁS

KERESSÉTEK AZ ÜDVÖSSÉGET

Mk 10,17

Bizonyos vagyok benne, hogy a felolvasott textus mindenki gondolatát arra az evangéliumi példázatra terelte, melyet a gazdag ifjú történeteként ismerünk. A szinoptikus evangéliumok szinte szószertint egyformán közlik, ami azt bizonyítja, hogy egyike azoknak a történeteknek, amelyeket Jézus életével kapcsolatos legősibb hagyományok megőriztek, valószínűleg azért, mert mély erkölcsi és hitbéli tanulságok rejlenek benne.

A példázat szerint egy ember ment Jézushoz. A Máté evangéliuma azt mondja róla, hogy ifjú, Lukács főembernek nevezi, míg Márk csak annyit mond róla, hogy igen sok földi javai voltak. Egyik evangélista sem mond azonban semmit arról, hogy honnan jött. Arról sem szólnak, hogy korábban ismerte-e már Jézust. De maga a történet bizonyítja, hogy ha személyesen nem ismerte is, tanításairól már hallott, s ezek szívében visszhangra találtak. Akárhogy volt is, alakja rokonszenves Jézus előtt, de előttünk is, mert többé-kevésbé önmagunkat látjuk benne. Ő az örökösen jobbat kereső, de a végső cselekvés pillanatában megtorpanó ember jelképe.

A felolvasott bibliai vers szerint ez az ember akkor ment Jézushoz, mikor ő már útnak indult, hogy máshova menjen. Az ifjú elébe térdelt, és nem engedte továbbmenni, míg feleletet nem kap nagy kérdésére: „Jó Mester! Mit cselekedjem, hogy az örökéletet elnyerhessem?” Jézus visszautasítja a „jó” nevezetet, mert szerinte ez senki mást nem illet meg, egyedül csak Istent. De nem hagyja felelet nélkül a kérdését sem. Válasza rövid és érthető: Tartsd meg a parancsokat. Mikor ezeket a szavakat hallotta az ifjú, boldog lehetett egy pillanatra. Hiszen nyugodt lelkiismerettel tudta válaszolni: „Mester, mindezeket megtartottam ifjúsgomtól fogva.”

A XX. század emberének legnagyobb gondja a földi lét megtartása. Mennyi mindent megteszünk azért, hogy életünket meghosszabbítsuk. A tudósok ezrei azon fáradoznak, hogy legyőzzék az élet ellenségeit, a betegségeket. A harc az életért szüntelenül folyik, mert orvos és beteg mindig csak azt kérdezi: mit cselekedjem, hogy az életet megtarthassam? Orvosi rendelők várószobái, kórházak kórtermei, mind ilyen keresőkkel vannak tele. És az nem is baj, hogy ez így van. Hiszen az élet Isten legdrágább ajándéka, és arra vigyázni, azt megőrizni, a lehetőségek végső határáig megtartani az ember kötelessége. A Jézust kereső ifjú is szerette az életet, vigyázott rá, de ő tovább is nézett. Nemcsak a földi lét érdekelt, hanem annál jobban az örökélet kérdése. Lesz-e örökéletem és mit kell tennem, hogy azt elnyerhessem? Kereste ezekre a kérdésekre a feleletet, és vezette őt Jézushoz.

Hát minket nem érdekel-e ez a kérdés, mely a gazdag ifjút Jézushoz vitte? Foglalkoztat-e egyáltalán a lélek üdvösségének kérdése? Mert sok más kérdés nagyon is érdek. Annyiszor kérdezzük: hogyan boldogulhatok az életben? Milyen pályát válasszak, hogy minél előbbre jussak? Hogyan tudok magamnak kényel-

mes életet biztosítani? Hogyan menekülhetek meg annyi szorongató fájdalomtól? Hogyan tudok több pénzt gyűjteni, hogy kényelmesebb legyen számomra az élet? És el sem lehetne sorolni, hány hasonló kérdés foglalkoztat bennünket. De azt a másik kérdést, mit cselekedjünk, hogy az örökéletet elnyerhessük, nagyon kevesen teszik fel maguknak. S akik tusakodnak is ezzel a kérdéssel, azok is rendszerint csak akkor teszik, amikor már úgy látják, hogy leáldozóban van földi életük napja, és nincs többé semmi, amit várhatnának az élettől. De hol van az az ifjú vagy az élet delén álló ember, aki azt kérdezi: mit cselekedjem, hogy az örökéletet elnyerhessem? Vajon miért? Talán azért, mert úgy vagyunk ezzel a kérdéssel, mint a halállal, nem szeretünk szembenézni vele. Igen sokan meg azt hiszik, hogy mindez csupán a másvilágra tartozik; ott majd minden megoldódik magától. Ez azonban tévedés. Ez a kérdés nem a túlsó, hanem az innensó part kérdése, melyben benne van életünk minden nagy problémája. Hát miért keressük a földi javakat? Miért koptatjuk annyit kórházak lépcsőit? Az életért! Mert tudatosan vagy öntudatlanul, de örökéletre vágyunk. És ha ez így van, akkor miért nem keressük az örökélet, az üdvösség felé vezető utakat is? Ne mondjuk, hogy azért, mert mi ma már nem állhatunk a Mester elé ezzel a kérdéssel. Hanem valljuk meg inkább, hogy azért nem tesszük, mert félünk a kérdésünkre kapható felelettől: Tartsd meg a parancsolatokat! Mert mi nem tudjuk nyugodt lélekkel azt felelni, hogy mindazokat megtartottuk ifjúságunktól fogva. Ha csak kettőt választunk is ki a parancsolatok közül, már azok is reánk cáfolnának. Az egyik parancsolat azt mondja, hogy az Úrnak, a te Istenednek nevé hiába fel ne vedd, ami röviden annyit jelent, hogy ne káromkodj. És íme, híveink ajkán Isten neve némelykor csak káromkodás formájában hangzik, és Isten nevével szidják egymást. Egy másik parancsolat azt mondja: tiszteld atyádat és anyádat. És ez a tisztelet gyakran nincs meg a gyermekben szülei iránt. Amíg szüksége van rájuk, amíg kérni és kapni tud tőlük, addig talán hallgat is szavukra, de mihelyt a szülők áldozatkészségéből többre nem jutott, nagyon sok gyermek elfeledkezik erről a parancsolatról. Aggmenházakban elhelyezett vagy magukra hagyott szülők könnyei erről tanúskodnak, míg a gyermek nyugodtan él kényelmes lakásában, melyben a szülőknek nem jutott hely. A régi parancsolatokból csak ez a kettő is mennyire kihangsúlyozza a Jézus elé térdelő ifjút és a mi századunk embere közötti lelki különbséget. Hát még a többi parancsolatok? Meg az a kettő, mely minden parancsolatok foglalata, s amely röviden így hangzik: szeresd az Istent és szeresd felebarátodat.

Bizony, nem tudjuk mi azt mondani, hogy mindezeket megtartottuk kora ifjúságunktól fogva. Ezért félünk a felelettől, melyet kereső kérdésünkre kaphatnánk. És ez a félelem azért van meg bennünk, mert a halálon túli, tehát örökéletről még mindig hamis fogalmaink vannak. Mélyen belénk gyökerezett a hagyományos mennyország és pokol fogalma. A keresztény hívek tudatában az örökéletbeni igazságszolgáltatás a jutalom és büntetés formájában él. A keresztény egyházak nagy része hirdette és még most is hirdeti, hogy ott a jókra és igazakra örök üdvösség vár, míg a bűnösökre szörnyű szenvedések. Nekünk ezzel szemben az a meggyőződésünk, hogy Isten minden embernek szerető Atyja; igazságos és könyörületes. Következésképpen igazságszolgáltatása atyai igazságszolgáltatás. Az örökélet tehát az Istennel való legteljesebb szeretetközösséget jelenti, éppen ezért az embernek nem kell az örökélettől félnie, mert ott is Isten vár rá. Vele együtt fog élni, és Isten az örökéletben is az ember szerető Atyja marad. A mennyország és pokol egy olyan lelki állapotnak két pólusa, melyet most és itt, lelkiismeretünkben tapasztalunk. A hívő ember életében a másvilág nincs elszakítva a jelenvaló világtól. Hiszen Jézus is ezeket mondja: „Bizony, bizony mondom néktek, hogy aki az én beszédemet hallja, és hisz annak, aki engem elbocsátott, örök élete van.“ Nem azt mondja, hogy örökélete lesz, hanem azt, hogy örökélete van már itt a földön. Ennek csupán az a feltétele, hogy az embernek legyen hite Istenben és ennek a hitnek legyenek cselekedetei. — Tartsd meg a parancsolatokat! — mondja Jézus a gazdag ifjúnak. Kivételesen nélkül mindeniket. Tetézd meg ezt azzal, hogy követsz engem, ami lemondással jár ugyan, de az örökélet kapuját tárja ki előtted, ahol Isten vár rád.

A gazdag ifjút hite támogatta abban, hogy megtartsa az Istennel szembeni engedelmességet azért, hogy nem szegte meg soha az ő parancsolatait. Tudta, hogy ő nemcsak önmagának, de Istennek is tartozik számadással arról, hogy miképpen élte végig a neki adott földi életet. Pedig sok kísértésnek volt kitéve ő is, mert a gazdagsága sok mindent lehetővé tett számára. Lehetett volna fennhájzó, gőgös; lehetett volna tétlen, kicsapongó; mondhatta volna ő is, mint ama másik bibliai gazdag: „Én lelkem, sok javaid vannak, sok esztendőre eltéve: tedd magad

kényelembe, egyél, igyál, gyönyörködjél.“ Ő azonban mindezeket nem cselekedte, hanem megmaradt az Isten iránti engedelmisségben. És mindennek ellenére mégis volt egy nagy fogyatkozása, amit Jézus azonnal felismert. Túlságosan ragaszkodott földi javaihoz, semhogy le tudott volna mondani róluk. Még az örökélet elnyerésének reményéért sem volt erre képes. Minden más egyebet megcselekedett és bizonyára továbbra is megtett volna, de ez túlságosan nagy áldozatnak tűnt a szemében. Lehajtott fővel, szomorúan távozik el Jézustól, és ismét belevész az ismeretlenségbe, ahonnan előbukkant.

Íme, mit hirdet a gazdag ifjú története kétezer év távlatából nekünk, akik éppolyan keresők vagyunk, mint ő volt, és akik szintén ugyanazt keressük, amit ő is keresett. Keressük az örökéletet, keressük az üdvösséget. Minden fáradozásunk ennek az elérésére irányuljon. De ezt a célt csak úgy érhetjük el igazán, ha megértjük, ha életelvünkkel tesszük a példázat tanulságát, melyet egyetlen mondatban így lehetne összefoglalni: Engedelmesek legyetek Isten iránt! Tartsátok meg a parancsolatokat, kivétel nélkül mindeniket! Ha Isten nevét ajkatokra vesztitek, úgy tegyétek, hogy az ne káromlás, hanem imádság legyen. Ha szüleitek szeretetét elfogadtátok, viszonzózatok azt tisztelettel és szeretettel. Ha Isten szeretetét meghálálni akarjátok, szeretetből, tiszta szívvel és igaz lélekkel imádjátok Őt. Ha embertársaitok szeretetére, megbecsülésére vágytok, szeretetet és megbecsülést adjatok cserébe, és mindezeket túl vessétek el magatoktól az önzést, s induljatok el Jézus nyomában, aki elvezet ide, e megszentelt hajlékba, ahol feleletet találtok győtrő lelki kérdésekre és nyugalmat a ti lelkeiteknek. Amen.

MIKLÓS ISTVÁN

„PÉLDÁT ADTAM NÉKTEK“

Úrvacsorára előkészítő beszéd

Jn 13,15

Valahányszor a megterített úrasztala mellett állok, melyen az emlékezés jegei, a kenyér és bor láthatók, lelki szemeim előtt kitarul a Biblia világának az a része, melyből egy nagyon szenvedő, búcsúzó ember alakja bontakozik ki. Gondolatban és érzésben végigkísérem ezt az embert, a Názáreti Jézust a maga életútján, úgy, ahogy az evangéliumokból megismertem, a bölcsőtől a koporsóig. Ismerve életének célját, amit ő Istenországának nevez, kutatom, keresem benne azt a csodálatos erőt, mely nemcsak személyes jelenlétében hat hallgatóságára, hanem századokon keresztül s csaknem két évezred leforgása alatt éreztette hatását az emberiség történelmében, nemcsak a vallásos gondolkodás fejlődésében, hanem a tudományok és művészetek birodalmában is. Valóban tapasztalható az ember életének általa megfogalmazott célja: „Legyetek azért ti tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes“ (Mt 5,48). Ez az erő nem más, mint Isten lelke őbenne, melynek legnagyobb megnyilatkozása Isten és ember iránti határtalan szeretete, mely őt Isten és ember szolgálatába állította. Igen, szolgálat, mely nála nem hangulat dolga, nem időleges, hanem állandó hivatás, aminek van értelme, értéke, amiért érdemes élni és az életet is feláldozni. Ha nem így lett volna, az első fájdalmas csalódás alkalmával, mikor keserűen tapasztalta, hogy egy próféta sem kedves az ő házájában, lemondott volna e magasztos életcélról.

Ez ünnepélyes alkalommal szemtől szemben állunk Jézussal. Hiszen ez az asztal az ő életét, munkásságát, tanításait, szenvedéseit és halálát jelképezi. Azért jöttünk és állunk ki ez asztalhoz, hogy róla emlékezzünk, példáját kövessük, s az általa megjelölt célt legjobb igyekezetünkkel szolgáljuk. Járuljunk hozzá, tegyünk valamit mi is Istenországa megvalósítása érdekében. Igaz, ez a vállalkozás lehet sokak számára elérhetetlen képzelet, hiú ábránd, de lehet sokunk számára élő valóság, ha tanításait elfogadjuk, azok szerint élünk, és példáját követjük.

Elhangzott Brassóban az 1981. márc. 1-én tartott Zsinati Főtanács istentiszteletén.

Jézus gyermekkorában csodálattal bámulta a jeruzsálemi templomot s benne az ünneplő sokaságot. Annyira hatott rá az ünnepi hangulat, az istentisztelet, hogy mindenkiről, még szüleiéről is megfeledkezett. Valósággal rabja lett e lelki élménynek. Gyermeklelkében itt fogant meg az a gondolat, hogy neki Isten dolgaival kell foglalkoznia. Tudod-e példáját követni? Akarsz-e, tudsz-e legalább ilyenkor, mikor a megterített asztal vendége kívánsz lenni, a magad és Isten közötti kapcsolatot valóságával foglalkozni? Ha igen, méltó vagy, hogy vendége légy az úrasztalán.

A jeruzsálemi templomi jelenet után nem ismerjük közelebbről Jézus életét. Csupán annyit említ az evangélium, hogy „...gyarapodék bölcsességben, testének állapotában, Isten és emberek előtt való kedvességben“. Kérdezzük önmagunktól most, itt e helyen: gyarapodtunk-e eléggé bölcsességben ahhoz, hogy Isten gyermekeinek vallhassuk magunkat? Emberi magatartásunk, legalább megközelítőleg, volt-e vagy van-e olyan, hogy Isten és emberek előtt kedvesek legyünk? Ha igen, méltók vagyunk, hogy részesüljünk e kenyérből és borból.

Amikor Jézus keresztség alá hajtotta fejét, pályája kezdetén, 30 éves korában, az evangéliumi tudósítások szerint megnyílt az ég és szózat hallatszott: „Te vagy az én szerelmes fiam, akiben én gyönyörködöm.“

Minden idők ifjúságának volt, van és lesz pályakezdési gondja, jövőbe tekintése, terve, álma. Vizsgáljuk meg önmagunkat, milyenek ma, vagy milyenek voltak ezek a tervek. Önző érdeket szolgálók csupán, vagy másokat is boldogítani kívánók? Volt-e, vagy van-e benne magasabbrendű élethivatás, vagy egyszerűen pusztán foglalkozás vagy gazdagodási lehetőség? Ha úgy ítéljük meg magunkat, hogy mások boldogságát is szolgáló, igazi hivatásérzettel indultunk el akár egyházi, akár világi pályánkon és megfeleltünk e hivatásnak, akkor Jézus példáját követve mi is meghalljuk: Te vagy az én szerelmes fiam, benned gyönyörködöm; akkor méltók vagyunk e szeretetvendégségre.

Nem volt, nincs és nem is lesz ember, aki sose találkozott volna vagy ne találkozna az élet kísértéseivel és csábításaival. Ez életünk velejárója, kivétel nincs. Jézus sem volt kivétel, neki is meg kellett küzdenie a csábítással. Választania kellett a mulandó földi javak, hírnév, dicsőség és az áldott szegénységgel járó igazság, emberség, tiszta lelkiismeret, Isten között. Itt is példát adott. Ebből a súlyos lelki harcából is győztesen került ki, önmagát győzte le. Bár az ember fiának nem volt hova fejét lehajtania, de amikor és ahol lehajtotta, tiszta lelkiismerettel, nyugodtan tette.

Kétfelőlről hallod a szót. Egyik kívülről, hangos ígéretekkel közeledik feléd, másik lelked mélyéről csendesen, de határozottan, lelket megnyugtatóan figyelmeztet. Melyiket hallod meg, melyiket követed? Ha tudsz így felelni: „Távozz tőlem, sátn“, akkor te is győztél, méltó vagy, hogy kiállhass az úrasztalához.

Jézus nemcsak emberi magatartásával, személyes cselekedeteivel, hanem tanításaival is példát adott. A Hegyi Beszéd és az Istenországáról szóló példázatai a legszebb tanítások, amit ember valaha is elmondott. Emlékszel a könyörülő szamaritánus példázatára? Hányszor jártad végig a földi terek veszélyes útjait? Találtál-e elhagyott, vérében fekvő vagy szenvedő, segítségért könyörgő embert? Ellenségnek tartottad, vagy barátnak? Magára hagyta, vagy segítettél rajta, még akkor is, ha ellenség volt? Ha könyörültél, Jézus tanításai szerint cselekedtél, méltó vagy, hogy igaz tanítványnak neveztesse!

Magam előtt látom az utolsó vacsora jelenetét, úgy is, ahogy az evangéliumok közlik, és úgy is, ahogy a középkori festő, Leonardo da Vinci híres alkotásában megörökíti. Mind a leírás, mind a festő a nagy megbízatást vállaló, de sokat csalódott, szenvedő Jézus utolsó napjainak eseményeiről és látszólagos bukásában is hősies magatartásáról tanuskodik. János evangéliumában a lábmosás esetével találkozunk, mely a többi evangéliumból hiányzik. Nem kívánjuk boncolgatni a leírás hitelességét, a lényegre nézzük, amit az kifejez. Ez pedig a szolgálát, mely figyelmeztet, hogy a szolgáló nem nagyobb az ő Uránál, sem a követ annál, aki őt megbízatással elküldte. Vagyis más kifejezéssel: „... az embernek fia nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon...“

Fájdalmasan hangzik e kifejezés: az utolsó vacsora. Búcsúzást, elválást jelent. Akkor is szomorú, fájdalmas, ha az elválásban benne rejlik a visszatérés ígérete. De még szomorúbb Jézus „utolsó vacsorája“, mert ez a halállal szembenézőnek lelki vívódását, győtremlmét fejezi ki.

Jézus végrendelezik. Mit adhat az az ember tanítványainak, barátainak, akinek semmije sincs?! Azt, amit eddig már adott, Isten és ember iránti szerete-

tét, miről egész életével bizonyosságot tett, és Istenbe vetett feltétlen hitét, ami minden cselekedetében és egész magatartásában megnyilatkozott.

Az isteni törvények szerint te is elérkezel egyszer életutad végére, gyötrelmeid Getsemáné-kertjébe. Könyörögsz te is majd: „Atyám, ha lehetséges, múltjék el tőlem e keserű pohár.“ Tudod-e majd tovább folytatni: — „De ne úgy legyen, amint én akarom, hanem úgy, amint te“, vagy lázadazol az ég ellen és minden ellen, ami körülvesz? Bele tudsz-e nyugodni az Ő akaratába? Ha igen, Jézus itt is példát adott.

A „nagy csalódás“ a te lelkedből is kisajtolja egyszer elhagyatottságod keserű jajszavát: „...szomorú az én lelkem mindhalálíg!“ S fájdalomban te is felsőhajtasz: „Én istenem, én Istenem, miért hagytál el engemet?“ Elhagyatottságodból vissza tudsz-e térni úgy, hogy isteni megbocsátásért könyörögj azokért, akik téged valaha is bántottak, hogy aztán végül kibékülten, megnyugodva az Atya kezébe tedd le a te lelkedet? Ha igen, Jézus példáját követed. Az ő nyomdokain léped át az élet és halál határát.

Jézus a lelki kincsek és szolgálata példaadása mellett az utolsó vacsora alkalmával látható, anyagi emléket is adott. A mindennapi élet nélkülözhetetlen táplálékát, a kenyeret és a bort, mint az ő megtöretett testének és kiontott vérenek szimbólumait. Ezek a maradandó emlékek most is itt vannak az asztalon.

Mindenkinek vannak emlékei. A kenyér és bor vétele visszavezet a múltba, megnyugtat a jelenben, s biztos út a jövő felé. Emlékezzünk mindnyájan! Én is emlékezem e helyen, ahol megkezdtem életem pályáját. Látom a 42 évvel ezelőtti önmagamot. Látom az egyházközösség akkori törhetetlen hitű, próféták sorsát viselő, vasakarátú, erős, munkabíró lelkészét, munkás gyülekezetét, akkori gyermekeit, ifjait és véneit. Isten tegye áldottá emlékezésünket, s adjon erőt hivatásunk maradéknélküli teljesítéséhez, Jézus példája követésére, hogy amiként ő cselekedett, mi is akképpen cselekedjünk. Amen.

FÜLÖP DEZSŐ

A SZOLGÁLATRA VALÓ ELKÖTELEZÉS

Lelkészársaim nevében őszinte tisztelettel köszönöm a Főtisztelendő Úr főpásztori, de ugyanakkor atyai szavait, melyekkel szólott hozzánk.

Ebben az ünnepi órában úgy érezzük, hogy Isten és szüleink után elsősorban egyházunknak tartozunk hálával és köszönettel. Ugyanilyen tisztelettel és elismeréssel gondolunk Szocialista Köztársaságunkra. Jöleső érzések között gondolunk arra, hogy országunkban a vallásszabadság, a felekezetek közötti testvéri kapcsolat, az ember és a munka megbecsülése, a béke és a biztonság élő valóság.

Köszönetünk hiányos lenne, ha elfeledkeznénk teológus éveinkről, tanárainkról, akik felelősségteljesen, minden igyekezetükkel azon fáradoztak, hogy minket bevezessenek a teológiai tudományok világába és felkészítsenek a lelkeszi szolgálatra. Ezzel a felkészültséggel és hivatástudattal vállaltuk a lelkeszi munkát, nem mint külső kényszert, hanem mint hivatást, nem mint pusztá megélhetést, hanem mint hűséges szolgálatot. Mi, késői tanítványok, Jézus evangéliumának hirdetői céltudatosan, hittel, erős akarattal és kitartással arra törekszünk, hogy híveink, akiknek szolgálatában állunk, megismerjék az evangéliumot. Isten nem elérhetetlen távol-ságban és magasságban uralkodik a világ felett, mert ő a mi szerető, gondviselő Atyánk. Minden benne hívő ember el tud jutni hozzá és megtalálhatja őt, ha lélekben és igazságban közeledik feléje. Mert Isten mindenütt jelen van, „őbenne élünk, mozgunk és vagyunk“. Jézus evangéliuma szerint az embernek megvan a lehetősége arra, hogy a tökéletesedés útján szüntelenül előbbre haladjon, hogy embertársait testvérként szeresse, hogy életében az örökérvényű értékeket keresse és azokat szolgálja.

Főtisztelendő Püspök Úr atyai szavai a lelkeszi hivatás felelősségteljes vállalására, Isten és az ember szolgálatára serkentenek. Úgy, amint Balázs Ferenc vallotta: „Elvetem magam a rög alá, hadd lám, kikelek-e, lesz-e rajtam virág, termek-e gyümölcsöt?“

Ezekkel a gondolatokkal köszönöm meg felavatott lelkészársaim nevében a Főtisztelendő Úr útmutatását. A gondviselő Isten áldja meg egyházunkat, hazánkat és az egész emberiséget. Amen.

KÖVETÉSRE MÉLTÓ PÉLDAKÉPÜNK

Nekem jutott a megtisztelő feladat, hogy Berde Mózsára, egyházunk legnagyobb jótevőjére emlékezzem.

Berde Mózsa a nép érdekében végzett, főképpen pedig a szabadságharc alatt kifejtett jelentős tevékenysége méltatásával a történetírás elég mostohán bánt. Ennek okát Egyed Ákos *Háromszék 1848—1849* című nemrégien megjelent kiváló munkájában abban látja, hogy hálásabb volt foglalkozni a népi hőssel, Gábor Aronnal, és ezért a Berde Mózsa emléke bizonyos mértékben háttérbe szorult. Egyházunk a XIX. század e nagy unitárius személyiségéről nem feledkezett meg; a róla írt tanulmányok és a főtanácsi gyűlések alkalmával elhangzott pohárköszöntők által igyekszik példaadó életét ébren tartani.

Berde Mózsa 1815-ben született és 1893-ban, 78 éves korában, 88 évvel ezelőtt hunyt el. Jelentős közéleti tevékenységet fejtett ki; a szabadságharcban betöltött szerepén kívül mint ügyvéd, kormánybiztos, országgyűlési képviselő, minisztériumi főtisztviselő az ország életében fontos szerepet játszott. Korai nyugdíjbamenetele után évtizedeken át egyházunkban jogtanácsosi, jószágfelügyelői minőségében, valamint különböző bizottságok elnökeként áldásos munkát végzett. Emlékét azonban elsősorban az egyháznak végrendeletileg hagyott fejedelmi alapítványa őrzi. Egyik életrajzírója, Szentmártoni Kálmán szerint Erdélyben Bethlen Gábor fejedelem óta senki iskolai célokra nálánál többet nem áldozott. Amikor végrendeletét az egyházhoz beadta, többek között ezeket mondta: „Egész életemben egy célért küzdöttem; sokszor gúny és neveltség tárgya voltam; rongyosan jártam, magamtól minden élvezetet megvontam. Isten igyekezetemet megáldotta, fáradságomat megjutalmazta; hiszem, hogy egyházunk, főképpen pedig a tanuló ifjúság sok gonddal ápolt munkám gyümölcsét élvezni fogja.”

A Berde-hagyaték tette lehetővé, hogy Kolozsváron a század első évében az Unitárius Kollégium új épülete felépüljön. A hagyaték másik jelentősége abban áll, hogy egyházunkban először az 1899—1900. iskolai évben lépett életbe az azóta fogalommal vált Berde-cipó segélyezés. Az alapítványozó rendelkezése szerint a kolozsvári főiskolán 100, a tordai és székelykeresztúri középiskolákban 50—50 szegénysorsú, jó tanuló részére naponként három cipónak kellett kiosztásra kerülnie. Ez az alapítvány évtizedeken át több száz ifjú tanulását tette lehetővé, aminek felmérhetetlen jelentősége volt.

Berde Mózsa egy alkalommal úgy nyilatkozott, hogy vagyont tudással és takarékosággal szerzett. Valóban Ő az a nagy lemondó és az a nagy áldozatos lélek volt, aki lemondott a földi élvezetekről, hogy áldozhasson szegény ifjak megmentésére, fejlődésük biztosítására. Tőle elsősorban nem földi vagyont örököltünk, hanem a nemes cél érdekében való lemondásnak és áldozatkészségnek a lelki örökségét. Ebben ő legnagyobb, minden időben követésre méltó példaképünk.

Ilyen gondolatokkal áldozunk kegyelettel cselekvésre ösztönző emlékének.

Dr. FERENCZ JÓZSEF

BARTÓK BÉLA EMLÉKEZETE

Testvéri szeretettel és igaz érzésekkel köszöntöm a Románia Szocialista Köztársaság unitárius egyházának híveit brassói emlékezetes lelkészavató zsinatukon. Köszönöm a meghívást az egyház vezetőségének.

Engedjék meg, hogy a rendelkezésemre álló időt arra fordítsam, hogy szóljak röviden arról az emberről, akinek születése századik évfordulójáról való megemlékezésre az ENSZ is felhívta a világ figyelmét, akinek életműve egyaránt kedves a magyar és a román nép előtt. Az 1881. márc. 25-én született Bartók Béla Szülőházát Nagyszentmiklóson román és magyar emléktábla jelöli.

Mint fiatal zeneakadémiai tanár Budapesten 1916-ban tért át az unitárius vallásra, akkor még hat esztendő volt a nem töltött fiával, ifj. Bartók Bélával együtt. Az áttérés ténye Józán Miklós egykori püspökünk, akkor budapesti lelkész-esperes gyöngybetűivel van feljegyezve a budapesti unitárius gyülekezet áttérési anyakönyvében. Az akkori törvények értelmében az áttérő édesapát követhette hatéven aluli gyermeke, aki néhány héttel az áttérés után töltötte be életének hatodik esztendejét. Bartók Béla erdélyi népdalgyűjtő útjain ismerkedett meg az unitáriusokkal, és úgy érezte, hogy az unitárius gondolat, mely a XVI. század óta Dávid Ferenc tanításaiban kikristályosodva tanította a vallás szabad választásának a jogát, de a mások meggyőződésének a tiszteletét, a toleranciát is — közel áll lelkéhez. Bartók, a művész és az ember a humánus képviselője volt, és becsülte azt a vallást, melynek hívei falusi iskolákat alapítottak, kollégiumokat létesítettek a XVI. századtól kezdődően.

Bartók e gondolatot egy alkalommal így fogalmazta meg: „Miközben a magam hangját kerestem, megerősödött az a hitem, hogy csak az egészen ősből született meg az egészen új. Mert mindazok a bonyodalmak, amik a kettő közé tolakodtak, csupán cikcakkos út sok-sok elágazását elrekesztő torlaszok voltak. S az első tétova lépések után megtaláltam a magam csapását, s elmentem a múlt és a jelen közé ékelődött mindenféle alakú és külsejű hajtás mellett, mindent lenyestem, ami köztem és az eredeti, erős nyílegyenes gyökér között volt; s figyelmen kívül hagytam minden ágat, ami abból egyik vagy másik korban felsarjadt.“

Ezt tette egyházalapítónk, Dávid Ferenc is, amikor arról prédikált, hogy a hit Isten ajándéka és az embernek meggyőződése szerint kell a hitet hirdetni. Bartók már fiatalon, 1905-ben írta: „dolgozni és tanulni, ismét dolgozni és tanulni és ismét és mindig dolgozni és tanulni, csak így sikerülhet az embernek valamit elérnie“... És más helyen így folytatta: „előre látom — már most bizonyos vagyok benne —, hogy sorsom egy magányos lélek sorsa lesz... szinte hozzászóltam a gondolathoz, hogy ez nem is lehet másképp, és hogy ennek így kell lennie.“

Bartók a magyar zenei élet kiválósága volt, de szeretettel és megbecsüléssel szólt az együttélő népek zenei világának kincseiről és sokat tett a román és a szlovák népzenei kincsek feltárása és megbecsülése érdekében. Juhász Ferenc költő jegyezte fel, hogy Bartók minden „emberi emberit“ hallott. Ezek együtthallása volt Bartók beszéde és zenéje. „Az ő mindenséget együtthallása maga volt a teremtő szabadság. Az ő mindent halló tudása: a szabadság könnyörtelen hite volt.“ A nagy humanista író Thomas Mann, egyik legnagyobb kortársa írta: „Valahányszor csak Bartók Bélát láttam, vele beszélgettem, szavát lestem, mindenkor lelkem mélyéig megkapott nemcsak lényének szeretetre méltó volta, hanem fennkölt és tiszta művészyénisége is, amely már szemének szép tekintetében is kifejezésre jutott.“ 1931-ben írta az egyik román tisztelőjének: „csak tiszta, friss és egészséges legyen az a forrás, amelyből merítjük eszményeinket és zenénket.“

Bartók egyik legjelentősebb korabeli kórusművét, a *Cantata profanat* egy román népballadára alapította, amely a kilenc szarvasról szól. 1930-ban írta e művét, és csak 1936-ban mutatták be Budapesten. Egyik méltatója így írt erről: „a farkasok dala ez a titáni muzsika a szolgalelkűség korában“. Bihari és máramarosi román népdalgyűjtő-útjait a román zenetudomány legjelesebbjei méltatták.

1940-ben a New York-i Columbia egyetem meghívta előadások tartására, s ő már gyöngülő egészséggel elvállalta, és az Egyesült Államokba utazott. Ott dolgozott tovább a háború alatt, megírta utolsó nagy művét, a *Concertót*, és azután ott is maradt. 1945 szeptember 26-án hunyta le örök álmra szemeit az egyik New York-i kórházban. Az Univerzál kápolnában unitárius szertartás szerint búcsúztatták, és a közeli Ferncliff temetőjében egyszerű bronz emléktábla hirdeti az egész világ által megbecsült emlékezetét. Élete egyik utolsó vallomását így jegyezték fel: „Sajnálom, hogy ennyi pogglyással kell elmennem.“

Búcsúzzunk tőle mi is Fodor András költő szép szavaival: „Mintha már a hosszú, lassú, lassú Duna válaszolna, úgy felelem rá, minden nép zenéje szép, s összefér rokonként. Így mutattad, Bartók, s e békét megtanulva, köszönjük ezt a tágasabb hazát.“ Ráemlékezve figyeljenek a most felavatott fiatal szolgatársak arra, hogy egész életük munkájában csak a „tiszta forrásból“ merítsenek, s akkor életük munkája Istentől áldott és eredményes lesz.

PRÉDIKÁCIÓVÁZLATOK

Dr. SZÁSZ DÉNES

Napjaink számlálása

Zsolt 90,12

Korunk egyik költője mondja: Gyermekkoromban az időről nagyon különös képzetem volt. Úgy tekintettem az esztendőre, mint egy hosszadalmas utat, melyen mindenkinek végig kell mennie. Utunk mellett, ahol elmegyünk, előbb vetés zölkül, erdő lombosodik, virág bontogatja szirmait, nászukat ünneplő madarak énekelnek, az út két oldalán szabályos sorrendben fák sorakoznak. Majd tovább búzát ringat a szél, nyári hőség fülledtsége üli meg a tájakat, kék eget, aranyló napot tükröz csillogó harmat s a vizek tükör felszíne. Az útmenti fák gyümölcsöt érlelnek. Arra kalangyosor, sárguló lomb, gyümölcstől roskadozó fák. A felszíni viszonyok emelkednek, szürke magasságok felé kanyarog az utunk. A messziségből már hólepett csúcsok integetnek. Ahogy egyre fennebb megyünk, kitárt karú fenyőfák állanak őrt kétoldalt s biztatnak még fennebb menni. Lépéseinket szaporázzuk, rövidítjük, megülnek az áthatolhatatlan ködök. Minket tüzel a vágó: a csúcra érni. Azt hisszük, a csúcson előttünk minden kitárul, beláthatjuk utunk következő szakaszát. De mikor végre fent vagyunk, ködök komor gyűrűje vesz körül, s ha tovább merészkedünk, csak a ködben és csak botladozó lábbal haladhatunk előre új csúcsok felé. Így voltam az idővel, az esztendővel — fejezi be a gondolati képet a költő, s ma is így látom. Az újév vágott csúcsa kanyargós úton megközelíthető, haragos szélben, karácsonyi fenyők sorfala között feltündöklő magaslat, de messzire látni onnan a legélesebb szemmel sem lehet.

A költővel együtt az időt én is ma az úthoz társítom. Egyes filozófusok szerint a világmindenségben csak mozgás van, az idő csak függvénye annak a mozgásban megjelendő útnak, ami alatt egy égitest a nap körül forogva és keringve megtesz bizonyos távolságot. Mi a földön élő, gondolkodó lények számlálgatjuk a föld forogását, a nap körüli keringését, s azt mondjuk, ennyi nap telt el a gyermekünk születésétől, ennyi esztendő a mi születésünktől, úkapánk halálától, az élet elindulásától, Jézus születésétől. Sokszor megmosolyogjuk a gyermeket, amikor számolni tanul: egy, kettő, négy, kilenc — mondogatja. A mai ember a modern számlológép birtokában is csak eshetőségekben számol, ha a végtelent próbálja kitapogatni, milliárd évek határkövei közé zárja azokat a folyamatokat, amelyek az élet egyes mozzanásaira vonatkoznak. Lehet, már a zoltáríró is érezte, hogy az emberi elme képtelen a végső nagy kérdések megfejtésére, s azért könyörgött ekképpen: „Uram, taníts meg úgy számlálni napjainkat, hogy bölcs szívhez jussunk.“

Hát csak számolgassák, akiknek ez a dolguk, a számítógépekkel a távolságokat, a méreteket, a múlt és jövőndő ködbe hulló perceit, mert ebből a munkából csak jó származhatik. De mi hívő emberek is csak számolgassuk a minket közvetlenebbül érdeklő dolgokat. Számunkra a vasárnapok kiemelkedő fénypontok az időben, ezért mi inkább vasárnapról vasárnapig számolgatjuk a napokat.

A lelkész különösen azt veszi számba, hogy vasárnapról vasárnapig milyen változások mennek végbe körülöttünk és bennünk. A rómaiak idejében használatos napórákra az volt felírva: „Ha a nappalok nem napfényesek, nem számolok.“ Jó lenne, ha minékünk is csak napfényes napjaink lennének, ha azokat kellene mindig számolnunk. De vannak árnyékos, sötét napjaink is, és azok számolásához kell az igazán bölcs szív. De milyen is a bölcs szív? Hittel, reménységgel, szeretettel telített szív, mely bízik a felsejülő szép jövőndőben, az emberi szellem nagyraihivatottságában, a békés szándék diadalában, a haladásban, Istenországában. Ezért így imádkozunk: Taníts minket úgy számlálni napjainkat, hogy bölcs szívhez jussunk. Amen.

Dávid király már élete alkonyán állott. Nagy küzdelmei után hírnévét még egy újabb győzelemmel kívánta öregbíteni. Szeretett volna templomot építeni az Úrnak, otthont a frigyládának, gyülekezőhelyet az istenszomjas seregeknek, ahol az oltár tüze mindig égjen. De már erre nem volt elég ereje. Az a tény is visszatartotta, hogy életében sok vért ontott, vétett az erkölcsi törvény ellen is, és félt, hogy Isten nem fogadja szívesen templomépítő próbálkozását. Gyermekei közül már korábban kiválasztotta Salamont: ő fog megfelelni e nagy feladatnak. A terveket kora legjobb építészeivel elkészítteti, beszerzi a szükséges anyagokat. Maga elé hívja Salamont, és meghagyja neki: Szolgálj az Úrnak tökéletes szívvel és jókedvvel. Hogyha őt keresed, megtalálad, ha ellenben őt elhagyod, ő is elhagy téged mindörökké. A templomot neked kell felépítened. Ez nehéz feladat. De légy bátor és erős, és kezdj hozzá, semmit se félj és ne rettegj, mert az Isten veled lesz. Salamon meghallgatta apja tanácsát és felépítette a templomot.

Az esztendő olyan, mint egy ház. Az elején rakjuk le fundamentumát, tavasszal, nyáron építjük a falakat, télen húzzuk rá a tetőzetet. Az építkezési kellekeket gyűjtögettük már az előző esztendőben. A tervnek is a korábbi teljesítményből kell kiindulnia. De mindezek nem elégségesek. Erő és bátorság kell a véghezvitelhez. Erő s bátorság testben és lélekben.

A közelmúltban egy családnál látogattam. Ámulva állottam az újonnan épített házuk előtt. Tudtam, hogy szerény keresetű emberek, terhes nagy család. Hogyan sikerült? Magunk sem tudjuk, felelték — csak merészen elkezdettük, s addig csináltuk, amíg meglett. Minden szabad időnk, minden pénzünket erre költöttük. Csak bátorságunk volt, semmi egyéb.

Egyszer a Duna-deltában együtt utaztam egy orvosnővel. Elmondta élete történetét. Korán árván maradt, dolgozni ment. Alkalmazói segítőkész, megértő emberek voltak. Felismerték képességeit, lehetőséget adtak neki a tanulásra. Nappal dolgozott, éjjel tanult. Elvégezte a középiskolát. Bekerült az egyetemre. Ugyanazzal az erővel, bátorsággal munkálta feladatait, mint eddig. Terve sikerült. A győztes önbizalmával vallotta: én saját erőmből, bátorságommal vívtam meg életem nagy csatáját.

Napjainkban gyakran hallunk magános vállalkozókról, akik elhagyják otthonukat, családjukat, s egy törékeny csónakkal nekivágnak a tengernek, hogy átjuthassanak a túlsó partra, kontinensre, vagy nekivágnak egy hegycsúcsnak, hogy felmásszanak oda, ahol még senki sem járt, vagy sivatagok, jégmezők bizonytalan térségein próbálnak megközelíteni egy célpontot. Ne az ilyen kétes kimenetelű csúcsteljesítményekre áldozzuk bátorságunkat, erőnket. Itthon és munkakörünkben, társainkkal egymást bátorítva, biztatva törekedjünk újabb sikerekre.

Betegnek érzed magad, s elhanyagolod gyógykezeltetésedet. A gyógyulás érdekében legyen erőd és bátorságod a fájdalom elviselésére. Tehetséget érzel magadban. Legyen bátorságod azt kiművelni és alkotásokban ismertté tenni.

Valamit rosszul csináltál és tévelyegtél. Legyen erőd megállani és bátorságod újramegkezdni. Napjaid tégláiból, heteid kőkockáiból, hited és reménységed kötőanyagával építgesd célszerűen és okosan életed megkezdett esztendejét. Isten, a mi gondviselőnk veled lesz, nem hagy el, nem távozik el tőled. Ámen.

Erősítések

Ézs 35, 3—4

Babilon sötét vizei mellől egy kis csapat kerekedett fel és indult haza a Jordán vidékére. A Je. 534-ik évben Cirus perzsa király engedélyt adott az izraelita foglyoknak, hogy hazamenjenek és hozzákezdjenek a lerombolt templom felépítéséhez. A foglyok gyengék, elcsigázottak voltak, de a régen elhagyott szülőföld mágneses erővel vonzotta őket. A hazaigyekvők között ott volt az a próféta is, akit mi II. Ézsaiás néven ismerünk. A menetből itt is, ott is kidőlték a gyengék, az elkin-

zottak. Ézsaiás maga is ilyen volt, de szívében ott visszhangzott nagy elődjének próféciája, s az ő szavaival biztatott: „Erősítsétek a lankadt kezeket, szilárdítsátok a tántorgó térdeket, mondjátok a remegő szívűeknek: Ne féljeteK.“ Szavának ereje megacélozta a roskadókat, hazamentek, s nemsokára el is kezdték a templom újjáépítését.

Prófétai szóra szükség volt mindig, nemcsak a fogságból szabadultaknak, de a szabadságban élőknek is, és nekünk, akik nagy útra indulunk, és nagy feladatok előtt állunk. Ezért én is az elkezdett újesztendő reggelén Ézsaiás szavával szólok és biztatok: „Erősítsétek a lankadt kezeket, szilárdítsátok a tántorgó térdeket, mondjátok a remegő szívűeknek: Ne féljeteK.“

Ezen a napon a jövő felé fordulok. A költő szavával szólok azokhoz, akik bánaatos szívvel érkeztek e helyre: Vigasztalódjatok, ne csüggedjeteK, a vízbe zuhant fatönk is süllyedhet erőtlennül, de lehet, a fenékhez ütődve újra felszínre kerül. Le, föl — de jó, hogy e példák intenek nekünk, mutatva, hogy nem kell hitünket veszítenünk. Minden zuhanásból emelkedés támad, a mélypont lökést ad a fel-emelkedéshez. A megpróbáltatások árja elsodort? Fejed tehetetlen kőbe koppant? Hát rázd le magadról a mélység iszapját, nézd a pacsirtát, az égre fölparittyázta Isten keze, új tavaszt, életet kiált, fű, fa, virág meghallja ezt az üzenetet, ne légy éppen te süket, téged is hív a napsugár, serkent az éj csillagszeme, hogy emelkedj, a jövőndő előttd van, sok örömmek, szenvedésnek kell hogy a részese légy. Bizakodással indulj az újesztendőbe.

Szólani kívánok az elbizakodottakhoz, mert ilyenek is sokan vannak. Magukról azt tartják, hogy ők az emberi nem tökéletes példányai, sebezhetetlenek, legyőzhetetlenek, nélkülözhetetlenek, tévedhetetlenek. Mindig tudják, hogy mi a rossz és mi a jó. Fülükbe sügom halkán: ne hivalkodj se erőddel, se elméddel, se szépségeddel, mert minden mulandó és mérték szerint való.

Szólani kívánok az eltévelyedettekhez: ne a halált keresd, hanem a megtérés ösvényét. Minden süllyedésből van kivezető út. A költő így vall magáról: bizony tévelygek eleget, de néha azt hiszem, egy titkos kéz vezet. Annak keze ki míg itt vergődött, gyötör, éjjente mint harang biztat meg messziről. Ki míg tövisek közt botorkáltat tovább, Olykor bizalmasan hallatja mély szavát. Figyeld ezt a hívó szót, és légy igazabb ember, mint eddig voltál.

Sugalmazni kívánom minden hívő ember szívébe: Jó és gondviselő az Isten, velünk lesz ebben az esztendőben is, csak mi is maradjunk vele az élet minden változásában.

A napokban egy új színes földgömböt vásároltam. Gombnyomásra felgyúl benne a fény, s belső megvilágításban kirajzolódnak a felszínen a domborzati viszonyok, tavak, folyók. Az egyik növendéktől megkérdeztem: megtudnád-e mutatni rajta a mi országunkat? Kis keresgélés után megmutatta. Továbbkérdeztem: hol van a mi országunk? Európában — hangzott a válasz. Hol van Európa? A földön, annak egy kontinense. Hol van a föld? — faggattam tovább. Ez már nehéz kérdés volt részére, de értelmesen felelt: A föld az Isten kezében van. Mi felnöttek sem felelhetünk másképpen: a föld és annak minden teremtménye hitünk szerint Isten kezében van.

Némely folyóiratban izgalmas történeteket közölnek, amelyet, a lap alján az író vagy szerkesztő éppen akkor hagy annyiba, amikor felcsigázta érdeklődésünket és a megoldás következne. De a lap aljára csábítgatóan odairják: „Folytatása következik.“ Sokszor alig várja az olvasó a következő számot, hogy ismét olvashassa. A világnak, életünknek is folytatása következik. Ha a nagy konfliktusok megoldásai egyik napról, esztendőről a másakra halasztódnak is: izgalmasan szép és érdekes az emberi élet. Milyen lesz a jövőndő? Majd elválík. Gyermekkoromban évszón egy fényképész jelent meg az iskolában, hogy rólunk nagy ládagépével fényképet készítsen. Felállított, mögéje bújt, valamit csavargatott, aztán: ide nézzeteK, itt repül a kismadár — mondotta, majd elkattintotta, kész. Én mind kérleltem: mutassa meg. Nem lehet — oktatott —, ezt még a sötétkamrában elő kell hívni, s csak azután lesztek láthatóvá. Az lesz a „negatív“, amiről elkészül az a szép kép, amelyen ti mind ott leszeteK.

Isten nagy fényképezőgépében is ott van negatívon a világ képe, mindannyiunk élete, de az sötétkamra, ahová be nem mehetünk. Majd előhívja szép lassan a füveket, fákat, virágokat, bogarakat, vetéseket, csecsemőket. Csak várjuk türelemmel és bizalommal, egymást segítve és bátorítva. Csak imádkozva, erőfeszítve építgessük életünk templomát, Istenországát. Ámen.

Szeretem a kíváncsi gyermekeket, akik kérdések özönét zúditják környezetükre: miért süt vagy miért nem süt a nap? Miért hull az eső, miért van tél, nyár, virág stb. Aki nem kérdez, az nem kap feleletet, s az nem ismerheti meg a világot, az életet, önmagát. Szeretem azokat a gyerekeket, akik játékszereiket vizsgálgatják, játszanak is vele, de aztán egyszer hozzáfognak és kibontják: Miért és hogyan megy az autójuk, miért sír a játékbabájuk? Utóbb úgy is készítik ezeket a játékokat, hogy szétszedhetők és könnyen összerakhatók legyenek. Aki a belső lényegre nem kíváncsi, abból nem lesz a dolgok mélyére tekinteni tudó ember s feltaláló.

Ilyen kérdező, tudakozódó gyermek lehetett Jézus is. Tizenkét éves korában nagy élményben részesült. Napokkal korábban készülődött a család a jeruzsálemi templomba. Aztán elindultak, haladtak, s mennyi kérdéssel fordulhatott szüleihez, az idősebbekhez a közelgő helységekkel, történelmi emlékekkel, nevekkel kapcsolatban. Hát még a fővárosban, ahol ezek tolongtak az utcán, hát még a templomban, amelynek nagyszerűsége bámulatba ejtette. A tudós doktorokra kezdetben alig mert felemelni a szemét. Csak félénken tette fel nekik az első kérdéseket, de aztán amikor látta, hogy amazok érdeklődése feléje fordul, egyre bátrabban kérdezett. Miért csak itt lehet imádni az Istent? Miért hisznek a rómaiak s a görögök sok istenben? Ha Isten gyermeke s egymásnak testvére minden nép, egyik miért rabszolga s a másik miért szabad? Miért van fegyver, vérontás, erőszakos halál? Miért pusztítja, kínozza, gyötri az erős a gyengét? Mért élünk és miért halunk meg? Halálunk után mi lesz velünk? Ezek a kérdések feszegették szívét, s a kapott feleletek mérlegelése alapján alakította ki lassan a maga hitvilágát, élet-szemléletét. S hogy belőle próféta lett, annak tulajdonítható, hogy okosan tudott kérdezni, majd válaszolni.

A világ sorsát, a tudományt, a művészetet, a vallást mindig azok vitték előbbre, akik kíváncsiak voltak, akik helyesen kérdezni tudtak. A földrajzi felfedezőket az gyötörte: mi van a tengeren túl? Magellán, Marco Polo már többet tudtak, és talán többre is voltak kíváncsiak: mi van a Föld túlsó oldalán? Mögöttük és utánuk vonult aztán a nagy kíváncsi sereg gyalog, teveháton, hajón, hogy világot lásson, hogy élményt szerezzen, de legtöbb esetben, hogy megszabaduljon a jobbagyságból, rabszolgaságból, vagy hogy aranyhoz, hírnévhez jusson. A 16. században fellángolt reformáció is azért aratott sikereket, mert a kézbeadott Biblia igazságaival, megcsontosodott hagyományokkal a vallásos élet visszasságáival kapcsolatban mindenkiket érdeklő kérdéseket tudott feltenni. Dávid Ferenc egyházalapítónk is korának egyik legnagyobb kérdezője volt. S mivel kérdéseire nem kapott az akkor létezett felekezetektől megnyugtató feleletet, azért mind tovább és tovább lépett a felvilágosodás ösvényén.

Régi bölcs mondás ez: kérdezz, és megmondom, ki vagy. Ebben a megállapításban az is benne rejlik: csak olyant kell kérdeznünk, amire felelet adható. Kérdezd csak bátran: miért a háború, miért a nyomor, miért a tudatlanság, népek és vallások egymást elnyomó készsége. Egy költőnk mondja: „Nem a válasz a valódi érdem. Az ember ha bölcsőjét kinötte, konokul a koporsóig kérdjen. Fűtsön mindég az örök igény: Lélekben, földben, csillagokban ásni a sejteket, ahonnan nem érkezett semmi fény.“ Nekünk is mint a gyermek Jézusnak „Isten dolgaival“ kell, ill. kellene foglalatoskodnunk. „Ámulni még, ameddig csak lehet, amíg a szíved jó ütemre dobban s megőrizni a táguló szemet, mellyel csodálkoztál gyermekkorodban.“ Ámen.

Légy alázatos

Lk 14,15

Már az Ószövetségben sokszor olvastunk az alázatosság dicséretéről: „Felséges az Úr, mindazáltal az alázatost nézi és a kevélyeket távol tartja.“ „Az alázatos a mennyek országában a legnagyobb.“ „Megmondattott óh ember mi légyen a jó; a te Isteneddel alázatosan járj.“ De mindezeknél világosabban fejezi ki Jézus a maga álláspontját a kevélységgel és az alázatossággal kapcsolatban. Lukács evan-

géliuma ezzel kapcsolatban két történetet is megőrzött. Az egyikben tanácsokat ad azoknak, akik lakodalomba hivatalosak, korán megjelennek s toladó módon leülnek a főhelyekre. Mikor aztán a házigazda előkelőbb vendégeivel megjelenik s azokat nem tudja maga körül leültetni, felállítja a toladókat: Adjátok át a helyeket. Inkább ülj le az utolsó helyre — mondja, és aki téged meghívott, látva szerénységedet, így szól: Barátom, ülj feljebb.

A másik történetben két ember imádkozik a templomban. A farizeus szemforgatva takargatja a maga hibáit: Isten, hálákat adok néked, hogy nem vagyok olyan, mint egyéb emberek, ragadozók, hamisak, paráznák, vagy mint im e vámszedő is hivatkozik pontos bűjtjére és dézsmafizetésére. A vámszedő büntudata súlyával, őszinte megbánással csak ennyit mond: Isten, légy irgalmas nekem bűnösnek. A kevély emberre az első történetben az emberek részéről, a másodikban az Istentől jön a megaláztatás.

Kétségtelen tény, hogy nagyon sok emberben, népben, sőt vallásos közösségekben is megtaláljuk a nyomát a kevélységre való hajlandóságnak. Szükségünk van az önbecsülésünkre, de nincs a túltengő fennhéjázásra. Maradjunk tárgyilagosak az erények és hibák elbírálásánál. Legyünk alázatosak. Amen.

Légy méltó

Mt 10,38

Régi írások beszélnek arról, ahogyan minden vidéknek kialakult a maga öltözékös stílusa, formája. A ruha anyaga, színe, szabásvonala nemzedékről nemzedékre öröklődött és csaknem kötelezővé vált, amin a divat igen keveset változtatott. A Székelyföldön is iratlan törvényként tisztelték ezt az elvet, s férfiak, nők, fiatalok, öregek természetesen tartották, hogy ünneplőjük vagy hétköznapi ruházatuk koruknak, társadalmi állásuknak megfelelő kell hogy legyen. Aki ehhez az elvhez nem tartotta magát, nemcsak megszólták, hogy „nem méltó öhozzá“, de az oda nem illő ruhát letépték róla, megszegyenítették.

Sok egyházközségünk jegyzőkönyvei megőrizték az egykori vitákat, kellemtelenségeket a templomban való ülés körül. Ott is sajnos kialakult egy „rend“, amely szerint mindenkinek meg volt a maga helye (családonkint), amit a származás vagy az építészeti teherviselés mértéke határozott meg. Aki ehhez nem alkalmazkodott, s tegyük fel előbb ült az őt megillető helynél, kivezették a padból. A rakoncátlankodót azzal torkolták le: nem vagy méltó arra a helyre.

A helyes viselkedés ábécéje előírta mindenkinek: légy méltó a korhoz, időhöz, helyhez, alkalomhoz.

Nyilvánvaló dolog, hogy a mai kultúremler csak derül az életnek ezeken a furcsa szokásain. Pedig átértékve a dolgot, ma is minden embernek meg kell hogy legyen a maga helye és minden helynek a maga embere. Más szóval ez azt jelenti, hogy értelmességének, végzettségének, szellemi és fizikai teherbírásának, lelkiismereti, erkölcsi tényezőknak kell eldöntenie, hogy ki milyen szerepet vállaljon az életben. Mint ahogyan a jó színdarabban a különféle szerepekre megkeresik a legalkalmasabb egyént, aki hatásosan alakítja azt a szerepet, úgy a mindennapi életben is minden helyre meg kell keresni a legmegfelelőbb embert. Ugyanakkor megbotránkozunk azon, ha valaki nem méltó a helyhez, ahol van.

Korunkban az irodalomnak, művészetnek sajátos nyelve van, amely sok tekintetben „más“, mint az előző koroké volt, és nem mindenki érti meg ezt a nyelvezetet. Vannak ugyan merész túlkapások, értelmetlenségek, haszontalanságok, de vannak nagyszerű teljesítmények is, amelyek sokáig fennmaradnak, és megőrzik az alkotó nevét, aki arra törekedett, hogy méltó legyen a mi forrongó, alakuló korunkhoz. S ha a lelkész szerepkörét, szószéki nyelvezetét tekintjük, erre is azt mondhatjuk: méltónak kellene lennie a korához.

A textus azt sugalmazza, hogy szenvedéseinket Jézushoz hasonlóan el kell tudnunk viselni. Csak így lehetünk méltók hozzá. Ez nem azt jelenti, hogy keressük a szenvedést és csak abban találunk gyönyörűséget. De ha már jön és elkerülnünk nem lehet, legyünk hívő, imádkozó, halálközelségben is fejünket fénybe emelő keresztthordozók. „Szenvedni annyit, mint diadalt aratni. Ó, hány éles késnek kell rajtunk faragni, míg az Úrnak karja beállíthat minket kriptacsarnokába“ — mondja egyik költőnk. E tudatban viseljük, Jézushoz hasonlóan, szenvedéseinket, hogy méltók legyünk öhozzá. Amen.

A mentőszolgálat világszerte meg van szervezve. A hajók, ha útközben veszedelembé kerülnek, a híradás legmodernebb eszközeivel szertesugározzák az S.O.S. segítségkérő jeleket. A bajba jutott repülőgépek ugyancsak vészjelekkel riasztják a földi ügyelő állomásokat. A szerencsétlenség színhelyére robogó mentőautók sikoltó vészjeleit már messziről meghallják, útközből félreállnak, övük az elsőség, mert életet mentenek. De gyárakban, üzemekben is örködik a mentőszolgálat az emberek élete fölött. Mindez azt bizonyítja: tudatában vagyunk annak, hogy a világon a legnagyobb érték az ember. Az életet csak egyszer adja az Isten. A testi épséget lehet ugyan pótolni némely esetben művi alkatrészekkel, de az életet is, az épséget is mindenáron menteni kell.

Az elmondott gondosságnak van azonban egy nagy hiányossága: csak a testi ember megmentésére, épségére gondol. Jakab apostol igénye már sokkal kiterjedtebb: „Aki bűnöst térít meg tévelygő útvjáról, az lelket ment meg a haláltól.” Igaz, hogy Jézus és nyomában az apostolok több alkalommal hangoztatják azt, hogy a lélek halhatatlan, azt megölni nem lehet, de képletes értelmében elfogadjuk érvelését, s a „halál”-on inkább a süllyedés mélypontjait értjük.

Testi halál — lelki halál: mindkettő lehetséges egyszerre is, és úgy is, hogy az utóbbi jóval megelőzi az elsőt, a testit. Az ember is néha, mint a piaci alma, szép, de belül ferges: eltékozza a belső értékeit. Érdektelen maga és családja iránt. Valami nagy csalódás megrázza, földre sújtja, kábultságát az alkohol részegségével váltogatja, feladatát elhanyagolja, felettéseivel szemben ingerlékeny, beszéde hol lemondó búcsúzkodás, hol fenyegetőzés. Nemcsak önmagát béklyózza meg az ilyen ember, rossz hatással van a környezetére is.

Mit lehet tenni ez ellen? Ma már a korszerű gyárakban, üzemekben jól képzett pszichológusokat alkalmaznak, akiknek feladata a „kiborult” emberek gyógyítása, a lelki sérültekhez való közelférkőzés, bajaikban megértés mutatása.

Olvastam egy folyóiratban, hogy Budapesten 1973-ban egy nagyszerű kezdeményezés született: ÉLET néven (Élő Lelki Elsősegély Telefonszolgálat rövidítése). Eddig több mint ötvenezr hívást, tanácskérést intéztek el itt. A telefonszám bármikor és bárholonnan felhívható. A cél: segíteni a lelki sérülteken, vagy mentőszolgálat válsághelyzetből. A „hivatal”-nak 28 alkalmazottja van, különféle szakmák területéről. Van köztük több orvos, pedagógus, lelkész. A hívások 70 százaléka a nők részéről érkezik. Náluk nagyobb az elmagányosodás, a partnerprobléma stb. A hívások 60 százaléka nappal történik. Az éjszakai hívók nagy része az ún. öngyilkosjelöltek közül kerülnek ki. A dróton keresztül történő befolyásolásnak tulajdonítható, hogy az utóbbi években lényegesen csökkent az öngyilkosok száma.

Hát az egyház, a lelkész mit tehet ezen a téren? Azt is olvastam, hogy egyes dél-amerikai városokban a lelkészeknek engedélyt adnak arra, hogy látogassák a kocsmákat, éjszakai bárókat, mulatókat. Ezek a helyeken ténfereg a legtöbb olyan ember, aki nem tudja, hogy mit is kezdjen az életével. A lelkészek elbeszélgetnek férfiakkal, nőkkel, fiatalokkal és idősökkel, a már lelkük mélyéig gonoszokkal és a még megmenthető kezdőkkel. Állítólag az ilyen megbízást kapott lelkészek hasznos tanácsokat adva, ezeket hozták vissza az élet normális területére.

Itt van ez a templom, benne vasárnapról vasárnapra megszólal a harang, az orgona, a lelkész. Ezen a helyen bajodból meggyógyulhatsz, indítást kapsz bizonytalanságodban, s onnan kijöve magad is lehetsz másnak az orvosa, jobb útra terelője. Mert a mentőszolgálatot ki kell bővíteni élőkkel és halottakkal, bibliás alakokkal s a mindennapi élet elbukottjaival, felemelkedetteivel. A nagyon sérült embereknek vért adnak, átömlesztenek; a lelkileg sérülteknek lelket, a gondoskodás lelkét kell átadnunk. Ebben tevékenykedj. Ámen.

EGYHÁZI ÉLET—HÍREK

Egyházi Képviseelő Tanács

Az E. K. Tanács február 20-án tartotta első évnegyedi ülését. Tárgysorozatán szerepeltek az elnökileg elintéztett ügyekről szóló jelentések, a különböző szakbizottságok jegyzőkönyvei, az E. K. Tanácsnak 1980. évről szóló általános jelentése, a Nyugdíjpénztár évi beszámolója, az egyházi beszéd, agenda és ima írására meghirdetett pályázat eredményének elbírálása, a febr. 28.—márc. 1. napjaira kitűzött Zsinati Főtanács tárgysorozatának a megállapítása. Végül tárgyalás alá kerültek az egyházi központ, esperesi hivatalok, egyházközségek és Nyugdíjpénztár 1980. évi pénzügyi terveinek végrehajtása, valamint a nagyváradi egyházközség ingatlanvásárlási kérése.

Zsinati Főtanács

Egyházi életünk kiemelkedő eseménye volt az 1981. febr. 28.—márc. 1. napjain Brassóban tartott lelkészavatással egybekötött Zsinati Főtanács. A brassói egyházközség mintaszerűen szervezte meg és látta vendégül templomában a népes számú zsinati nagygyűlést.

A Zsinati Főtanács febr. 28-án, szombaton du. 2 órakor kezdte meg munkálatait egyházi ének és Kolcsár Sándor közügyigazgató imája után. Az elnöki asztalnál helyet foglaltak: dr. Kovács Lajos püspök, dr. Barabássy László főgondnok, dr. Erdő János főjegyző, Kolcsár Sándor közügyigazgató. A Zsinati Főtanács vendégeként jelen volt dr. Ferencz József, a magyarországi Unitárius Egyház püspöke. Előadók voltak: Sebe Ferenc és Andrási György.

Dr. Barabássy László főgondnok elnöki megnyitó beszédében többek között az alábbiakat mondotta: „Négy évvel ezelőtt a Marosvásárhelyen tartott Zsinati Főtanács után, a brassói egyházközség meghívására, egyházi tradícióink és Szervezeti Szabályzatunk előírása szerint is Zsinati Főtanácsra gyűltünk, hogy számot adjunk és számot vegyünk, s egyben felavassuk az 1976 után képesített ifjú lelkészeket.

Ha Zsinatunk nem is oly jelentőségű, mint igen sok előző, főpásztorválasztó vagy más emlékszinat, meggyőződésem szerint éppoly nagy fontosságú, mert itt e helyen is tanúságot tehetünk egyházunk, híveink élniakarásáról, céltudatos munkásságáról és arról, hogy a jót, az előrehaladást, az egyetértést és békét kívánjuk szolgálni, a türellem és jóakarát szellemét kívánjuk fenntartani.“

A Zsinati Főtanács üdvözlő táviratot küldött Nicolae Ceaușescu, Románia Szocialista Köztársaság elnökének: „A Románia Szocialista Köztársaságbeli Unitárius Egyház Zsinati Főtanácsa 1981. február 28-án Brassó municípiumban tartott üléséből legteljesebb tiszteletének érzéseit juttatja kifejezésre a vallásos szabadság éltető légköréért, amelyben Egyházunk a maga tevékenységét kifejti.

Híveink s velük együtt egész lelkészkarunk mélységesen együttérez a román néppel, és támogatja a Románia Szocialista Köztársaságban épülő új élet nagyszerű művét. Meg vagyunk győződve, hogy a román nép Excellenciád bölcs vezetése alatt az anyagi és szellemi műveltség új csúcsait fogja meghódítani.

Tekintetbe véve, hogy híveink többsége a szocialista mezőgazdaság terén tevékenykedik, és tudatában van azoknak a lehetőségeknek, amelyek a mezőgazdaság előtt a jövőben megnyílnak, vállaljuk, hogy híveinket országunk földművelőinek

közelebbről megtartott magas fóruma által felvázolt feladatok teljesítésére fogjuk buzdítani.

Biztosítjuk Önt, Elnök Úr, hogy valamennyi hívünk és lelkészünk a jövőben is önfeláldozóan fogja támogatni a román nép nagyszerű célkitűzéseit.

Excellenciádnak jó egészséget, hosszú és boldog életet kívánunk.“

Zsinati Főtanács még üdvözlő táviratot küldött Ilie Verdetnek, a Románia Szocialista Kötársaság első miniszterének, Ion Roşianunak, a Vallásügyi Hivatal elnökének, és az Országos Békevédelmi Bizottságnak.

A tárgysorozat megállapítása és a bizottságok kijelölése után dr. Erdő János főjegyző bevette a hivatali esküt azoktól a főtanácsi tagoktól, akik ilyen minőségükben még egyszer sem tettek esküt. Az illetékes egyházkörök javaslatára Zsinati Főtanács több évtizedre terjedő egyházközségi munkájuk elismeréséül tiszteletbeli keblitanácsosi címet adományozott Barabás Lajos fiattalvi, Szabó Lajos, id. Demeter Mózes, id. László Miklós, Gedő András és Csáka János városfalvi afiainak.

Dr. Kovács Lajos püspök jelentéséből a Zsinat tagjai megismerhették azt a fáradhatatlan munkásságot, melyet főpásztorunk elmúlt évben is kifejtett. A jelentés felmutatta egyházunk belső életét, hazai és külföldi testvéregyházakkal való kapcsolatát, mely az elmúlt évben is továbbfejlődött a kölcsönös tisztelet és szeretet jegyében.

Az E. K. Tanács adminisztratív és gazdasági jelentései áttekintő képet nyújtottak egyházunk egyévi szolgálatáról, melyből kifejezésre jutott híveink egyház iránti szeretete és áldozatkészsége, valamint lelkészeink, köri vezetőink és egyházi szolgálatunk odaadó munkája.

Este 7 órai kezdettel ünnepi istentisztelet volt, melyen a lelkészi szolgálatot Pataki András szováti lelkész végezte Mk 10,17 alapján. Az istentisztelet keretében a brassói egyházközség énekkara szerepelt, Csutak Éva és Varga Zoltán orgona-és hegedűszámokat adtak elő. Darkó György énekelt, és Szász Ferenc szavalt. A kántori teendőket Májay Endréné énekezők látták el.

Zsinati Főtanács márc. 1-én, vasárnap reggel 8 órai kezdettel folytatta munkálatait. A tárgysorozat rendjén sor került az egyházi beszéd és ima írására meghirdetett pályázat eredményének kihirdetésére és a pályadíjak ünnepélyes átadására. Ezután Zsinati Főtanács jóváhagyta a köpeci szórványnak leányegyházközséggé és a nagybaconi leányegyházközségnek szórvánnyá nyilvánítását, az egyetemesek egyház 1980. évi számadását és 1981. évi költségvetését.

Az E. K. Tanács előterjesztésére Zsinati Főtanács engedélyt adott a következő lelkészek felavatására: Bálint Ferenc, Máthé Sándor, Nagy Endre, Barabás Áron, Fülöp Dezső, Bíró Mihály, Andorkó Ferenc, Rezi Elek, Székely János, Kászoni József, Katona Dénes, Pálfi Árpád, Kiss Mihály.

Végül választás útján betöltést nyert az időközben megüresedett két-két főtanácsi és képviselőtanácsi tagság.

A Főtanácsi Bizottság általános jelentésében örömmel állapította meg, hogy „egyetemes egyházunk életében minőségi fejlődés mutatkozik. Ez híveink áldozatkészségében, erkölcsiükben és anyagiakban is megnyilvánul. Ez annak tulajdonítható, hogy egyfelől híveink ragaszkodnak egyházunkhoz és vallásunkhoz, másfelől pedig az egyházközségek egyházi és világi vezetői igyekeznek megfelelni annak a követelménynek, amit a mai új arculatú élet megkíván és elvár tőlünk. Amikor örömmel és köszönettel vesszük tudomásul híveink áldozatkészségét, a templomépítők nyomdokába lépő egyházfenntartó híveink munkáját, kérjük, hogy a jövőben is hasonló jó magatartással, áldozatos cselekedettel álljanak egyházunk mellett. Ugyanakkor az egyházi és világi vezetők egyházközségi és egyetemes egyházi szinten fokozottabb igényességgel végezzék munkájukat, hogy azt másoktól is megkivánhassák.“

A jelentés elhangzása után Simó Attila nyárádszentmártoni lelkész a Zsinati Főtanács tagjainak nevében köszönetet mondott az Elnökségnek, az egyházi központ munkatársainak, az egyházkörök és egyházközségek vezetőinek az elmúlt időszakban elvégzett eredményes munkájukért. Dr. Barabássy László főgondnok bezáró beszéde és Kolcsár Sándor közügyigazgató imája után a Zsinati Főtanács ülése véget ért.

A de. 11. órakor kezdődő lelkészavatási istentiszteleten imát és egyházi beszédet Jn 3,7 alapján Báró József esperes, majd lelkészavató beszédet dr. Kovács Lajos püspök mondott 1Sám 3,1—10 és Gal 5,13 alapján. A lelkészavatási szertartás rendjén Püspök afia által feltett kérdésekre a felavatandó lelkészek válaszoltak, beírták nevüket a lelkészek anyakönyvébe, mely után dr. Erdő János főjegyző bevette tőlük a lelkészi esküt. Ezt követően főjegyző, a teológiai tanárok, előadótanácsosok,

esperesek és köri jegyzők, a felavatandó lelkészek fejére téve kezüket, egy-egy bibliai részt olvastak fel, majd Püspök fia felolvasta a hagyományos lelkész-avatási imát, és átadta a lelkési okleveleket. A felavatott lelkészek nevében Fülöp Dezső tarcsafalvi lelkész mondott köszönetet.

A lelkészavatás után úrvacsoraosztás következett. Jn 13,15 verse alapján Miklós István medgyesi lelkész mondott úrvacsorára előkészítő beszédet. A Zsinati Főtanács és a brassói gyülekezet tagjai délután közebéden vettek részt, mely alkalommal a Berde-pohárköszöntőt Kiss Dezső köri felügyelőgondnok tartotta.

Lelkésznevelés

A Protestáns Teológiai Intézetben jan. 20 és febr. 13 közötti időben tartották meg az első félévi vizsgákat. Unitárius hallgatóink kettő kivétellel eredményesen vizsgáztak.

A szokásos csendesnap hiterősítő előadásokat febr. 17—18. napjain tartották meg. Hallgatóink részére bibliamagyarázatot és lelkési szolgálatra felkészítő előadást tartottak: Fodor Dénes korondi lelkész: „A lelkési hivatás nehézségei és szépségei”; Botha Dénes fiatfalvi lelkész: „A lelkési család szerepe a gyülekezet életében” és Jakab Dénes szentábrahámi lelkész: „A hagyományok és szokások hatása a gyülekezet valláserkölcsei életében” címmel.

A II. félévi előadások febr. 19-én kezdődtek meg.

Prédikáció-, szertartási beszéd- és imapályázat eredménye

Az E. K. Tanács által meghirdetett pályázatra 32 pályamunka érkezett be. A bíráló bizottság javaslatára Zsinati Főtanács az alábbiakat jutalmazta:

a) A *prédikációk* közül I. díjat nyert a „Pünkösöd itt és most” jeligéjű pályamunka, szerzője Simén Domokos csikszeredai lelkész; II. díjat nyert „A láthatatlan erő hatalma” jeligéjű, szerzője Török Áron sepsiszentgyörgyi lelkész; III. díjat az „Egymásra vigyáznunk” és „Boldogok, akik sírnak” jeligéjű pályamunkák, szerzőik Zsigmond Csaba kobátfalvi, ill. Benedek Ágoston nagyenyedi lelkész.

b) *Szertartási beszédek* közül I. díjat nyert: „A szerencsés és boldog házasság titka” jeligéjű esketési agenda, szerzője Török Áron; II. díjat „A szívek tükré” jeligéjű esketési agenda, szerzője Benedek Ágoston; III. díjat „Istenben bízó édesanya” jeligéjű keresztelési agenda, szerzője Bálint Ferenc kolozsi lelkész.

Dicséretben részesültek: a „Boldog, aki a kísértésben kitart” és „Bizonyosságot” jeligéjű prédikációk, szerzőik Zsigmond Csaba, ill. Simén Domokos, valamint a „Jó cselekedet és szeretet” és „Adjad a te szívedet nékem” jeligéjű ágendák, szerzőik Bálint Ferenc, ill. Pataki András magyarszováti lelkész.

Személyi változások

Nyugalomba vonult jan. 1-től Nyitrai Mózes vadadi lelkész. Nevezett afia 1913. okt. 24-én született Mészkon. Teológiai tanulmányait 1933—1937 években végezte el. Lelkési pályáját Marosújváron kezdte meg 1937-ben, majd a kocsordi, lupény-vulkáni, kénosi, homoródkarácsonyfalvi és vadadi egyházközösségekben szolgált Istenországa ügyét 36 éven keresztül nyugalomba vonulásáig. Isten áldása kísérelje további életét.

Pályázathirdetés

E. K. Tanács pályázatot hirdet szabadon választott textus alapján: rendes vasárnapi, ünnepi és alkalmi istentiszteleten elmondandó prédikáció, szertartási beszéd és ima írására.

A pályamunka jeligéjével ellátva okt. 31-ig küldendő be az E. K. Tanács címére. A pályadíjak ünnepélyes kiosztására a legközelebbi főtanács ülésen kerül sor.

Dr. Kovács Lajos püspök újévi köszöntése. Január 1-én istentisztelet után dr. Kovács Lajos püspök és dr. Gyarmathy Árpád főgondnok a püspöki lakásban fogadták a kolozsvár-napocai egyházközösség híveinek, egyházi központ tisztviselőinek, a Teológiai Intézet tanárainak újévi köszöntését. Dr. Erdő János főjegyző mondott köszöntő beszédében kiemelte az 1980. év egyházi életének jelentősebb eseményeit,

és vázolta az előttünk álló feladatokat, Isten áldását kérve egyházunk, híveink és a püspöki család életére és munkájára az új esztendőben. Dr. Kovács Lajos püspök válaszbeszédében hálát adott a gondviselő Istennek az elmúlt évben elért eredményekért; vázolta az előttünk álló feladatokat, azok maradék nélküli teljesítésére kérte egyházunk minden egyes tagját. Végezetül mindenkinek Istentől megáldott boldog újévet kívánt.

Az IARF — Unitárius és Szabadelvű Vallások Világszövetsége — 24. kongresszusát a hollandiai Noordwijkerhoutban tartja júl. 24—31. napjain. Témája: „The tide of religion“ — a vallás változásai.

A kongresszust megelőzően, júl. 21—24. közötti időben kerül sor az IARF Teológiai Konferenciájára (Maredsous, Belgium) és az unitárius nők nemzetközi szervezetének nagygyűlésére (Noordwijkerhout, Hollandia).

Az ENSZ a Rokkantak Nemzetközi Évének nyilvánította az 1981. esztendőt. Döntését indokolja az a tény, hogy napjaink egészségügyi gondjai és feladatai között világszerte jelentős helyet foglal el a rokkantak, a fogyatékos személyek problémája, hiszen korunkban csaknem minden tizedik ember valamilyen fokú fogyatékossgá áldozata. Számuk eléri a világon a 450 milliót. Statisztikai adatok szerint a rokkantságot kiváltó okok között a közúti, ipari és háztartási balesetek, az agyi keringési zavarok következtében előálló bénulások, krónikus betegségek, hiányos táplálkozás stb. szerepelnek.

A Rokkantak Nemzetközi Évének megtartása azért vált szükségessé, hogy ezáltal nemzetközi vonatkozásban is felkarolást nyerjen a rokkantak rehabilitációs tevékenysége, hogy minél inkább megkönnyítsék az aktív élethez való visszatérést, az emberhez méltó életet a súlyosan rokkantak számára is.

Az ENSZ Nevelési Tudományos és Művelődési Szervezetének (UNESCO) javaslatára 1981. évben számos jeles személyiségre és eseményre emlékezik a világ.

Az UNESCO által megünneplésre javasolt személyek közül megemlíjtjük: George Enescu, a nagy román zeneszerző, hegedű- és zongoraművész, George Bacovia, Octavian Goga költők, Iosif Iser festőművész és grafikus, Mihai Gheorghiu-Bujor társadalmi harcos születésének évfordulóját.

Világszerte méltó keretek között elevenítik fel Bartók Béla művészetét, Dosztojevszkij alkotásait, megemlékeznek Pablo Picassóról, Alexander Flemingről, a penicilin felfedezőjéről, G. F. Lessing német íróról és filozófusról, Kemal Atatürkről, a modern török állam megteremtőjéről, L. H. Morgan amerikai etnográfusról és régészről, valamint G. Th. Telemann és M. P. Musszorgszkij zeneszerzőről.

HALOTTAINK

Id. Végh Mihályné Szabó Anna, énekvezér, életének 69. évében, 1980. dec. 31-én elhunyt. Mint képzett énekvezér 38 éven keresztül szolgálta egyházi énekkultúránkat a bordosi, abásfalvi, oklándi és recsenyédi egyházközségekben. Temetése 1981. jan. 2-án volt Sepsiszentgyörgyön.

Dr. Molnár Istvánné Péterffy Erzsébet, dr. Molnár István felügyelő gondnok élettársa életének 77. évében márc. 23-án elhunyt. Márc. 25-én temették el a székelykeresztúri timafalvi temetőbe.

Emlékük legyen áldott!

Előfizetőink figyelmébe

A Keresztény Magvető előfizetési díja az 1981. évben belföldön és a szocialista országokban évi 70 lej, amelyet belföldön a lelkesívi hivatalok útján vagy közvetlenül az egyházi központban (3400 Cluj-Napoca, Lenin út 9.) lehet kifizetni.

Magyarországi olvasók a Posta Központi Hirlapiroda külföldi előfizetési osztálya — Budapest, VII. Lövölde tér, 7. sz. — fiókjánál fizethetnek elő. A többi szocialista országokból az ILEXIM — Departamentul Export-Import Presă, P. O. Box 136—137 — telex: 11226, Bucuresti, str. 13 Decembrie nr. 3 címre kell fizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére 150 lej, mely összeg ugyancsak az ILEXIM — Departamentul Export-Import Presă, P. O. Box 136—137 — telex: 11226, Bucuresti, str. 13 Decembrie nr. 3. címre fizetendő.

Művelődéstörténeti Tanulmányok. Szerkesztette Csetri Elek, Jakó Zsigmond, Sipos Gábor, Tonk Sándor. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1980. 334 l.

A Kriterion Könyvkiadó vezetőségének kitűnő művelődéspolitikai érzékét dicséri a 70-es években megindított, tanulmányoknak és adatközléseknek helyt biztosító évkönyv-sorozat. Nemzetiségi kultúránkban ugyanis éppen az ilyen kiadványok hiánya már évek óta dilemma elé állította a kutatókat. Tudományos apparátussal felszerelt dolgozataikat vagy félretették egy eljövendő tanulmánykötetük számára, vagy a Korunk, a Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények, esetleg a rendszeretlenül megjelenő múzeumi évkönyvek hasábjain próbálták közölni jelentős terjedelmi korlátozással. A másik lehetőség a tudományos eredmények aprópénzre váltása volt, s rövid, publicisztikai hangvételű írásokként való közzététele napi- és hetilapok oldalain. Ez utóbbi érthetően nem lelkesítette a legtöbb szakembert. Éppen ezért lelkesítőleg hatott még az idősebb generációra is, de főleg a most induló tudományos kutatókra a Kriterion új sorozata. Az 1976-tól kétévenként megjelenő *Népszerű Dolgozatok*, az 1979-től megindított *Művelődéstörténeti Tanulmányok*, továbbá a *Nyelvészeti Tanulmányok*, a *Zenatudományi Írások* és a rövidesen sajtó alá kerülő *Irodalomtudományi és Stiliztikai Dolgozatok* kötetei a romániai magyar nemzetiségi kultúra szinte valamennyi területét átfogják.

A *Művelődéstörténeti Tanulmányok* legújabb, második kötetének tanulmányai négy témakörbe sorolhatók: a középkori írásbeliség emlékeinek vizsgálata, művészettörténet, iskoláztatás és egyetemjárás a XV—XVIII. században, könyvtártörténet. Nem illeszthető a csoportosításba a kötet egyetlen régészeti vonatkozású értekezése (Benkő Elek: *A Középkori falu régészeti kutatása*), Kőllő Károly irodalmi kölcsönhatásokat kimutató filológiai munkája (*Nicolae Bălcescu és latin nyelvű magyar forrásai*), valamint Kiss Ferenc pályaképe Kádár Józsefről.

A középkori írásbeliséggel foglalkozó két tanulmány egymással rokon területeket érint, s így külön egységet képez. Varga Árpád *A váradai káptalan hiteleshelyi működését* kutatva a káptalan rövid történetét is bemutatja, kitér a káptalani kancellária szervezetére és az ott kiállított, s fennmaradt dokumentumok elemzésére, pontos leírására. Tonk Sándor a középkori oklevelek egy másik kibocsátó közegét, a közjegyzőséget teszi vizsgálat tárgyává, s dolgozatának külön értéket ad, hogy felsorolja 110 erdélyi középkori közjegyző nevét, működési területét, s közli signumuk rajzát is.

A művészettörténetet szintén két munka képviseli: B. Nagy Margit a keceleli ortodox templom karzatán 1975-ben felfedezett középkori szárnyasoltár-részletekről ír nagy szakértelemmel, anélkül, hogy a hosszas fejtegetés, érvek és ellenérvek felsorolása után véglegesen eldöntene, hogy kinek a munkája az oltárkép s honnan került a szóban forgó XVIII. századi templom karzatára. A dolgozat így is a szerző imponáló anyagismeretét bizonyítja. Kovács András a szabályos alaprajzú olaszbástyás erdélyi várkastélyokat és építőjük, az 1600-as évek elején itt dolgozó olasz Giacomo Resti munkásságát jellemzi számos várkastély alaprajzát mellékelve a magyarázó szöveghez. Nem hiába panaszkodik B. Nagy Margit az oltárképekről más kiadványokban található fényképmásolatok minőségére, e kötet 34 felvételt tartalmazó mellékletéből is csak néhány kép üti meg a mércét, különösen az oltárképek esetében a színes felvétel sokkal többet nyújtott volna!

Az iskoláztatás és az egyetemjárás Erdélyben sok szempontból összefonódik a könyvtárak történetével is. E két témakör a maga nyolc dolgozatával egész kis monográfiává kerekedik: a XV—XVIII. századi értelmiségi réteg kialakulását, működési körét, tudományos kutatási és nevelői tevékenységének kereteit tárja elénk. Egyik dolgozat sem kimerítő, összegező jellegű, egy-egy megye, iskola, könyvtár kapcsán mutatja be a kutatók előtt álló lehetőségeket, feladatokat. Még számos hasonló részlettanulmánynak kell elkészülnie, hogy megszülessenek a nagy monográfiák.

Az elmúlt évszázad során az iskolatörténet elsősorban a híres kollégiumok múltjának vizsgálatát jelentette. Már régebben felmerült az igény, hogy a falusi elemi oktatás adatait is közzé kellene tenni. E téren Sipos Gábor úttörő munkát végzett a *Marosszéki népoktatás a XV. századtól 1848-ig* című dolgozatának megírásával. Az iskolaépületek kialakulása, a mesterek (rektorok) élete, pályája, mobilitása, az iskoláztatás és a tanítási módszerek, tantárgyak jellemzésén kívül mintegy 1152 Marosszéken működő tanító nevét, működési évét sorolja fel 1848-ig falunként csoportosítva. Anyaga — a megye lakosságának megfelelően — főleg református vonatkozású, de utal néhány unitárius és görögkeleti, illetve görög katolikus elemi iskolára is. Úgy tűnik, hogy Szabó Miklós Tonk Sándor könyvformában is megjelent kitűnő munkájának (*Erdélyiek egyetemjárása a középkorban*) a folytatására vállalkozott, s az *Erdélyi diákok külföldi egyetemjárása a XVI—XVIII. században* című igen érdekes dolgozata egy nagyobb kötet lényeges megállapításait összegezi. A grafikonokkal és számszerű adatokat közlő táblázatokkal felszerelt írás a világi és egyházi értelmiség legfontosabb rétegének, az akadémitáknak a kiválasztási kritériumait, peregrinációs helyét, hazatérte utáni pályáját vizsgálja. A német, holland és angol egyetemeket unitárius diákok is szép számmal felkeresték, külföldi tanulmányaik elvégezte nélkül sem papi, sem tanári pályán nem érvényesülhettek. Egy-egy peregrinus diák egész kis könyvtárat hozott magával hazatértekor, s hogy az ilyen magból kialakuló személyi könyvgyűjtemények mennyire jellemző képet vetnek tulajdonosukra, arra Gustav Gündisch tanulmánya szolgáltat példát. A könyveknél is érdekesebbek és — a kormányzat szemszögéből nézve — veszélyesebbek voltak maguk az eszmék, amelyeket az akadémiták itthon is hirdettek. Eredeti ötlettel Kocziány László a göttingai és jénai egyetem volt diákjainak erdélyi református temetéseken elmondott beszédeiből mutatja ki a felvilágosodás és a reformkor eszméit. (Az unitárius prédikátorok beszédeinek elemzése is tanulságos eredményre vezethető!)

Az egykori akadémiták a leggyümölcsözőbb munkát a kollégiumokban fejtették ki. Mindegyik tantárgy oktatásának történetét rendre el kell készíteni. Egyelőre két „nem hivatalos” tantárgy iskolai szerepéről olvashatunk a jelen kötetben: Benkő András az ének és zene helyét jelöli ki a Bethlen Kollégium nevelési rendszerében, Kilián István pedig a Kézdivásárhellyel szomszédos kantai minorita iskolában kialakult színjátszási hagyományokra hívja fel a figyelmet, s 69 1688 és 1779 közötti előadás címét idézi.

A tulajdonképpeni könyvtártudományt György Lajos és Lakó Elemér dolgozata képviseli. Az egyik legnagyobb erdélyi tudós hírében álló György Lajos posztumusz műve a tavalyelőtt fennállásának 400. évfordulóját ünneplő egykori kolozsvári Római Katolikus Főgimnázium ritka értékeket tartalmazó könyvtáráról szól. György húsz éven át igazgatta a Lyceum-könyvtárat, nemcsak ápolta, rendezte és kutatta állagait, hanem a két világháború közötti kiadványok beszerzéséről is gondoskodott. Kolozsvárt csak az egyetem magyar tanszékének könyvtárat vezetett még olyan céltudatos tudós (Kristóf György, aki szintén megírta könyvtára történetét), mint György Lajos. Érdeklődéssel várjuk a tanulmány II. részét, s reméljük, hogy akad bibliográfus-kutató, aki ugyanilyen részletességgel megírja az Akadémiai Könyvtárban található unitárius és református kollégiumi könyvállagok történetét. Egyelőre Lakó Elemér dolgozatát olvashatjuk e kötetben az Unitárius Kollégium volt könyvtárának kéziratairól. Lakó már évek óta dolgozik e rendezetlen anyag katalogizálásán, s számos értékes kéziratot fedezett fel, azonosított. Őt témakör szerinti csoportosítva közli a legfontosabb kéziratok jegyzékét is. Végül egy másik unitárius vonatkozású dolgozatot kell megemlítenünk: Kiss Ferenc *Kádár József-pályaképét*. A tordai, majd kolozsvári unitárius kollégiumokban tanuló, a teológiát is elvégző s végül irodalom-történelem szakos tanárként Désen elhelyezkedő Kádár József (1850—1939) munkássága azt példázza, hogy a kitartó és tehetséges tudományos érdeklődésű vidéki tanár is hasznossá teheti magát nemcsak közéleti tevékenységével, hanem kutatómunkájával is — sőt monumentális alkotóhat. Ilyenszerű pályaképet még nagyon sok vidéki tudósról kellene írni!

A kötet 15 szerzője legalább három korosztályt képvisel, s három-négy alapfoglalkozás mellett végez kutatómunkát. Van közöttük akadémikus professzor és hivatásos kutató, muzeológus, könyvtáros és levéltáros, s egyetlen vidéki tanár is, aki bizonyára nem véletlenül ír a példaképként megidézhető Kádár Józsefről. Mert a következő évtizedekben a tudósutánpótlást nálunk elsősorban a Kádár Józsefek biztosíthatják.

Gaal György

Szczucki, Lech: Két XVI. századi eretnek gondolkodó (Jacobus Palaeologus és Christian Francken). Bp. 1980. 180 l.

Lech Szczucki, a XVI. századi vallásos mozgalmak kitűnő lengyel szakembere, munkájában a radikális reformáció két neves képviselőjének: Jacobus Palaeologus és Christian Francken életútját, szellemi örökségét és konfliktusát mutatja be tudományos igényességgel.

A könyv két tanulmányból áll, az egyik „Eretnekség és politikai élet” (A chiosi Jacobus Palaeologus és doktrínája) és a másik, „Filozófia és tekintély” (Christian Francken esete).

1. Palaeologus életére vonatkozóan a szerző sok új ismeretet közöl, példaként említhetjük származási körülményeit. Palaeologus szívesen emlegette, hogy származásilag családja az azonos nevű bizánci császárok nemzetségéből való. Azonban a valóság az, hogy apja Theodor Olimpidiariosz nevű kőműves, anyja pedig olasz nő, Tommasina di Chiavari, aki férjhezmenetele előtt a chiosi Giustinianiak házában szolgált. Eredeti neve tehát: Giacomo da Chio. A Palaeologus nevet a XVI. század 40–50-es éveiben olaszországi tanulmányai idején vehette fel.

Az egykori domokosrendi szerzetes hamar összeütközésbe került a római katolikus egyházal, s ettől kezdve az üldöztetés, perek, börtönök, szökések kísérik életútját, amíg 1585. márc. 23-án a Torro di Nona római börtönben — San Giovanni Decollato konfraternitás krónikásának tudósítása alapján — a „feje porba hullott”.

Eletének legmozgalmasabb időszakára Szczucki szerint az 1571–1581 közötti esztendőket, amikor szorosan együttműködött a lengyel, de különösen az erdélyi unitáriusokkal. Kapcsolata velünk nemcsak az első Erdélybe jövetelével (1572. február) kezdődik, hanem azzal a levéllel, amelyet Dávid Ferenc 1570. nov. 29-én írt Palaeologusnak. Erdemes idéznünk a lengyel kutató erre vonatkozó megállapítását: „Ennek a levélnek a tartalma, mely az »istenigazság« erdélyi terjedésének a bizonyítéka [Dávid nem rejti véka alá ebben az írásában nonadortantizmusát] arra mutat, hogy a levelező felek már régóta bensőséges kapcsolatban állanak.”

Palaeologus nem annyira a gyakorlat, mint az elmélet embere volt. Erre utal Szczucki is, amidőn állítja, hogy bár „intellektuális lendület” dolgában, de nem mernék állítani, hogy a „tehetség dolgában” felülmúlta volna Dávidot, az „egyházi élet gyakorlati ismeretében és szervezési tapasztalatokban messze elmaradt mögötte”.

Dávid Ferenc védelmét szolgáló *Defensio Francisci Davidis in negotio de non invocando Jesu Christo in precibus* c. könyv magvát a Palaeologustól származó „Confutatio verra et solida iudicii ecclesiarum Polonicarum de causa Francisci Davidis” c. tanulmánya képezi, amelyben védelembe veszi az elhunyt jóbarát teológiai felfogását, és bírálja a lengyel zsinat határozatát, valamint a nyilatkozatot aláíró vezetőket.

Palaeologus teológiáját abból az időszakból származó munkái alapján ismerhetjük meg, amikor szoros kapcsolatban állott az erdélyi unitárius mozgalommal. Írói hagyatékának is ez a legtermékenyebb része. Szczucki ismételtén állítja, hogy Palaeologust nem érdekli teológiai eszméinek emberközelpel hozása, ő az elmélet embere marad. Ezt igazolja a *Catechesis Christiana* c. műve is, amelyet népszerű célja ellenére, csak a teológusok, tanult emberek tudtak megérteni. Teológiai felfogásának központi gondolata az „Unió”, a „három nép”: zsidók, keresztények és mohamedánok egyesítése. A tervezett unió alapját az unitárius hitvallás alkotná. Konceptiója nem eredeti, hangot kapott az nemcsak a radikális reformáció képviselőinél, de a firenzei platonikusok, vagy Erasmus „primitiviztikus” felfogásában is. Palaeologus azonban ezt a nézetet központi jelentőségűvé emeli. A Hogyan? kérdésre a *Disputatio scholastica* c. művében utópisztikus módon felel.

A szentháromsággal szemben a teremtő és gondviselő Isten egységét állítja. Nagy figyelmet fordít teológiájában az emberre, Jézusra, az üdvözülésre és a Törvényre.

Palaeologus az Ó- és Újszövetség kapcsolatának kérdésével is foglalkozott. A „konkordisztikus“ megoldásban az Ószövetség kapja az elsődleges jelentőséget, mivel szerinte a hit minden életfontosságú igazságot az Ószövetségből merít. Ha nézetét összevetjük Dávid Ferenc biblicizmusával (Dr. Erdő János: Dávid Ferenc biblicizmusa. KerMagy 85. évf. [1979.] 128.), akkor a Biblia értelmezése és teológiai felfogásuk közötti határvonalat nem is olyan nehéz meghúzni.

Etikája, bár bizonyos mértékben különbözik a „Hegyi Beszéd“ tanításától, mégis Jézus világa felé vezet. Az egyén és közösség viszonyát az egymásra utaltságban fogja fel. A családról való felfogása hagyománytiszteletről tanúskodik.

2. Christian Francken (olykor Franke vagy Francke) nem kis hatást gyakorolt a XVI. századi vallásos gondolkodásra. Az egykoron lutheránns polgári család sarjának jezsuita, ismét protestáns, majd radikális szemlélete nem ismeretlen az erdélyi unitarizmus történetében.

A „Breve colloquium jesuiticum“ c. műve az ember természet szerinti szolgálóáról és szabadságáról, amely az antikatolikus s főleg az antijezsuita polemika kívánalmához igazodott, életének eszmei forrongását indítja el, amely a római inkvizíció foglyaként a börtönben ér véget.

Filozófiai szempontból Szczucki nem emeli Franckent a reneszánsz filozófia történetének ugyanazon magaslatára, mint Pietro Pomponazzit, de egy „tanulványtöbbség“ a vallási radikalizmus megvilágítására és a filozófiatörténet számára. Közismert, hogy a kolozsvári unitárius kollégiumban 1585 közepén a filozófiai lektori tisztet vette át. Kapcsolatban állott Gerendi Jánossal is, de nem osztotta annak szombatoss nézeteit.

A kétféle igazság elméletét — vallási és filozófiai — képviselő Francken végül is felfogásának áldozata lett. Szellemi öröksége helyének kijelölése a radikális reformációban — megoldásra váró feladat.

Francken eszmevilága remélhetőleg még tisztábban fog előttünk állni a *Disputatio inter theologum et philosophum* c. munkája alapján, (Keserű Bálint fedezte fel, kiadása folyamatban van), melyet Szczucki még nem ismert.

Mindkét tanulmány ahhoz a felismeréshez vezet, hogy az erdélyi dávidferenci reformáció nem volt elszigetelt, csak Erdélyre korlátozódó jelenség, de nem volt „nemzetközi import“ sem. Egyet értünk Szczucki állításával, hogy „a szervezett unitárius egyházak a cselekvés olyan lehetőségeit adták meg ezeknek az embereknek, amilyenekről saját környezetükben még álmodni sem mertek“.

Megjegyezni kívánjuk, hogy a könyv olvasása közben zavarólag hat az „eretnek“ szó használata. A szerző magyarázata, hogy eretnekek azok, akik a „hitvallással formalizált vallásos élet keretein kívül helyezkedtek el“ — nem kielégítő, és a hagyományos teológiai diszkrimináció szellemét sugallja. A munka tudományos igényessége inkább az „eretnek“ szó mellőzését kívánná.

Szczucki munkája gazdag levéltári és bibliográfiai anyagával alapvető értéket jelent a radikális reformáció történetét kutatók számára.

A Palaeologusról szóló lengyel részt Varsányi István, a Franckenről szóló német részt Schulek Tibor fordította. A fordítást ellenőrizte Pirnát Antal. A könyv megjelenését Klaniczay Tibor és Pirnát Antal kezdeményezése tette lehetővé.

Rezi Elek

Sütő András: *Évek — hazajáró lelkek*. Cikkek, naplójegyzetek (1953—1978). Kriterion könyvkiadó, Bukarest 1980. 241 l.

Az író huszonöt esztendő cikkeiből, naplójegyzeteiből válogatott össze olyan írásokat, melyek az olvasó érdeklődését ma is felkeltik. Könyve — az író szavai szerint — „híradás egyről és másról, ami megesett velünk, önvizsgálat, egy valamikori fiatal író útkereséseinek dokumentuma, vallomás élő és már elköltözött kortársokról, hajdani viták írásos tükröcserepeinek foglalata“. Nevezhetjük önarcképnek, melyben nyomon követhetjük Sütő András írói alakulásának útját, de egyben a romániai magyar irodalom fejlődési vonalát is. Megismerjük belőle, hogy az idők folyamán miről és minek érdekében kellett szót emelnie az írónak.

Sütő András meggyőződése, hogy vállalnunk kell itt és most a felelősségből és kötelességből ránk eső részt. Vallja, hogy hivatásunkat csak abban a közösségben tölthetjük be, amelyből vétettünk. Ott kell élnünk, alkotnunk, ahová beleszülettünk. Nem hisz a sehova sem tartozás gyökértelenségének értelmében, és elítéli azokat, akik „a társadalmi és nemzeti közöny csigaházaiban” húzódnak meg.

A cikkekben és naplójegyzetekben átfénylik az író szülőföld iránti ragaszkodása, az anyanyelv fölötti vigyázó virrasztás. Ha külföldre utazott, lelkének felét akkor is itthon hagyta. Akkor is hazagondolt, amikor Vapcarov bolgár költő utolsó versét olvasta:

„A vihar majd újra összehoz veled / népem, mert szeretted és szerettelek.”

Nagy Imre festőről így emlékezik: „Egy Rotschild ajánlotta: maradjon Londonban, amely dollárt és világhírnevet ígér neki. „Örömet maradnék... —, de otthon Erdélyben, Zsögödön sürgős immár a szénacsinálás“... „Édesanyám is vár“ — mondta Imre bácsi.”

Apáczai Csere Jánosról ezt írja: „A siker és a polgári jólét, a gondtalanság kecsgettette. Utrecht hívta: lenne rektora, hájas díszpolgára, s maradjon itthoni véreinek távolba szakadt emléke. Hazajött mégis az első magyar Enciklopédiával.”

A szülőföldről vallja: „...Amikor mindenütt elfelejtettek: a szülőföldnek még mindig akad mondandója rólunk. Ha csak sóhajnyi vélekedés is. Lám, ez az ember földarabolta bölcsőjét, apró piros bárkákat készített belőle az utána jövőknek. Fagyott sóhalmokon, szikes földön ringanak, s a párnájuk alól Édes-anya nyelv szavai kandikálnak a jövő felé... A szülőföldön túl a legnagyobbaknak is ritkán akad pihenő és megtartó helyük a világban. Szomorúságos látvány a Didergők Gyülekezete. Zúzmarás szempilla, jégcsapos tekintet a közöny és a kegyetlen túlekedés színterein. Akik önnön gyökereiket vagdoszták el a hűtelenség fejszéivel, a Nirvána bolyongó lelkeiként keresik szüntelen magukban a szülőföldet.”

Anyanyelvünkről mondja: „Hajnaltalan történelmi virrasztások pirosszemű posztonkjára. Senki nem látta őt a bölcsőben, de csecsemőarcát bárki felidézheti magának, ha lehajol egy cseppet. Nem a földig, nem az alázatig. Hanem ahol egy gyermeki tudat szintjén kezdenek a szavak nyiladozni. Induljatok el vele az anyanyelv ösvényein, és meglátjátok a bölcsőt, amelyért a Kőrösi Csoma Sándorok hasztalan keltek nagy vándorútra.

Akik a hiúságok vásárterein kiléptek önmagukból, egyedül a gyermekkel jutnak vissza az egyetlen lehetséges otthon égtáji alá. Mit csináltál a rád bízott talentumokkal? Nincs más számonkérés, csak gyermekeink tekintetében.”

Az író egy alkotó élet tapasztalatait írta meg. Megnyilatkozásaiban saját világát szembesítette eszményeivel. Ennek eredményét így summázza: Az ember mindent elveszíthet, de megsemmisíteni erkölcsi mivoltában csak akkor lehet, ha az emberi méltóság érzetének utolsó szikráját is kiölik belőle. Hivatásunk nem lehet más, mint a minőségi ugrás az ősembertől a teremtés koronájának is nevezett emberig. Egyszóval humánus — ez az egyetlen és legfőbb indítéka Sütő András írásainak. A közösség is ezt várja írástudóitól. *Évek — hazajáró lelkek* c. könyv jogsosan számíthat olvasóinak fokozódó érdeklődésére.

Kedei Mózes

SEMĂNĂTORUL CREȘTIN

Revista Bisericii Unitariene din R. S. România

Anul 87

Nr. 1

1981

CLUJ-NAPOCA

CUPRINSUL

Dr. Lajos Kovács	
Cuvînt de salut în Ajunul Anului Nou	3
Dare de seamă privind activitățile de un an ale Episcopului	4

STUDII

Elemér Lakó	
Manuscrisele bibliotecii Colegiului Unitarian din Cluj, aflătoare în biblioteca Academiei din Cluj-Napoca	15
Albert Márkos	
Pe motivul anului Bartók	35
István Lakatos	
Întîlnirile mele cu Bartók Béla	40
Zoltán Kisgyörgy	
Datele istorice unitariene din anexele ulterioare întocmite pentru ediția a II-a a Descrierii regiunii secuilor, scrisă de Balázs Orbán	48

LUCRĂRI OMILETICE

Dr. Lajos Kovács	
„Vorbește Domnul meu, căci robul Tău ascultă“	52
József Báró	
Trebuie să ne renaștem	55
András Pataki	
Să căutați mîntuirea	57
István Miklós	
„V-am dat exemplu“	59
Dezső Fülöp	
Îndatoririle noastre față de slujire	61
Dezső Kiss	
Pilda noastră demnă de urmat	62
Dr. József Ferencz	
Amintirea lui Bartók Béla	62
Dr. Dénes Szász	
Schîțe de predici	64
VIAȚA BISERICĂȘCĂ ȘI ȘTIRI	70
RECENZII	74

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church in R. S. România

Volume 87

1981

Number 1

CLUJ-NAPOCA

CONTENTS

Message on New Year's Day, L. Kovács	3
Account about the bishop's one year's activity, L. Kovács	4

STUDIES

The manuscripts of the library of the Unitarian College at Cluj, in the library of the Academy from Cluj-Napoca, E. Lakó	15
In connexion with the Bartók Year, A. Márkos	35
My meetings with Béla Bartók, J. Lakatos	40
Unitarian church history data in the additions written to the second edition of Balázs Orbán's work: Description of the Széklerland, Z. Kisgyörgy	48

SERMONS

„Speak: for thy servant heareth“, L. Kovács	52
The necessity of rebirth, J. Báró	55
Search for salvation, A. Pataki	57
„I have given example to you“, I. Miklós	59
Engagement for service, D. Fülöp	61
Our model worthy of imitation, D. Kiss	62
The memory of Béla Bartók, J. Ferencz	62
Sermon sketches, D. Szász	64
CHURCH LIFE — NEWS	70
BOOK REVIEWS	74

Redacție — Editorial Office

3400 Cluj-Napoca, B-dul Lenin nr. 9. R. S. România, Tel. 146—09

I. P. Cluj, Municipiul Cluj-Napoca, c-dă nr. 3054—1981

